

S
K
I
S
S
E
N

& SKISSANDET
– LANDSKAPSARKITEKTENS ARBETSVERKTYG

Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten, SLU, Område landskapsarkitektur, Alnarp 2009
Landskapsarkitekturprogrammet

Lena Bergene

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet
LTJ-fakulteten, Område landskapsarkitektur

Lena Bergene

Skissen och skissandet - landskapsarkitektens arbetsverktyg

The sketch and the sketching - the tools of a landscape architect

Handledare: Pär Gustafsson, SLU, Område landskapsarkitektur

Examinatorer: Carola Wingren och Karl Lövrje, SLU, Område landskapsarkitektur

Självständigt arbete vid LTJ-fakulteten

Landskapsarkitektprogrammet

Examensarbete för landskapsarkitekter, EX0258, 30 hp, Avancerad E

Alnarp 2009

Skisser av Vibeke Dalgas, Sofia Fribyter, Mattias Groiss, Lawrence Halprin, Katarina Matyasova, Radovan Sensel, Matilda Westling och Björn Wiström är godkända av respektive upphovsrättsinnehavare för användning och tryck.

Bildmaterial av Lena Bergene om inte annat anges.

Nyckelord: skiss, skissande, arbetsverktyg, skissprocess, arbetsprocess, skissexempel, sketch

Detta arbete tillägnas

Per ”*Skizza*” Friberg

SAMMANFATTNING

Vad är skissande för en landskapsarkitekt? Inkluderar det mer än själva skissprocessen, alltså verktyget med vilket vi genomför ett projekt? Svaret är ja, det är en arbetsprocess. En process som även inkluderar olika funktioner som att göra minnesnoteringar i bild eller ord, förmedla idéer till klienter eller klargöra tankar för sig själv och andra gruppmedlemmar. Det här examensarbetet avser att ge en bredare bild av vad skisser och skissande är genom att låta röster och bilder från arkitekter, en psykolog, en lärare och landskapsarkitektstudenter komma till tals.

Vad är en skiss? En skiss kan vara många saker, men den generella definitionen är att den är gjord snabbt och som ett utkast. Den kan göras i alla material och vara två-, eller tredimensionell. Den skissteknik du använder när du skissar definierar inte huruvida det är en skiss eller inte, bara vilken teknik du använde. Skissens funktioner varierar och därmed varierar skissen i utseende beroende på varför den gjordes.

Varför är det viktigt för en landskapsarkitekt att skissa? Om verktyget är de skisser jag producerar för att genomföra skissprocessen, hur kan jag då påverka min skissprocess så att den går smidigare? Ja, fyra äldre arkitekter berättar i sina historier om vikten av att hela tiden skissa. Detta för att kunna bygga upp en bildbank i huvudet som du sedan har ständig tillgång till, oavsett skissprojekt. Då blir anledningen till varför du skissar orelevant. Endast det faktum att du skissar gör skillnaden. Ett sätt att hjälpa oss skissa blir att ställa frågan, hur kan jag bli bättre på att tolka min omvärld? Här är användandet av kameran ett bra exempel. Genom att göra ett medvetet val av att skissa istället för att fota, utvecklar du och övar upp din förmåga att tolka det du ser till en skiss.

Landskapsarkitektutbildningarna runt omkring i världen skiljer sig åt. De kan ha en naturvetenskaplig eller konstnärlig dominans. Har det någon betydelse i hur vi kommunicerar sinsemellan? 19 studenter från Sverige, Slovakien, Estland, England, Tjeckien, Kanada, Tyskland, Österrike och Kina besvarar frågor kring sina skissdefinitioner, hur man lärde sig skissa, om det finns glädje i skissandet och inspiration i samband med skisser inom landskapsarkitektyrket.

Skissprocessen är en arbetsmetod som vem som helst kan lära sig. Landskapsarkitekten har tagit metoden och lär sig bemästra den till fullo. Men det är en process som tar lång tid att lära sig förstå. Det är anledningen till varför det är så viktigt att ständigt reflektera i sin skissprocess.

SUMMARY

What is sketching for a landscape architect? Does it involve anything else than the sketching process, the tool with which we work and carry a project through? The answer is yes, it is a process but one that includes many functions like making notes in drawings or words for remembrance, a way to convey your ideas to others and to clarify ideas for yourself or together in a group. This thesis aim to give a broader picture of what sketches and sketching is through many voices, and images made by architects, a psychiatrist, a teacher, and landscape architect students. The focus is on the hand made sketch and show many examples of what a sketch can look like.

What is a sketch? A sketch can be many things, but the general consensus is that it is made fast and as a draft. It can be made in any material, two or three dimensional. The sketching technique you use while sketching does not define whether it is a sketch or not but only which technique you used. The function of a sketch changes and it will look differently depending on the reason why it was made.

Why is it important for a landscape architect to sketch? If the tool is the sketches that I make in order to make the sketching process run smoothly, how do I go about to improve my sketching process? Well, four older well known architects tell stories about how important it is to sketch, all the time, in order to start saving images in your head that you can access at any time, in any sketching project. Then the reason for sketching becomes unimportant, only the fact that we do it, will make a difference. One way to help us sketch more is to think about how we can improve our ways of registering the outside world. For instance the use of the digital camera. By making a conscious choice to use the sketch book rather than taking pictures, you learn to interpret what you see into a sketch.

As the landscape architect school around the world differ, they can be scientific or artistically dominated. Does this mean anything in the way we communicate amongst each other? 19 students from Sweden, Slovakia, Estonia, England, Czech Republic, Canada, Germany, Austria and China answered questions on how they define, use, learned to sketch, find joy in and are inspired by sketches within the landscape architect profession.

The sketching process is a method of working that can be learned by any person. The landscape architect have taken this method and learned to excel in it. But this process takes many years to master. That is a reason why constant reflection on the process of sketching is so important.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING	11
Bakgrund	13
Vad gör landskapsarkitekten?	13
Vad finns skrivet om skissande?	14
Skisstekniker	15
Underlag för intervjuer	15
Skissen och skissandet i undervisningen	16
Syfte och mål	18
Metod	18
Avgränsning och disposition	19
SKRIFTEN OM SKISSEN	21
Vad är en skiss?	22
Skissens definition	22
Skissens synonymer och skisstekniker	24
Deras engelska översättningar	26
Vad är skissande?	29
Nord & Birgerstam om skissandets funktioner	30
Ylva Dahlman om forskning kring bildtänkandet	32
Betty Edwards om våra hjärnhalvors skilda förmågor	36
Mo Zell om skillnaden mellan skissen och fotografiet	40
EN ÄLDRE GENERATION AV SKISSARE	43
Fyra praktiserande skissare	44
Armand Björkman eller ”funtad som en höna”	44
Birgit Cold eller skissen som samtalspartner	48
Vibeke Dalgas eller upptäckten av skissen betydelse	52
Lawrence Halprin eller inspirationen till anteckningsboken	56

SAMTAL OM SKISSANDE	63
Två intervjuer	64
Pirjo Birgerstam och allt handlar om skissande	64
Lennart Nord och professionaliseringen av en mänsklig egenskap	70
STUDENTER OM SKISSANDE	73
Några skissdefinitioner av studenter eller hur definierar du skissandet?	74
Deltagande studenter	74
Vad är det?	75
Skissandets användningsområden	78
När började du skissa och i vilket syfte?	82
Finns det glädje i skissandet?	86
Skissens inspiration	90
SKISSENS MÅNGA FORMER	95
Att hitta inspirationen till att skissa	96
Projektskissen	97
Skissen i samtal	102
Minnesskiss & resedokumentation	106
Konstnärligt skissande	114
Skissboken	118
TVÅ SKISSANDE EXPERIMENT	125
Pär Gustafsson eller den ständigt skissande professorn	126
Betty Edwards eller försöket med vänsterhanden	132
SLUTSATSER OCH TANKEGÅNGAR	137
KÄLLOR OCH LITTERATUR	145
BILAGA 1	Frågeformulär till studenterna på svenska och engelska
BILAGA 2	Enkätvar: Vilka är de som deltagit i studien?
BILAGA 3	Höger och vänster hemisfär och val av hand

SKISSFÖRTECKNING

BERGENE (sidonummer se nedan)

Framsida, 17, 20, 32, 34, 37, 40, 42, 50, 62, 67, 72, 75, 79, 83, 87, 91, 94, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 106, 107, 108, 109, 111, 112, 113, 115, 118, 119, 120, 122, 123, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 133, 135

DALGAS

53

FRIBYTER

Bilaga 3, 38

GROISS

27

HALPRIN

Baksidan, 57, 58-59, 60, 110, 113, 114, 121

MATYASOVA

116

SENSEL

105

WESTLING

25, 97, 117

WISTRÖM

23, 31

Förord

Det här arbetet har inspirerats av en önskan att lära mer, nyfiket undersöka och hitta nya sätt att se på skissandet. Det har drivits vidare av en önskan att förmedla det undersökta via ett verktyg som jag hela tiden har med mig, som är personligt, snabbt och användbart tack vare sitt mångfaldiga tolkningsvärde – skissen.

Jag vill ta detta tillfälle i akt och tacka alla som bidragit till och deltagit i arbete. Ni vet vilka ni är – ni som tog er tid att diskutera, fundera och illustrera många av skissandets många underfundigheter med mig. Särskilt tack till er som vänligt lånat ut era skisser - Vibeke Dalgas, Sofia Fribyter, Mattias Groiss, Lawrence Halprin, Katarina Matyasova, Radovan Sensel, Matilda Westling och Björn Wiström.

Ett speciellt tack vill jag ge till min handledare professor Pär Gustafsson och min kära mor.

Tack.

A few words of gratitude

I will use this opportunity to say thankyou to all you out there who helped me with this thesis. You who took the time to think about, discuss and illustrate many of the peculiarities of sketching with me. A special thanks go to all of you who so kindly wanted to share your sketches with me Mattias Groiss, Lawrence Halprin, Katarina Matyasova and Radovan Sensel.

Thankyou.

INLEDNING

INLEDNING

Detta examensarbete har genomförts inom ramen för landskapsarkitekturprogrammet på Sveriges Lantbruksuniversitet i Alnarp. Som student på programmet gick jag våren 2007 kursen Projekt 4 Design - Plats och idé. Där kom jag i kontakt med ett gäng kreativa människor från hela världen. Det produktiva och tillåtande klimatet som studion pulserade av de veckorna uttryckte en glädje i skissandet som jag tidigare i utbildningen inte kommit i kontakt med på samma sätt. För första gången upplevde jag att det jag producerade i skisser och bilder var vackert. Ångesten med skissandet upphörde. Till denna dag vet jag ärligt talat inte om det var den härliga gruppen och viljan av att dela med sig – alla var lärare – som skapade min glädje. Kanske var jag helt enkelt redo att förstå skönheten med att skissa.

Som student på ett naturvetenskapligt universitet kan jag ibland sakna ett konstnärligt fokus. Lärandet kring skissande består nästan enbart i att förstå skissande som verktyg och process, inte i att lära sig olika skisstekniker. Funderingar kring skissen och skissandet har alltid varit en stor del av mitt intresse under utbildningen. Jag har ingen bakgrund av konstnärlig utbildning men alltid velat bli bra på att rita. Som landskapsarkitektstudent har jag använt mig av skissandet i projekt av stor och liten skala.

Året efter jag själv gick kursen Projekt 4 Design - Plats och idé deltog jag som kursassistent de följande två tillfällena året 2008. Detta innebar tillfälle att möta fler studenters tankar kring skissande. Detta har fått styra valet av ämne. Vad är skissande för en landskapsarkitekt och finns det bara en typ av skissande för oss, nämligen det skissande vi använder oss av i våra projekt?

Jag ser detta arbete som en del av en ständigt pågående inlärningsprocess där nya intryck och möten med människor, tankar och idéer leder vidare till nya. Jag finner det svårt att berätta var mina tankar kring skissandet startade och jag vet att det är omöjligt att förutse var de kommer att sluta. Det enda jag kan göra är att försöka redovisa vad jag kommit fram till hittills. Det är vad detta arbete handlar om.

Bakgrund

Vad gör landskapsarkitekten?

För en landskapsarkitekt är en stor del av arbetet att arbeta i projektform och lösa frågor kring nya gestaltningar av platser. Oftast eller alltid handlar det om en kommande verklighet. Varje projekt är unikt. En faktisk plats ska planeras utefter ett behov som man med olika hjälpmedel försöker förutse. Att skissa fram ett förslag kan man kalla det första stadiet av projektet. Det är en process. En bra skiss är en möjlig lösning som kan godkännas för vidare framställande av planer i stor och liten skala, ofta med hjälp av en dator.

Grovt förenklat kan ett projektskissande beskrivas så här:

Varje nytt projekt börjar med att ställa frågor kring den nya gestaltningen av en plats. Till hjälp har man platsens och projektets historia som lett fram till fakta som fungerar som bakgrund till projektet. Ett första steg blir sedan att göra ett platsbesök och skapa sig en uppfattning om platsens möjligheter och problematik. Det kan innebära att känna av platsen rent känslomässigt, observera omgivningen, vyer och se sånt som inte finns i bakgrundsbeskrivningar. Här gör man ofta minnesanteckningar i form av ord eller bild. Tillbaka på kontoret handlar det sedan om att sätta sig in i de förutsättningar, behov, regler och önskemål som finns.

Alla intryck snurrar i huvudet som om det vore en mänsklig dator. Det kommer i kontakt med minnen, idéer och bilder. Sinnesintryck och möjligheter dyker upp. Genom år av studier och livserfarenhet har allt man lärt sig om geologi, ekologi, biologi, växter, platser, människor, observationer man gjort och böcker man läst, lagrats på olika sätt i hjärnan. Skissprocessen börjar. Man sätter sig ner, tar pennan i handen och låter det undermedvetnas tankar arbeta sig fram via handens rörelser tills det finns något där på papperet. En form framträder. Man kanske förstår den, men oftast är inte den första skissen den bästa lösningen. Här handlar det om att försöka förstå vad skissen försöker berätta, att utvärdera och samtala. Skisspapper på skisspapper läggs på varandra och till slut framträder en möjlig lösning på uppdraget. Det har fått en form.

Projektskissandet är ett av landskapsarkitektens arbetsverktyg. Det finns många frågor kvar att lösa. Det kan handla om vilka växter man ska ha, eller vilken höjd det ska vara på muren, men det viktigaste är klart. En första idé, en möjlig lösning är utarbetad. Resten är lättare.

En landskapsarkitekt använder skissandet i sitt dagliga arbete i samband med projekt, vid minnesantecknande, vid platsbesök, resor och exkursioner. Men kan man använda skissen på andra sätt? Genom att undersöka vad en skiss kan vara för en landskapsarkitekt vill detta arbete visa på möjligheterna att utveckla skissandet som arbetsverktyg.

Vad finns skrivet om skissande?

Sökandet i litteraturen har fokuserat kring böcker som i bild och ord beskriver skissande. Det är lätt att finna handböcker i olika tekniker som tar upp skissande, men vid sökning i samband med landskapsarkitektur har urvalet varit mindre. Detta har resulterat i att litteraturvalet hamnat mer inom arkitekturen. Där finns mycket mer material, men inte mycket nyproducerat.

Följande litteratur har jag i huvudsak använt mig av vid mina litteraturstudier.

Armand Björkman är arkitekt som skrivit boken *Skisser och sånt*, 1998. Det är en samling essäer om skissande. Varje essä behandlar frågor kring skissande i samband med lärande eller arbete. Han har stor erfarenhet av reflektion i ämnet och delar med sig av många tankar. Han deltog även i Birgerstams bok, se nedan, som en av de intervjuade.

Birgit Cold är arkitekt och professor emeritus vid Trondheims universitet i Norge. Hon är en utpräglad skissare och gav 2008 ut boken *Skissen som samtale*. Den visar många av hennes skisser gjorda under en hel livstid, och syftet med boken är att inspirera arkitektstudenter till att skissa mer. Bokens huvudfokus ligger på skissen som ett sätt att utforska världen.

Vibeke Dalgas är arkitekt och gav 2003 ut ett häfte *Reseskisser - städer och landskap* i samband med en utställning hon hade i Lund. Hon är en skissare, och har under flera år haft resor till Italien med studenter där fokus legat på att göra reseskisser. Häftet berättar om reseskissande i fin text med stora skisser från olika platser hon har besökt.

Lawrence Halprin, en arkitekt från USA som 1972 gav ut *Notebooks 1959 – 1971*. Den visar texter och bilder, direkt tagna ur flera års anteckningsböcker. Boken är intressant för att den tillåter en inblick i en skapande personlighets privata livs-, och arbetsvärld. Den berättar om hur en anteckningsbok eller skissbok kan se ut.

Skisstekniker

Teknikböcker i konsten att teckna, rita, måla och illustrera finns i överflöd. De lär ut skisstekniker som i princip handlar om att byta material efter vilken teknik man använder. Som stöd vid inläring av en teknik är de ovärderliga och oftast billiga i inköp. Speciellt inom ämnet arkitektur och på engelska finns väldigt många bra instruktionsböcker i olika skisstekniker.

Underlag för intervjuer

Pirjo Birgerstam skrev år 2000 boken *Skapande handling – om idéernas födelse*. Den beskriver hur skissande används i kreativa yrken och består av intervjuutdrag som beskriver flera frågeställningar kring skissandet. Det hela sammanställs och förklaras sedan av författaren som är psykolog och universitetslektor vid Lunds universitet. De processer och reflektioner den beskriver bidrar även med en filosofisk djupdykning. Jag intervjuade henne en marsdag 2009 för att få höra vad hon tänker kring skissandet idag.

Lennart Nord är arkitekt och arbetade på SLU som universitetslektor i Alnarp på 1970-90 talen. 1997 skrev han det pedagogiska utvecklingsarbetet *Skissandet som didaktiskt fenomen* tillsammans med Pirjo Birgerstam. De försökte reda ut svårigheterna med att lära ut skissande till landskapsarkitektstudenter. Jag mötte honom en dag i mars 2009 för att ställa några frågor kring skissandet som process.

Skissen och skissandet i undervisningen

När utbildningen på 1960-talet startades vid SLU ingick konstnärliga ämnen såsom kroki, modellering och perspektivritning i studieplanen. Tidigare på 1900-talet utbildade man sig till trädgårdsarkitekt vid konstnärliga arkitektutbildningar. En av våra största landskapsarkitekter idag är professor Per ”Skizza” Friberg. Han studerade vid Kungliga Tekniska Högskolan i Stockholm, och vid Konstakademien i Köpenhamn. Han är ett exempel av många landskapsarkitekter, utbildade under 1940-talet, som har en tydlig koppling till det konstnärliga i sina anläggningar. På den tiden låg större fokus på att lära sig uttrycka sig för hand. Ritteknik var absolut nödvändigt att kunna.

Så här skriver Per Friberg, dåvarande professor i trädgårdskonst 1966 i tidningen SALF, Sveriges Agronom- och Lantbrukslärareförbund om den nystartade landskapsarkitektutbildningen på Alnarp. *”All arkitektur bygger på ett komplicerat förhållande teknik – konst och av arkitekten kräves både goda tekniska och biologiska kunskaper samt konstnärlig begåvning. Eftersom därmed kravet på kunskaper är lättast att tillgodose har såväl arkitekt- som landskapsarkitektutbildningen i de flesta länder förlagts till tekniska högskolor eller lantbrukshögskolor /.../ På tekniska och lantbrukshögskolor blir – vid sidan om huvudämnena trädgårdskonst och naturvård – helt naturligt de vetenskapliga, tekniska, biologiska disciplinerna bäst representerade, på konsthögskolor och konstakademier däremot de konstnärliga. En kombination synes vara idealet.”*¹

Idag, och under mina egna utbildningsår 2003-2009, profilerar sig Sveriges Lantbruksuniversitet som naturvetenskapligt. Formlära kurserna 1 och 2 lär ut hur man kan förstå rum, och mellanrum genom övningar i modell. Färglära och perspektivritning introduceras, tillsammans med övningar som handlar om att lära sig se linjer, mellanrum och skuggor. Formlära kurserna är korta och undervisningen har tydliga slut. Man får som student via undervisningen inte lära sig utveckla, hantera och professionalisera sitt skissande i form av olika skisstekniker. Vill man lära sig skisstekniker, och utveckla sitt seende med hjälp av skissandet och uttrycka sig konstnärligt, lämnas detta till övrig egen tid.

---

¹ SALF, Undervisningen i trädgårdskonst och naturvård, citat s 2

Skissandet som processverktyg däremot är en av de största delarna av utbildningen. Hur lär man ut skissande som arbetsverktyg? Ett sätt blir att koncentrera sig på det som man kan lära ut, det analytiska förhållningssättet. Fokus ligger därmed på analysmetoder och de dataprogram som kan underlätta analysarbetet. Därmed blir till en början skissandet som arbetssätt och process kanske unisont med analysarbetet i datorn. Den där olustiga känslan av att inte kunna skissa eller rita för hand glöms bort för en stund.

Under utbildningen kommer man som student genom åren alltmer i kontakt med utbytesstudenter från universitet som undervisar mer i skisstekniker. Deras naturliga inställningar och användande av skissteknikerna som en del av samtalet blir tydliga för den som är intresserad. Man kan bli inspirerad och få influenser, lära nya tekniker och angreppssätt liksom av allt annat vi omger oss med. Reflektionen i vår yrkesvardag är en stor del av det som definierar oss som landskapsarkitekter.

Syfte och mål

Syftet med detta arbete är att undersöka landskapsarkitektens relation till skissandet. Detta görs genom att låta studerande och examinerade landskapsarkitekter komma till tals om sina tankar kring skissande. Skissande belyses även ur ett filosofiskt, pedagogiskt och inspirationsmässigt perspektiv.

Följande målformuleringar finns:

Vad är skissande och varför är det viktigt för en landskapsarkitekt?

Hur använder landskapsarkitekten skissandet?

Hur ser skisser ut?

Vad tänker svenska och utländska landskapsarkitektstudenter om sitt skissande?

Kan jag förbättra mitt skissande genom att förbättra mina skisstekniker?

Metod

Litteraturstudien genomfördes med fokus på en generation arkitekter och landskapsarkitekter som genom åren blivit erfarna skissare och reflekterat över sitt skissande. En intressant utgångspunkt har varit att finna ut vad de har att bidra med kring tankar på detta arbetsverktyg och dess användning.

Två intervjuer gjordes med författarna Pirjo Birgerstam och Lennart Nord för att försöka få en djupare inblick i vad de tänker om skissande.

Ett kort frågeformulär med fem frågor skickades ut via e-mail till studenter som jag kommit i kontakt med via SLU åren 2007-2009. De tillfrågades är svenska studenter och utbytesstudenter från årskurs

2-5. De svensktalande studenterna fick frågor på svenska och utbytesstudenterna frågor på engelska (se bilaga 1). Totalt tillfrågades cirka 40 personer varav 19 stycken deltar i studien (se bilaga 2). Tio svar är från utbytesstudenter varav 3 stycken män och 7 stycken kvinnor. Det

kom nio svar från svenska studenter varav 2 stycken män och 7 stycken kvinnor. Deltagande studenter är från Europa, Nordamerika och Asien. Åldern spänner från 20-35 år.

Tre av studenterna läser inte till landskapsarkitekter men har alla deltagit i minst en projektkurs, på Master nivå i Alnarp. De studerar Master i Landscape Architecture, Spatial Planning och Urban Landscape Dynamics. De valde att svara på frågorna och därför har jag valt att ta med deras svar.

Avgränsning och disposition

Skissen och skissandet används av nästan alla professioner i skapande yrken. Detta arbete är inriktat mot en landskapsarkitekts skissande även om det är fullt möjligt att dra paralleller till andra yrkesroller. Fokus ligger på den handritade skissen.

Arbetet är disponerat enligt följande. Först tas definitionen av skissen upp. Därefter berättas närmare om aktuell forskning i ämnet skissande. Därefter görs en djupdykning i fyra arkitekters tankar och filosofier och kring skissandet. Sedan får studenter komma till tals om sina tankar kring sina arbetsverktyg. Därefter visas exempel på hur skisser kan se ut inom olika användningsområden. Två skissexempel redovisas och till slut följer en sammanställande diskussion.

Arbetet består av många citat. Jag finner att genom att behålla och använda citat kan jag berätta ytterligare en historia och visa på en större bredd än om jag valt att begränsa citaten.

Då ungefär hälften av enkätsvaren har lämnats på engelska och resten på svenska har jag valt att behålla citaten på originalspråken. Förhoppningen är att du som läsare ska få en större inblick i och känsla för de svarandes personligheter och relation till deras skissande.

SKISSEN OCH SKISSANDET

- vad är en skiss ?

SKRIFTEN OM SKISSEN

Vad är en skiss?

Skissens definition

Ordet definieras så här i följande uppslagsböcker.

Nationalencyklopedins förklaring på ordet skiss är:

*”skiss - utkast; snabb, summarisk framställning i bild eller ord.”*²

Bra Böckers lexikon, 1989 definierar skiss:

”skiss - (italienska) utkast, i konsten dels snabb summarisk avbildning, dels ett tecknat, målat eller modellerat utkast till ett större arbete, såsom väggmålning, byggnad eller skulptur. Ordet används även om smärre litterära eller musikaliska verk.

*Skissera – göra en skiss; skildra i huvuddrag”*³

Wikipedia utvecklar definitionen ytterligare:

*”skiss - (från antik grekiska - schedios, ‘hastigt gjord, nonchalant’, från – schediazō, ‘att göra något på rak arm’), (ital. schizzo ‘skiss’; ‘stänk’, ‘smula’), inom arkitektur en illustration. En skiss är ett utkast, en snabb och schematisk återgivning i bild eller ord. Termen skiss användes ursprungligen med avsikt på främst bildframställning. Skiss används företrädesvis inom bildkonst för beteckningen snabb teckning och arkitektur som term på en förberedande tillverkning. Termen användes från början som något som inte avsågs vara ett färdigt verk, men har under tiden fått ändrad innebörd.”*⁴

Konsttermlexikonet utreder ytterligare genom att definiera ordet så här:

”skiss- (fra. esquisse el. pochade) Tidigt utkast till ett bildkonstverk i annan teknik och/eller

---

² <http://www.ne.se/sok/skiss?type=NE>

³ Bra Böckers lexikon, 1989

⁴ <http://sv.wikipedia.org/wiki/Skiss>

Skiss över träd
(Wiström, 2004)

*format, ofta med ändringar, omtagningar eller alternativ. Flertalet skisser är utförda i teckning, men också målade och skulpterade skisser i lera, vax och t.o.m. trä har bevarats. Skissen utmärks av stor friskhet och utgör ett värdefullt konsthistoriskt dokument om det färdiga verkets framväxt.”*⁵

Encarta World English dictionary säger detta:

*“**sketch** – picture done quickly and roughly. A drawing or painting that is done quickly without concern for detail. A sketch might be made to capture the general mood of a scene or to help the artist work out an idea for a finished composition”*⁶

Skissens synonymer och skisstekniker

I samtal med landskapsarkitektstudenter om deras skissande används ofta flera ord för att beskriva vad det är man gör i sin skissprocess och annars. Helt nya möjligheter öppnar sig vid en närmare undersökning av dessa synonymer och tekniker. Övriga ord som används i samband med skissen förklaras nedan.

Teckna

*”Teckning, handteckning. Monokrom eller i mycket begränsad färgskala utförd bild, vanligen på papper och ofta som skiss eller studie till en målning, tapisseri el. dyl. En teckning är ofta linjär men kan också vara tonal eller målerisk genom en massverkan av linjer eller fina fördrivningar av torr eller flytande färg. Torra tekniker är främst röd, svart och vit krita, bly-, silver- och andra metallstift, grafit (blyerts) och ristad sgrafitto. Flytande tekniker är främst teckning med penna, lavering med pensel eller teckning med pensel och en färglösning som bläck, bister, sepia eller tusch.”*⁷

Rita

*”Rita kan vara någon av flera företeelser: att med linjal, passare och liknande ritverktyg skapa en grafisk figur, se även rista.”*⁸

⁵ Konsttermlexikonet Forum, 1995, s. 295

⁶ Encarta World English Dictionary, 1999

⁷ Konsttermlexikonet Forum, 1995, s. 323

⁸ <http://sv.wikipedia.org/wiki/Rita>

Teckning av bokskog,
(Westling, 2008)

Illustrera

”En *illustration* (lat. *illustra'tio*, av *illu'stro* upplysa, bestråla) är en bild som beskriver och belyser den text den illustrerar. Exempel på olika former av illustrationer:

Illustration - konstnärliga bilder som illustrerar t. ex. en text.

Fri illustration - en av illustratören egeninitierad bild.

Barnboksillustration - illustrationer i böcker för barn.

Konstillustration - teckningar gjorda av konstnärer.

Teknisk illustration - sprängskisser, användarmanualer.

Schematisk illustration - kretslopp, tillverkningsprocess.

Naturavbildande illustration - flora, medicin.”⁹

Deras engelska översättningar

”draw”

”*Drawing is a visual art that makes use of any number of drawing instruments to mark a two-dimensional medium./.../A small amount of material is released onto the two dimensional medium which leaves a visible mark – the process is similar to that of painting. The most common support for drawing is paper*”¹⁰

”illustrate”

”*An illustration is a visualization such as a drawing, painting, photograph or other work of art that stresses subject more than form. The aim of an illustration is to elucidate or decorate textual information (such as a story, poem or newspaper article) by providing a visual representation.*”¹¹

”doodle”

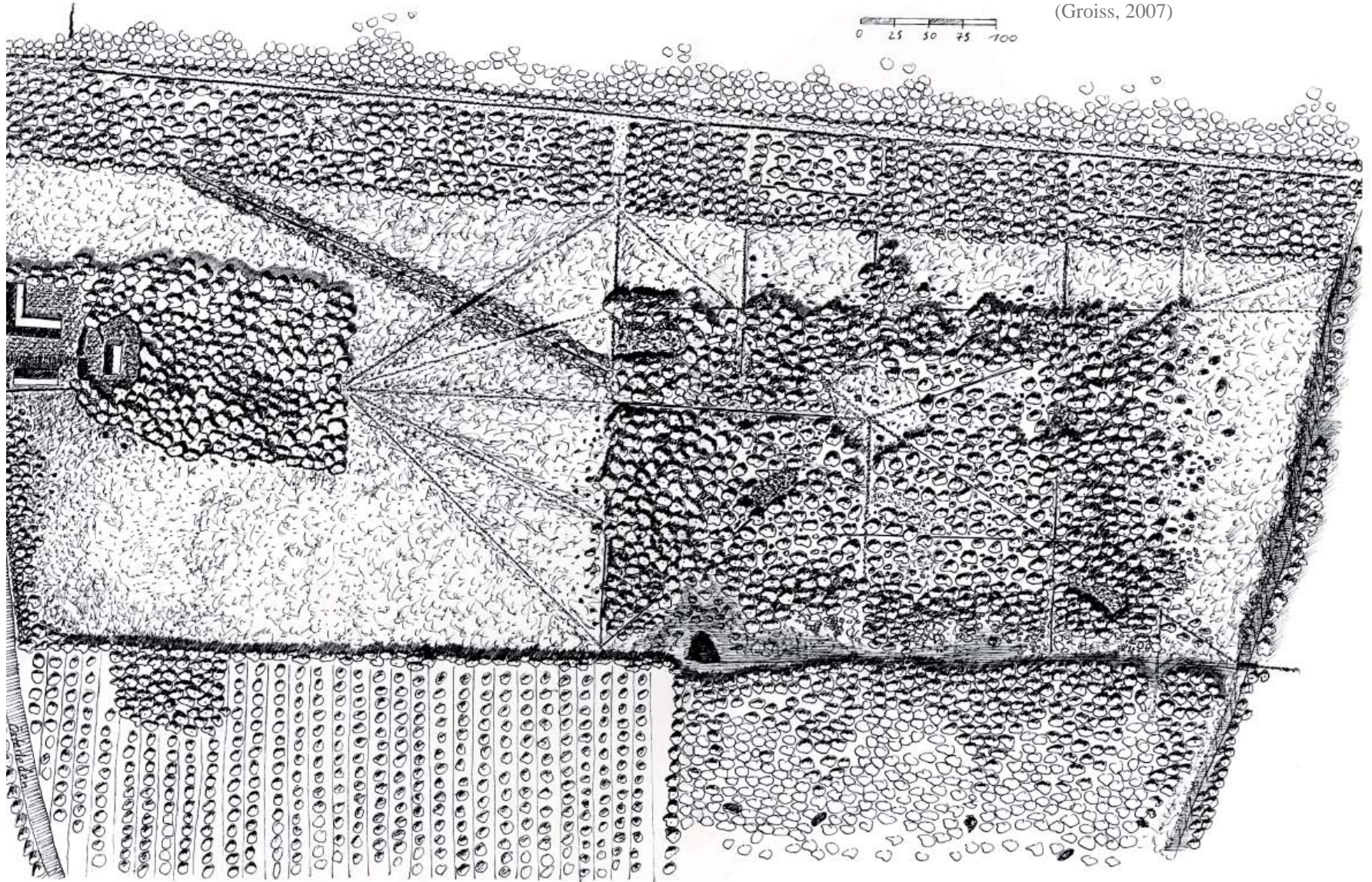
”*A doodle is a type of scetch, an unfocused drawing made while a person´s attention is otherwise occupied. They are simple drawings which can have a meaning, a shape or just irregular forms.*” “*Doodling can also be made while talking by telephone for a long period of*

⁹ <http://sv.wikipedia.org/wiki/Illustration>

¹⁰ <http://en.wikipedia.org/wiki/Drawing>

¹¹ <http://en.wikipedia.org/wiki/Illustrate>

Illustration Biotopgestaltungs-
kursen, Lundagård, Helsingborg
(Groiss, 2007)

time if a pen and paper are available”¹²

”scribble”

“Scribbling is a technique used to create tonal value. It employs random rounded lines that numerously overlap to create a tonal value. The emphasis is not on the individual squiggle or line, but on the totality of all the lines creating a tone.”¹³

---

¹² <http://en.wikipedia.org/wiki/Doodle>

¹³ Zell, 2008 s. 40

SKISSEN OCH SKISSANDET

- vad är skissande ?

Vad är skissande?

Nord & Birgerstam om skissandets funktioner

Det finns en förenklad formel som beskriver principen av en skissprocess. Den står i det pedagogiska utvecklingsarbetet *Skissandet som didaktiskt fenomen* skrivet vid SLU, Alnarp 1997 av Lennart Nord och Pirjo Birgerstam. Den lyder så här:

Provokation - reaktion - skiss - reflektion = skissprocessen

I *Skissandet som didaktiskt fenomen* tas frågan kring hur man lär ut skissprocessen till arkitektstudenter upp. De börjar med att definiera skissandet för arkitekturket som en beslutsprocess, en arbetsmetod, ett slags ”estetiskt organiserande”¹⁴ där man lär sig synliggöra det tänkta. Skissandet fyller också en funktion som samtalsskiss och är då ett sätt att synliggöra problem. Skissande kan även ha en avbildande uppgift.¹⁵

Landskapsarkitektens skissande har alltså flera definitioner som fyller många olika funktioner.

Skissandets process kan delas in i olika delar ”*Skissande kan ses som en lång och kontinuerlig process i arbetet mot ett färdigt resultat/.../Denna process löper i flera cykliska och dialektiska faser med helheter och detaljer, intuition och analytisk rationalitet, inre visioner och yttre realiteter om vartannat. Skissandet tycks ha delvis annan funktion och karaktär i början på ett uppdrag än mot slutet, men de olika faserna kan även plötsligt kastas om eller t o m löpa parallellt med varandra.*”¹⁶

Skissen som avbildande funktion redovisas också. ”*Skissandet som arbetsmetod kan användas för att samla sinnesintryck om något omedelbart man sett eller hört och som fångat ens intresse. Det kan handla om schematiska eller detaljrika avbildningar, studier av proportioner,*

---

14 Nord & Birgerstam, *Skissandet som didaktiskt fenomen*, 1997. s 6

15 ibid.

16 Ibid. s 12

kompositioner, ljus- och skuggspel, markbeläggningar, parkbänkar, torg, gatubelysningar, fontäner, alléer, träffpunkter eller andra fängslande detaljer. Skisserna kan också vara visualiseringar av förda samtal. Skissandet i denna funktion kan dels skärpa skissarens uppmärksamhet och förmåga att ta till sig sakförhållanden med sina sinnen, dels ge en personlig bildvärld och erfarenhetsbank att ösa ur för senare behov.”¹⁷

Exkursionsskisser Landskapsarkitektprogrammet, årskurs 1 (Wiström, 2004)

Skissandet kan som process även framkalla ångestkänslor. ”Stunder av frustration och ängslan är, vid sidan om upplevelse av flyt, glädje och tillfredsställelse, en naturlig känsla förknippad med skapande processer. Därmed är frustration och ängslan även skissandets oundvikliga och svåra följeslagare.”¹⁸

¹⁷ ibid. citat s 14

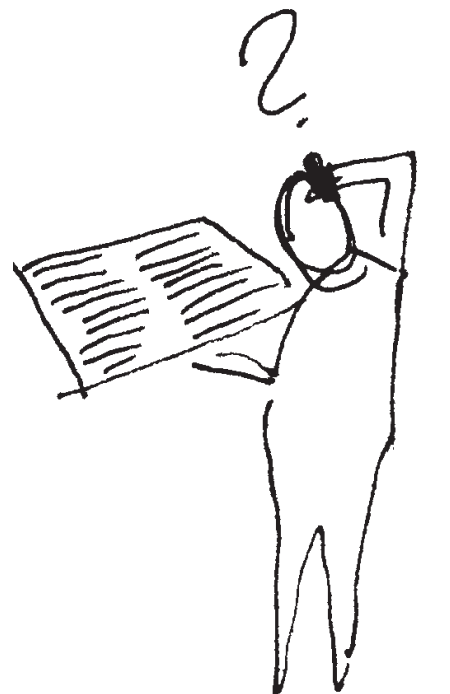
¹⁸ ibid.

Ylva Dahlman om forskning kring bildtänkandet

Ylva Dahlman är arkitekten som redan under sin egen utbildning, under slutet på 1970-talet vid Chalmers, började fundera på kopplingen mellan bilden och arkitekturen. ”jag hade en vag känsla av att det var viktigt att göra bilder, att teckna, måla, och att uttrycka sig på olika sätt utan att det skulle betraktas som resultat. Själva akten hade ett egenvärde som i sin tur påverkade sättet att skapa arkitektur.”¹⁹ Hon berättar vidare att de formgivande ämnen var frivilliga och att förståelsen inför kopplingen mellan att teckna, att måla och arkitekturen inte var självklar för studenterna.²⁰

I det pedagogiska utvecklingsarbetet *Bildtänkandets pedagogik*, skrivet vid SLU, Ultuna 1998 lägger Dahlman fram följande hypotes. ”Att arbeta med bilder som komplement till mer traditionella inlärningsmetoder ger nya infallsvinklar och nya sätt att se på förelagda arbetsuppgifter. Genom att själv teckna en bild av ett fenomen som man annars betraktar i någon annan form t.ex. ord eller musik kommer man i kontakt med okända samband och nya tolkningar.”²¹

Dahlman har studerat hur studenter på naturvetenskapliga utbildningar använder sig av bilder för att göra sig förstådda på andra sätt än i text. Hennes arbete baseras på erfarenheter av arkitektens arbetssätt. ”Arkitekter besitter en speciell kompetens att hantera komplexa situationer, nämligen genom att se helheten ett splittrat problem och att hela tiden vara beredd att fullständigt ändra på sin lösning /.../ Jag har uppfattat det som att just arbetet med bilden utgör den länk mellan olika ämnen, som gör att arkitektens kompetens är så speciell.”²² Med hjälp av detta som bakgrund har

¹⁹ Dahlman, Bildtänkandets pedagogik, 1998, s 6

²⁰ ibid.

²¹ ibid. s 9

²² ibid. s 6

hon undersökt om naturvetare kan ha nytta av att lära sig av arkitekternas bildtänkande.²³

I *Bildtänkandets pedagogik* berättar Dahlman närmare om bland annat tre övningar som utarbetats för att träna upp tänkande, seende och skapande genom bilden. Fokus ligger inte på att skapa vackra bilder, utan i att träna upp bildtänkandet.

Dahlmans första övning, *Omvägar*, är utarbetad för att genom bilden utveckla nya synsätt att hantera en problemställning. Den andra, *Föreläsningssanteckningar*, handlar om att vid en föreläsning anteckna i bild istället för i ord och därigenom ta nytta och knyta an till den kunskap som redan finns hos lyssnaren. Den tredje övningen, *Centrala begrepp*, handlar om den egna kunskapen och hur man kan förtydliga den för sig själv.²⁴

De pedagogiska övningarna är utformade för att studenten ska lära sig en arbetsteknik. Målet är att förstå att det finns en koppling mellan bildarbetet och det naturvetenskapliga och hur man kan använda sig av den. Genom övningarna lär sig naturvetarna att pröva nya sätt att lösa problem, se helheten och ta ställning, studera och formulera innehåll genom reflektion. Eller som Ylva Dahlman själv uttrycker övningarnas nytta. Det är ”*ett redskap att fånga okänd kunskap*”²⁵ med.²⁶

Frågeenkäter skickades ut till kursens deltagare innan och efter kursen. En fråga konstaterade att ”*det bli lättare att minnas och att förstå sammanband genom att tänka i bilder*”.²⁷ En annan fråga tog upp huruvida det finns en skillnad i hur konstnärer och naturvetare tänker? ”*På frågan om en naturvetare tänker annorlunda än en konstnär svarade många ja, samtidigt som de inte ville att det skulle vara så./.../ Svaren speglade i hög grad en sammanblandning av en allmän syn och den personliga åsikten. Många redovisade ett synsätt som de lärt sig och som de trodde var allmänt vedertaget nämligen att naturvetare är mer fyrkantiga och låsta i regler medan*

---

23 ibid.

24 ibid.

25 ibid. citat s 23

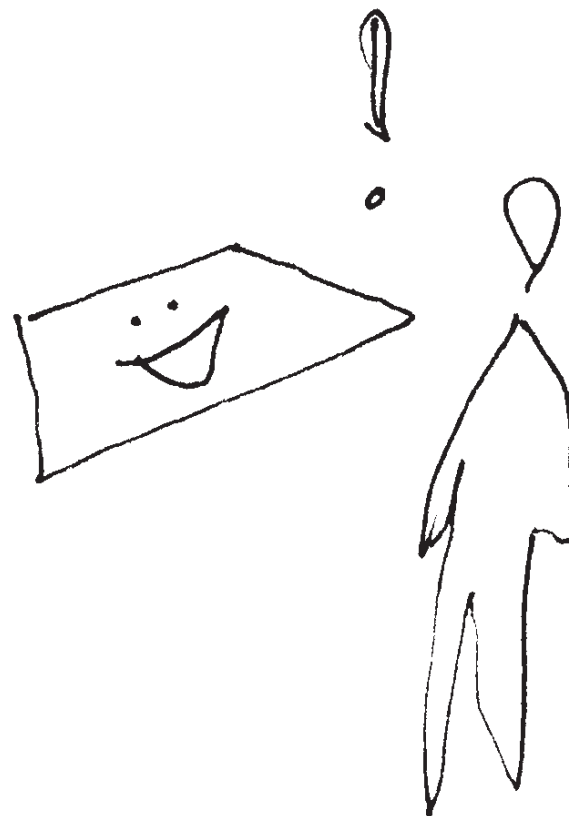
26 ibid.

27 ibid., citat s 26

konstnären är en intuitivt handlande känslövarelse. Det tycks också att studenterna ansåg att det vore positivt för naturvetenskapen om den blev mer konstnärlig, enligt deras definition.”²⁸

Dahlmans pedagogiska forskning visar att behovet att uttrycka sig i bild i sitt yrke är verkligt. Det är tydligt att bildtänkande och skapande inte prioriterats i deras studier sedan de var små och att behovet nu vuxit sig starkt. Hon konstaterar slutligen att ”*Studenternas förhållande till de yrkesinriktade studierna fördjupas genom arbete med bilder och det är möjligt att bedriva undervisning i bildtänkande på ett sådant sätt att det blir meningsfullt för studenterna*”.²⁹

År 2000 gav Dahlman ut ytterligare ett pedagogiskt utvecklingsarbete, *Bildtänkandets pedagogik, 2*. Hon ville då vidareutveckla sina tankar kring det pedagogiska bildlärandet och beslöt att undersöka Betty Edwards forskning närmare. Dahlman börjar med att förtydliga sin tanke om vad bildtänkande är. ”*Med bildtänkande avser jag en förmåga att kunna hantera verkligheten med hjälp av bilder man skapar själv. /.../ Genom att avbilda tvingas vi iakttä och genom att noggrant och medvetet iakttä uppfattar vi världen mer nyanserat och på nya sätt.*”³⁰

²⁸ ibid. Citat s 28

²⁹ ibid. citat s 33

³⁰ Dahlman, Bildtänkandets pedagogik 2, 2000, citat s 6

”

*Bilden /.../ ett redskap att fånga
okänd kunskap”³¹*

Ylva Dahlman

---

³¹ Dahlman, 1998, citat s 23

Betty Edwards om våra hjärnhalvors skilda förmågor

Betty Edwards är känd för sin forskning kring de två hemisfärernas, hjärnhalvornas, olika sätt att bearbeta information. Den vänstra hemisfären är dominant vid frågor kring logiskt tänkande, siffror och liknande. Den högra delen dominerar i bildtänkande och kreativt tänkande. (Se bilaga 3) Hennes forskning är populär och starkt tongivande i arbeten som vill ha stöd i konstnärliga och kreativa frågor. Hon menar att alla kan lära sig teckna. Genom övningar i sin bok *Teckna med högra hjärnhalvan*, 1982, lär hon alla intresserade hur man kan utveckla sin förmåga att se.³²

I boken redovisar hon närmare den högra hemisfärens fördelar kring att bearbeta och ta in information. *”Vi ser hur saker och ting existerar i rummet och delarna passar ihop och utgör en helhet. Genom att använda den högra hemisfären förstår vi metaforer, drömmer vi, skapar vi nya idé kombinationer. När någonting är alltför komplicerat för att beskriva, kan vi göra gester som hjälper kommunikationen.”*³³

Edwards tes om att alla kan lära sig teckna handlar egentligen om att lära oss utnyttja vår högra hemisfär mer medvetet och därigenom bli mer intuitiva, lära oss lita på vår känsla, och se helheter. Just det som vår högra hemisfär är så duktiga på. Hon skriver vidare om motivationen att pröva lära sig teckna. *”se till att du är på det klara med varför det är så viktigt att lära sig teckna väl. Teckning gör det möjligt för dig att se på det speciella, uppenbarande sätt som konstnärer ser på, oavsett vilken stil du väljer för att uttrycka din speciella insikt. Ditt mål i teckningen bör vara att möta erfarenhetens verklighet – att se allt klarare, allt djupare. Visserligen kan du skärpa din estetiska sensibilitet på andra sätt än genom att teckna, till exempel genom meditation, läsning eller resande. Men det är min övertygelse att dessa andra metoder för en konstnär är mer osäkra och mindre effektiva. Som konstnär kommer du sannolikt att använda visuella uttrycksmedel, och teckning skärper de visuella sinnen.”*³⁴

Edwards har utvecklat en serie övningar som gör att den som vill lära sig teckna kan lära sig hur

---

³² Edwards, *Teckna med högra hjärnhalvan*, 1982

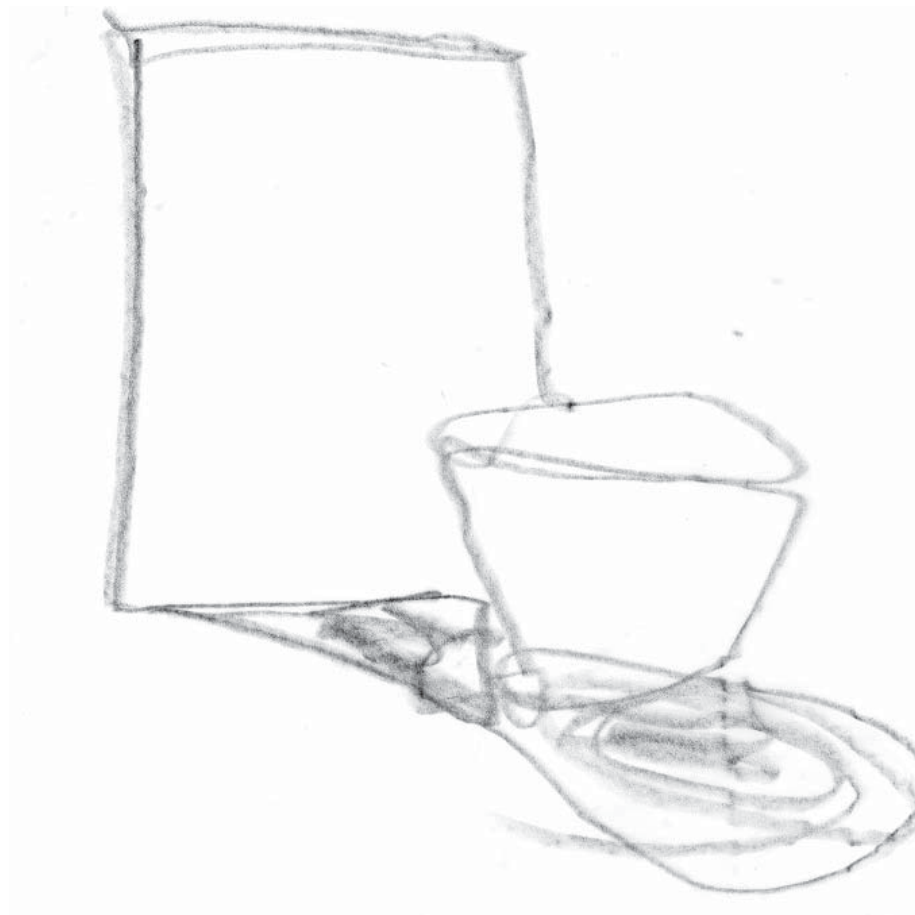
³³ ibid. citat s 45

³⁴ ibid. s 211

det känns att aktivera och använda den högra hemisfären. Övningarna ska därför utföras med vänsterhanden. Då vår vänsterhand är kopplad till den högra hemisfären och vår högerhand är kopplad till den vänstra hemisfären fungerar övningarna till en början som ett sätt att lära sig känna igen skillnaden. Därefter, när man lärt sig känna igen hur det *känns* att använda den högra hemisfären, kan man gå tillbaka till att använda högerhanden.³⁵

Skiss från övningen *Betty Edwards eller försöket med vänsterhanden* (Bergene, 2009)

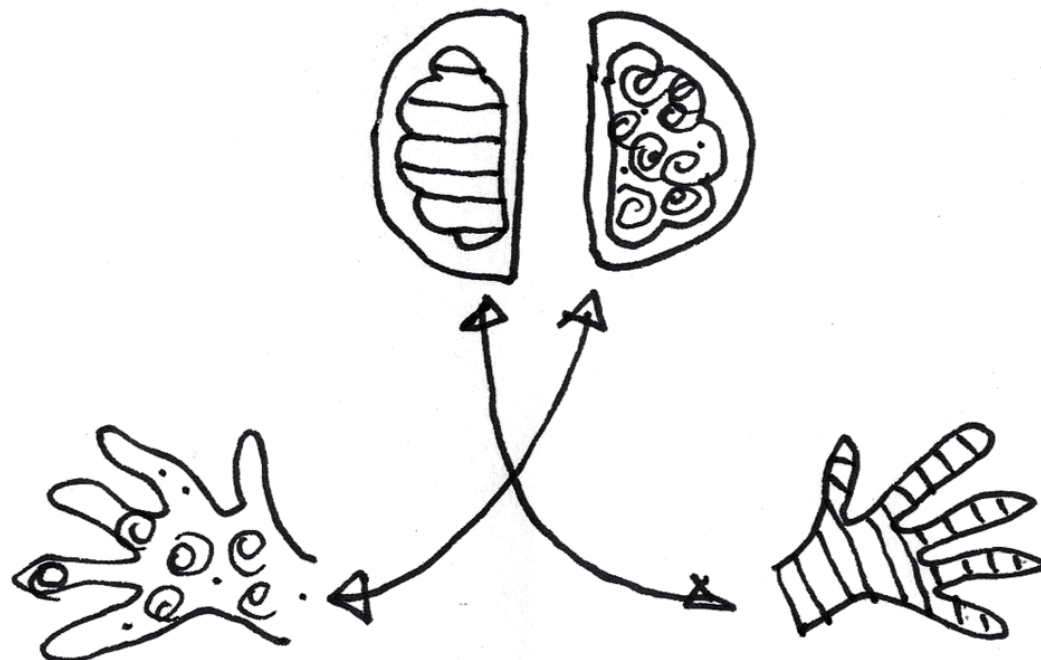
Inspirerad av Edwards forskning om att utveckla bildseendet provade jag själv i en övning på att teckna med min vänsterhand. Övningen *Betty Edwards eller försöket med vänsterhanden* presenteras senare i arbetet.

---

35 ibid.

VAD ÄR SKISSANDE?

Vår vänsterhand är kopplad till den högra hemisfären och vår högerhand är kopplad till den vänstra hemisfären. Genom att göra Edwards övningar lär du dig att känna igen när den högra hemisfären dominerar. Därefter, när man lärt sig känna igen hur det *känns* att använda den högra hemisfären, kan man gå tillbaka till att använda högerhanden. (Fribyter, 2009)

”

*Vad du än tecknar kommer det
att etsa sig in i ditt minne.”³⁶*

Betty Edwards

Mo Zell om skillnaden mellan skissen och fotografiet

Idag med digitalkamerans självklara närvaro är det ofta vanligare att landskapsarkitekten plockar fram sin kamera och tar fotografier av en plats än att de tar fram ett skissblock och penna och skissar av den. Vilka är skillnaderna mellan att fotografera och skissa? I boken *The Architectural Drawing Course* beskriver den amerikanska arkitekten Mo Zell skillnaden mellan skissen och fotografiet³⁷. Följande citat är översatt från engelska.

*”Genom att skissa lär du dig att se, inte bara att titta. Konsten att noggrant observera en scen och sedan översätta den informationen till papper kräver en verklig förståelse för objektet (ämnet). När du skissar – kan du kritiskt utvärdera förhållanden, storlekar och utrymmen mellan objekt. Dessutom ger utvärderingsprocessen dig kontroll över vad du överför till papper. Att ta bort överflödigt information ger klarhet i bilden. Precis som att skissa, ger fotografiet artister möjlighet att fånga ett ögonblick i tiden. En tydlig skillnad mellan de två formaten är att skissaren tvingas göra medvetna representationer och ta beslut om vad denna ska rita. Dessa beslut fungerar som en filtreringsprocess. Begränsa ditt skissande från fotografier då de redan är filtrerade.”*³⁸

Vilka är skillnaderna mellan att fotografera och skissa?
(Bergene, 2009)

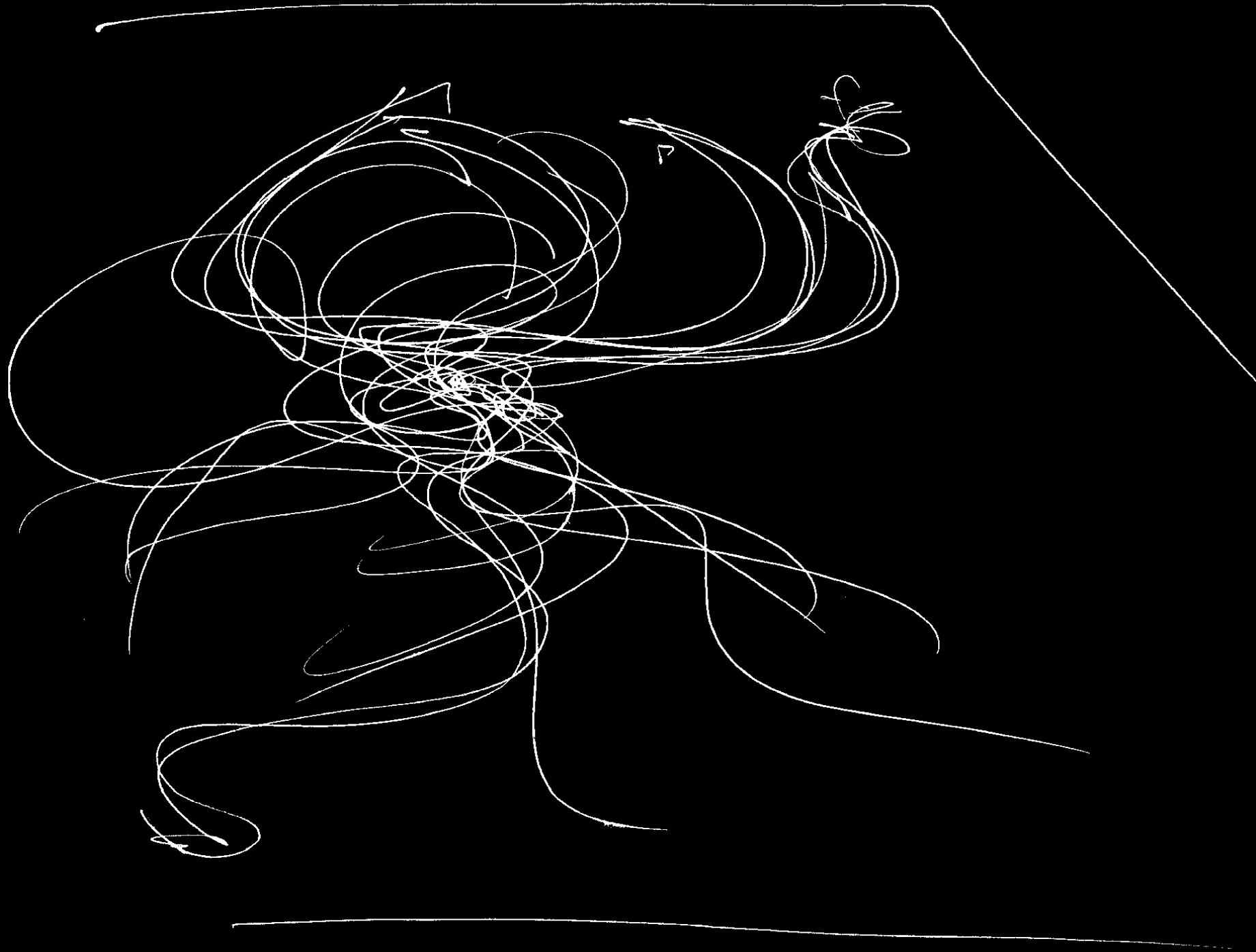
³⁷ Zell, *The Architectural Drawing Course*, 2008, s 38
³⁸ *ibid.* s 38

”

En tydlig skillnad mellan de två formaten är att skissaren tvingas göra medvetna representationer och ta beslut om vad denna ska rita. ”

Mo Zell

EN ÄLDRE
GENERATION
AV SKISSARE

EN ÄLDRE GENERATION AV SKISSARE

Fyra praktiserande skissare

Armand Björkman eller ”funtad som en höna”³⁹

Vid genomläsning av Armand Björkmans samlade essäer *Skisser och sånt* från 1988 skapar jag mig en bild av en skissande arkitekts tankar kring några av skissandets många delar. Han bidrar med en reflekterande röst i skissandets värld när han tar upp den egna analysen, relevansen av att samla på bilder och att kunna samtala. Hans skrivande manar till reflektion hos mig som ett sätt att tolka hans texter.

Han börjar sin första essä *Skissande* med att konstatera ”*Konstigt att man kan hålla på med skissande i så många år utan att känna behov av att tänka över hur det går till.*”⁴⁰

Björkman frågar sig om hans arbete med skissandet skulle bli mer medvetet vid en noggrann undersökning, han kallar det egenanalys. Svaret blir att han inte är helt säker. Hans egenanalys skulle bli en beskrivning av hur han som individ arbetar. Ytterligare *ett* svar på hur man kan arbeta med skissandet, men inte det enda rätta sättet att göra det på.⁴¹

Sett ur Björkmans blygsamma perspektiv låter kunskapen om *ett* skissätt som ganska obetydligt i ett större panorama. Men mångfald är viktigt. Genom att studera andras sätta att skissa uppträder mönster och jag kan få hjälp att medvetandegöra min egen skissprocess. Jag har genom studieårens många projektarbeten lärt mig att dra slutsatser om vad som funkar för mig. Alltför ofta har lärdomarna varit smärtsamma, och de har portionerats ut i små doser. Kanske måste en skapandeprocess vara krävande för att resultatet ska bli riktigt bra.

Björkmans text är skissartad och han byter ofta perspektiv i sin essä. Plötsligt kommer han in på dilemmat med insamlande av bilder och intryck. Han menar fotografierna som vi tar med kameran och de mentala minnesbilder vi skapar när vi upplever något med våra sinnen. Han

---

39 Björkman, 1988 s 16

40 ibid. s 9

41 ibid. s 9

visar på vikten av att samla på bilder som vid senare tillfällen kan få dyka upp ur vårt inre. Just det att medvetet ta ett bra fotografi skapar ett starkare minne kring stunden. Denna minnesbild kan ibland vara till större användning än själva bilden. ”Alltför tydliga bilder eller förebilder går lätt in i ett maner med ytliga motiv. Halvmedvetna, däremot kan bli till den arkitektur som finns mellan linjerna.⁴²” Därigenom kan vi vidareutveckla oss som arkitekter och skapa något spännande och individuellt i vårt skissande.⁴³

I ett skissande finns det mycket som ska samarbeta. En stor del av skissandet är beroende av saker man sett och upplevt. Ju fler saker jag lägger märke till och reflekterar över desto större hjälp borde jag väl få i ett skissande? Kanske är det viktigt att hela tiden minnas vikten av att lägga ner mer medveten närvaro vid insamlandet av bilder. Att välja det som är värt att minnas och sälla bort det andra. Men hur ska jag veta vad jag ska välja bort?

Björkman byter vinkling igen och tar upp det viktiga *samrådet*⁴⁴, diskussionerna som pågår i ett projekt i samband med skissandet. Det är viktigt att ha kunskap om det egna samrådet och hur det kommer till uttryck i skisser. Genom det egna samrådet klargör man skisserna för sig själv. Därigenom kan man även klargöra dem för andra. Tillsammans med vår förmåga till iakttagelse och föreställning fungerar samrådet som en viktig del i kommunikationen med de delaktiga parterna i ett projekt.⁴⁵

I en tid då datorn börjar ta alltmer plats som ett effektivt hjälpmedel i slutet på 1980-talet beskriver Björkman sitt skissande så här: ”Tills vidare är jag nog ändå ganska fästad vid pennans gång över skisspappret trots allt. Det är väl en generationsfråga. Man är väl funtad som en höna, som har stora delar av sin hjärna förlängd långt utanför kraniet. Min sitter i likhet med många arkitekters, ohjälpligt trådformat ut i högerhanden rinnande ut genom pennspetsen och ut på pappret, och den fungerar inte fullt ut förrän hela kedjan är kopplad.⁴⁶”

Att förstå sitt eget skissande kan beskrivas som att gå från iakttagelse till inlevelse. ”Denna för

---

42 ibid. s 11

43 ibid.

44 ibid. 14

45 ibid. s 14-15

46 ibid. s 16

arkitekter nödvändiga inlevelse tar något udden av två självändamål, det ena som har att göra med skissandets nödvändiga streckritande, även om grundsvårigheten kvarstår, att man länge umgås med en tvådimensionell representation av en situation, som har ytterligare minst två dimensioner.⁴⁷

Han skriver vidare om svårigheten som hjärna-hand-pennspets-papper kombinationen kan innebära. *”Eftersom tanken vanligtvis rör sig snabbt måste bilderna symboliseras lika snabbt till de notatsätt man kan hitta på sitt papper, och det blir projektioner, sedda uppifrån, mer sällan från sidan, nästan aldrig inifrån, för det går för långsamt. Istället för symboler för rum, hanterar man det som betecknar projektionen av några av rummets begränsningsytor”.*⁴⁸

Björkman försöker i essän *Operatävlingen 1986* beskriva ett konkret uppdrag och hur skissandet gick till. Sidorna är fyllda av handritade skisser som visar på projektets framskridande. Han vänder på frågan med datorn eller skisspappret och spinner vidare:⁴⁹

*”Jag tänker på det där med datorstöd. Tänk om arkitektvärlden från början bara hade haft bildskärmar och råttor! Om alla hade haft det systemet inövat i ryggmärgen så att det fungerade som kopplingsmedium mellan hjärna och hand! Och om så en dag någon gjorde den epokgörande uppfinningen med ett papper som man hade i en rulle och ett enkelt ritstift istället för musen. Ritstiftet hade den nyskapande egenheten att lämna direkta spår på pappret. Man kunde direkt riva av pappret, göra en ny skiss ovanpå den andra och sedan spara den i en ordnad hög att gå tillbaka till. Tänka sig att ha original snabbt och direkt, kopierbart i oändlighet, lätta att skicka, energisnålt och dessutom lättfattligt. Tänk sen så vackra en del skisser kan bli. Man kan ju rent av ha den på väggen, efteråt minnande om de första inre bilderna. Man kan dela med sig. Vad vore en resa till sevärda platser utan någon att dela med intrycken med; ens bildvärld utan sällskap och kommentarer? Vilken epokgörande uppfinning och vilket motstånd den skulle möta hos tröga arkitekter och inte minst hos apparattillverkarna. Ett eventuellt patent på skisspappret skulle omedelbart köpas upp för att sen gömmas och glömmas.”*⁵⁰

---

47 ibid. s 15

48 ibid. s 17

49 ibid. s 40-52

50 ibid. s 44

”

*Tills vidare är jag nog ändå ganska fästad vid pennans gång över skisspappret trots allt. Det är väl en generationsfråga.”*⁵¹

Armand Björkman

---

⁵¹ ibid. s 16

Birgit Cold eller skissen som samtalspartner

Birgit Cold är professor i arkitektur och skissfantast. I sin bok *Skissen som samtale*, 2008, vänder hon sig till studenter inom arkitektur och andra skapande ämnen. Hennes mål med boken är att uppmuntra, vägleda och inspirera andra att skissa. Bokens sidor är fyllda med exempel på skisser. De varierar i motiv och teknikerna är flera. Allt från blyerts, akvarell, färgade pennor och svart bläck. Skisser blir den gemensamma beteckningen på de snabba, undersökande dokumenteringar som på många sätt kan beskrivas som konstnärliga. Hon skriver i sin bok *Skissen som samtale* så här. ”*Intressen for skissers betydning er ørkende, kanskje fordi man har blitt mer og mer optatt av kreative prosesser.*”⁵²

Vid en föreläsning den sista marskvällen 2009 motsäger sig dock Cold just detta att hennes skisser skulle vara konstnärliga. Skissen är för henne snarare ett hantverk och förtydligar ”*Det er ikke noe kunst – bare strekker.*”⁵³ Jag befinner mig i föreläsningssalen i Arkitekturmuseet, Stockholm. Närvarande vid gästföreläsningen är bara ett tiotal personer varav endast två under 40 år och jag frågar mig undrande varför detta främst tycks vara ett ämne för en äldre generation.

Cold har satt skissandet i system för att minnas. Flera gånger under föreläsningen konstaterar hon att hennes minne är dåligt och att hennes skisser fungerar som påminnelser om platser, uttryck och rytmer. Hon samlar minnena i en jättestor hurts någonstans långt bak i huvudet. Ur denna hurts kan hon sedan dra ut lådor av minnen och minnas, bli inspirerad och använda referenser ur platser som hon har besökt och fascinerats av.⁵⁴

Hon menar att en skiss måste göras snabbt. Oftast inom samma tidsram som det tar för en annan att ta kort över samma plats. Hon beskriver vidare några av skissens många funktioner. Skissen fungerar som en omedelbar bildnotering som koncentrerar sig på essensen. Med hjälp av skissen kan man bygga upp en repertoar av bilder som vi har användning av som professionella arkitekter. Skissen hjälper dig att kommunicera med dig själv. Den utvecklar och förfinar

---

52 Cold, 2008, s.27

53 Cold, Föreläsning 2009

54 ibid.

kopplingen mellan öga och hand och utvecklar möjligheter.⁵⁵

Cold självklara sätt att använda olika tekniker i sitt skissande är mycket inspirerande. Hennes skisser låter antyda att hon genom åren nått långt i sin förfiningsprocess av linjer. Skisserna innehåller mycket mer information än vad som egentligen syns vid en första titt.

Boken heter *Skissen som samtale* för att Cold menar att skissen är ett samtal mellan det omedvetna miget och det medvetna jaget. Hon har gjort en vidareutveckling av Tor Nørretranders teori om *talets träd* som hon kallar *skissens träd*.⁵⁶

Den danska vetenskapsjournalisten Tor Nørretranders beskriver i boken *Märk Världen* hur talets information utvecklas, förmedlas och mottas genom en modell som han kallar talets träd. Det handlar om exformation, en typ av information som inte syns i en skiss eller uttalas i ett samtal men som tolkas in av en mottagare. Nørretrander förklarar: ”*En utsaga har djup om den innehåller mycket exformation, det vill säga information som har funnits i avsändarens medvetande men kastats bort under budskapets utformning och inte längre finns med i det konkreta slutresultatet.*”⁵⁷

Cold menar att det är detta som äger rum i ett skissande. När man skissar pågår ett ständigt samtal mellan det omedvetna miget och det medvetna jaget. ”*Når man samtaler med seg selv gjennom skisser, ser man plutselig noe man visste, men ikke var seg bevisst. Man ser også de karaktertrekk som gjorde inntrykk på en og som man valgte å skisse. Å åpne for en intern samtale og la inntrykket flyte mellom sanser, følelser, hånd, penn og papir, krever dyp konsentrasjon og en bevisst holdning til processen.*”⁵⁸

Cold menar att skissen kan uppfattas på ett kort ögonblick, eller studeras noga under en längre

---

55 ibid.

56 ibid.

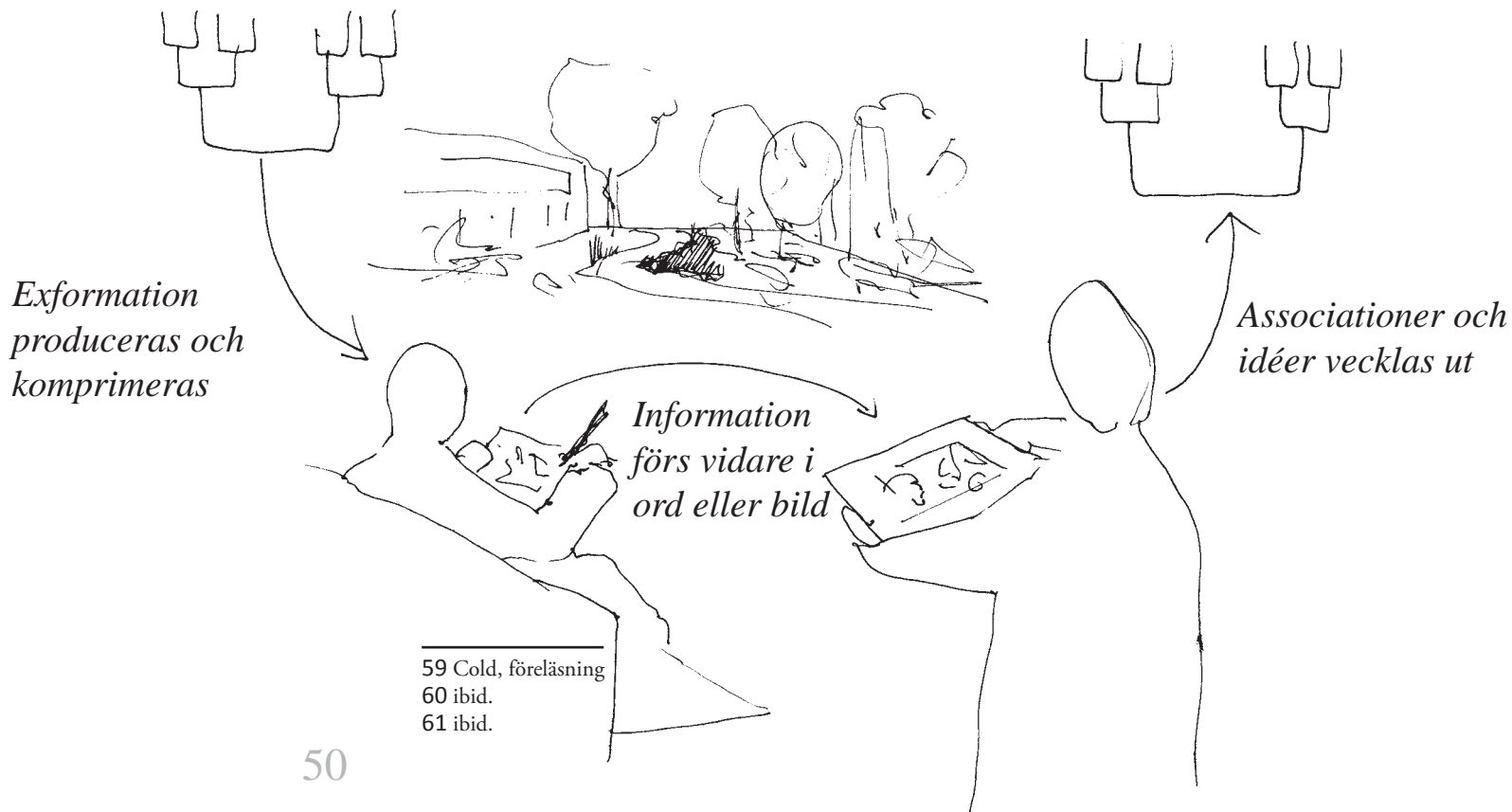
57 Nørretranders, s 132

58 Cold, 2008, citat s 26

När man skissar pågår ett ständigt samtal mellan det omedvetna miget och det medvetna jaget.
(Bergene, 2009, källa: Cold, 2008)

stund⁵⁹. Jag ser detta som en princip som fungerar i all sorts skissande. Skissen har en mängd information, men inkluderar jag för mycket information i min skiss, det vill säga drar för många streck blir den mer komplicerad för en mottagare att tolka eller läsa. ”*Ju mer du tegner ju mer motsigelser blir det.*”⁶⁰”

Som skissare lär man sig att tänka djupt, välja ut och kasta bort information. Skissen uppfattas, tolkas och förstås genom sinnesintryck. En skiss kan med ett fåtal väl valda linjer bli rik på information. Cold inspirerar till ett utökat skissande, genom att inkludera skisstekniker och enkelt konstatera att skissen ska göras snabbt. ”*Bare gör det!*”⁶¹

”

Det finns många sätt att skissa på men det finns inget sätt som är bättre än det andra.”⁶²

Birgit Cold

---

⁶² ibid.

Vibeke Dalgas eller upptäckten av skissen betydelse

Vibeke Dalgas betecknar sig själv som konstnärligt begåvad från unga år. Hon valde arkitekturyrket därför att det var ett konstnärligt kunskapsområde som ställde krav på en ”visuell kreativitet”⁶³. Trots sin konstnärliga bakgrund skriver hon att det var i samband med studierna som hon upptäckte skissens möjligheter som verktyg. ”Som arkitektelev upptäckte jag pennans och skissens betydelse som arbetsredskap. Jag kände hur ögat och handen kunde samarbeta om gestaltningen av ett idékoncept eller om beskrivningen av en upplevelse eller karaktären av en plats. Skissen blev ett redskap för fantasin eller en visuell notering till stöd för minnet. Att teckna och skissa fick oerhört stor betydelse för mig.”⁶⁴

Dalgas beskriver skissandet som en naturlig del av arbetsprocessen. ”Blyertsen och pennan konkretiserade tanken på papperet från inventering och analys till gestaltning och färdigt resultat.”⁶⁵

I sitt utställningshäfte, *Reseskisser - städer och landskap, från 2003* adresserar hon arkitektstudenter som lever i en tid med allt mindre resurser för skissande och teckningsundervisning. Hon ber dem minnas vikten av att teckna och skissa som arkitekter. ”Det är det kvalificerade samarbetet mellan hjärna, ögon och hand som är det bästa arbetsredskapet. Det gäller oavsett om syftet är att studera objekt eller att illustrera egna gestaltningsidéer. Detta bör vara en grund i all arkitektutbildning.”⁶⁶

Kombinationen av skisser, fotografier och kartmaterial nämns. Till skillnad mot Birgit Cold, som förespråkar den snabba skissen känns det som Vibeke helst vill sitta ner och fundera och reflektera och teckna mer än skissa. Men bara ifråga om tid, kanske hennes produktivitet är stor på platsen. Det är olika angreppssätt, man kan fokusera på det snabba som ett sätt att utveckla samtalet med det undermedvetna, eller det mer konstnärliga biten, den som kanske mer medvetet registrerar. Ändå ser hennes skisser, vid en andra blick, inte så noggranna ut. Hennes val av arbetsredskap är bläckpennan som doppas i bläcket för varje streck. Inga streck kan göras ogjorda.

63 Dalgas, *Reseskisser - städer och landskap 2003*, s 3

64 *ibid.* s 3

65 *ibid.* s 3

66 *ibid.* s 3

Skiss i bläck av Agrigento, Sicilien, Italien,. Av Vibeke Dalgas 1980.
(Källa: Dalgas, 2003)

William - Chicago 1980

Hon skriver om prioriteringen av kameran, den kommer alltid tvåa. När skissen inte hinner bli klar kommer kameran fram. ”Att fotografera var inte detsamma som att tolka en plats genom sina skisser”⁶⁷ Hon beskriver studieresan som en möjlighet till konkreta studier. Mängden skisser

hon producerar på en plats varierar stort beroende på hur mycket tid det finns för ”att stillsamt och lugnt kunna koncentrera mig på plats och motiv.”⁶⁸ Om hon inte haft tid att skissa har kameran kommit fram. Den blir alternativet.

---

67 ibid. s 4

68 ibid. s 4

”

*Att fotografera var inte
detsamma som att tolka
en plats genom sina skisser.”⁶⁹*

Vibeke Dalgas

Lawrence Halprin eller inspirationen till anteckningsboken

Lawrence Halprin berättar i förordet till sin bok om hur han mötte den engelskfödde arkitekten Sir Peter Shepherd i början av 1960-talet. De två människors gemensamma intresse i natur och ekologiska frågor gjorde dem snabbt till vänner. Vid ett besök vid berget Tamalpais fot vid San Francisco studerade de naturens formationer av växtlighet. Shepherd hade med sig en anteckningsbok som han använde flitigt. Halprin beskriver ”*Peter carried along with him a notebook, in which, from time to time, he made beautiful sketches or notes...I was really delighted with it!!*”⁷⁰ Mötet inspirerade Halprin att börja anteckna, skissa och skriva mer regelbundet i anteckningsböcker.⁷¹

Jag blir nyfiken på vem mannen som inspirerade Halprin var och finner information i en dödsannons från The Guardian, 2002. Shepherd var känd för sitt skissande. Han försökte förstå naturen genom att rita av den, och han illustrerade flera böcker. Hans två ständiga kompanjoner var en liten fickkniv och en ringbunden skissbok i A5 storlek. Han använde sitt skissande som ett verktyg för att se hur hans idéer fungerade.⁷²

I sin bok fortsätter Halprin att beskriva sitt eget tidigare skissande som sporadiskt i form av teckningar på pappersbitar eller skisspapper som senare spritts under årens lopp. Om det var Shepherds sätt att teckna eller de fördelar hans skissbok hade går Halprin inte in närmare på men han säger: ”*At all events – inspired by the constancy of Peters note-taking, I started my own special notebooks and have continued them ever since.*”⁷³⁷⁴

Att gå från en sporadisk tecknare till en mer regelbunden tog lite tid. Först efter några år kom anteckningsböckerna att fungera som professionella dagböcker och resekontor. Han upptäcker att han tänker bäst grafiskt och använder den konstant närvarande boken till att notera ner idéer i bild och skrift. Han finner att ”*it lets thought processes flow and find expressions*”⁷⁵.⁷⁶

---

70 Halprin, Notebooks 1959 – 1971, 1972, s. 2

71 ibid.

72 <http://www.guardian.co.uk/news/2002/apr/15/guardianobituaries.obituaries>

73 Halprin, 1972 s. 7

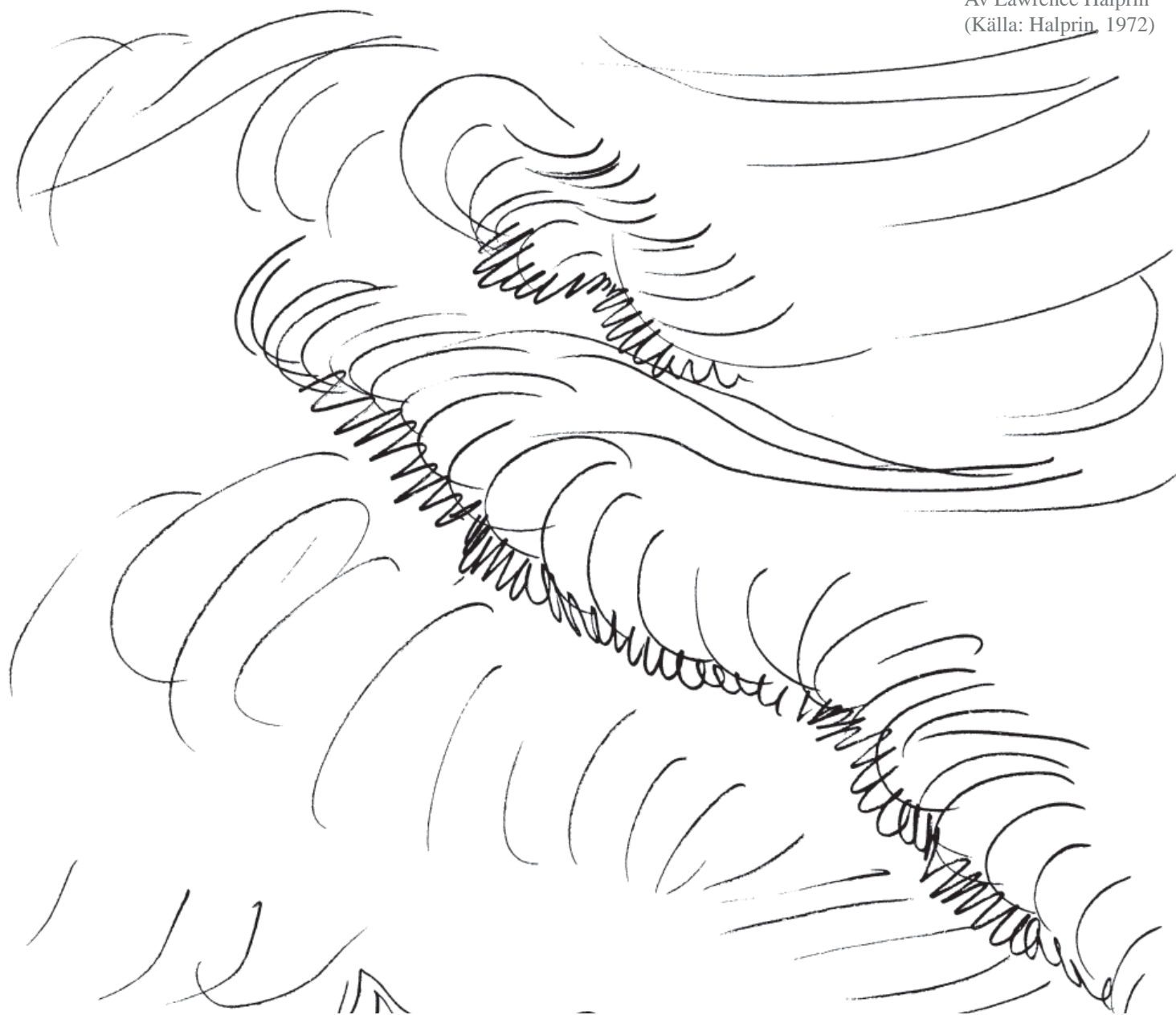
74 ibid.

75 ibid. s 7

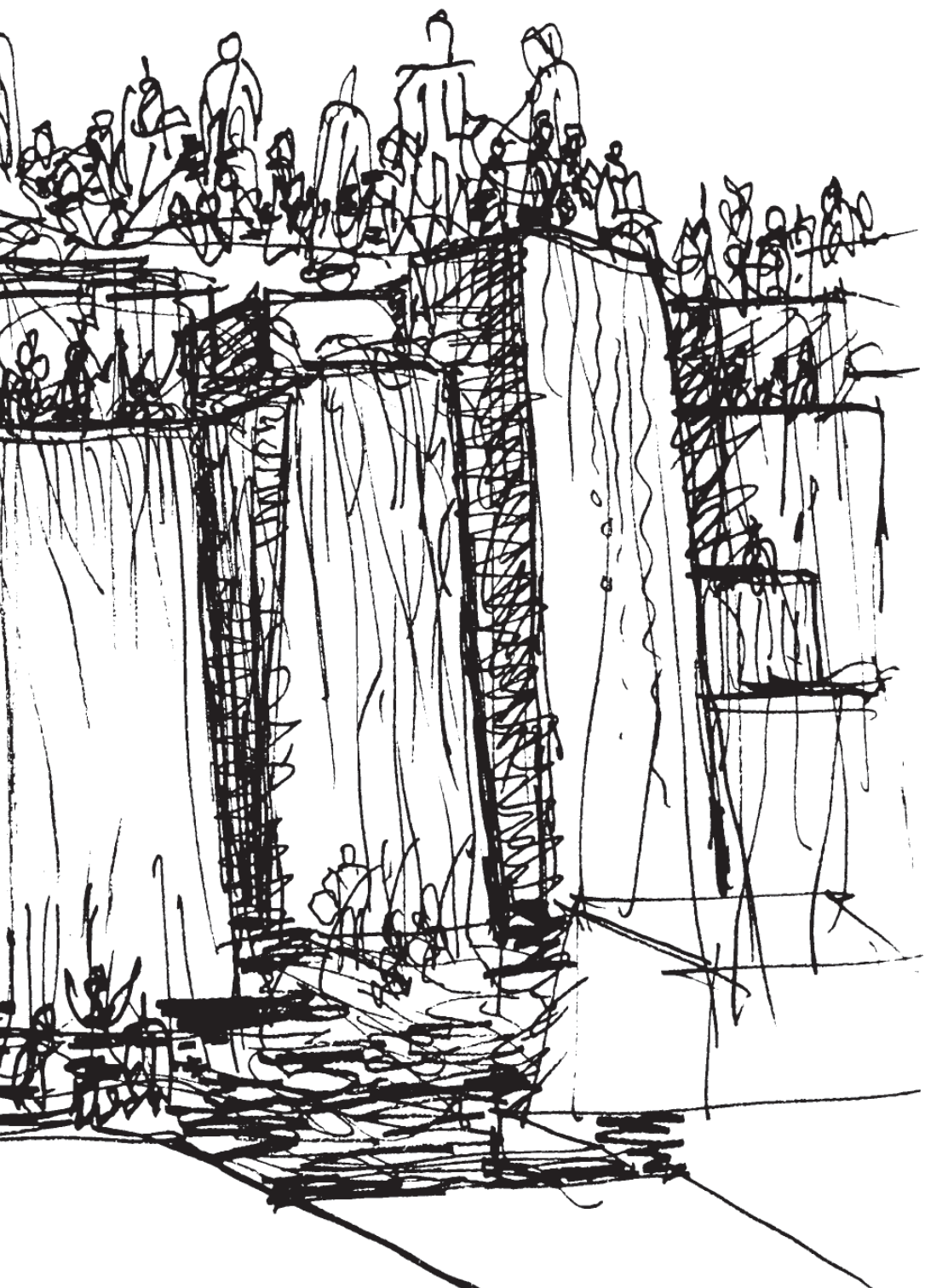
76 ibid.

Vågspel mot stranden
Av Lawrence Halprin
(Källa: Halprin, 1972)

Skiss av Lawrence Halprin
Freeway Park, Seattle, USA
Av Lawrence Halprin
(Källa: Halprin, 1972)

Genom sitt alltmer flitiga skissande inser han att han kan påverka sitt tänkande genom att få ner tankarna i bild, så att han kan titta på dem. Därmed kan han fundera vidare. ”*the process of thinking with me generates more thinking...the notebooks, in other words have not only been a way of ‘recording’ ideas but also of ‘generating’ ideas*”⁷⁷. Han har en regel, att aldrig riva ur eller slänga sidor från böckerna. En gång avskydda skisser kan flera år senare upphov till nya vidarearbetningar. Vissa motiv i anteckningsböckerna återkommer gång på gång. Det är motiv från naturen, havet, rörelse och koreografi som alltid har haft stor påverkan på hans arbete.⁷⁸

---

77 ibid. s. 7-8

78 ibid.

Skiss av Lawrence Halprin
(Källa: Halprin, 1972)

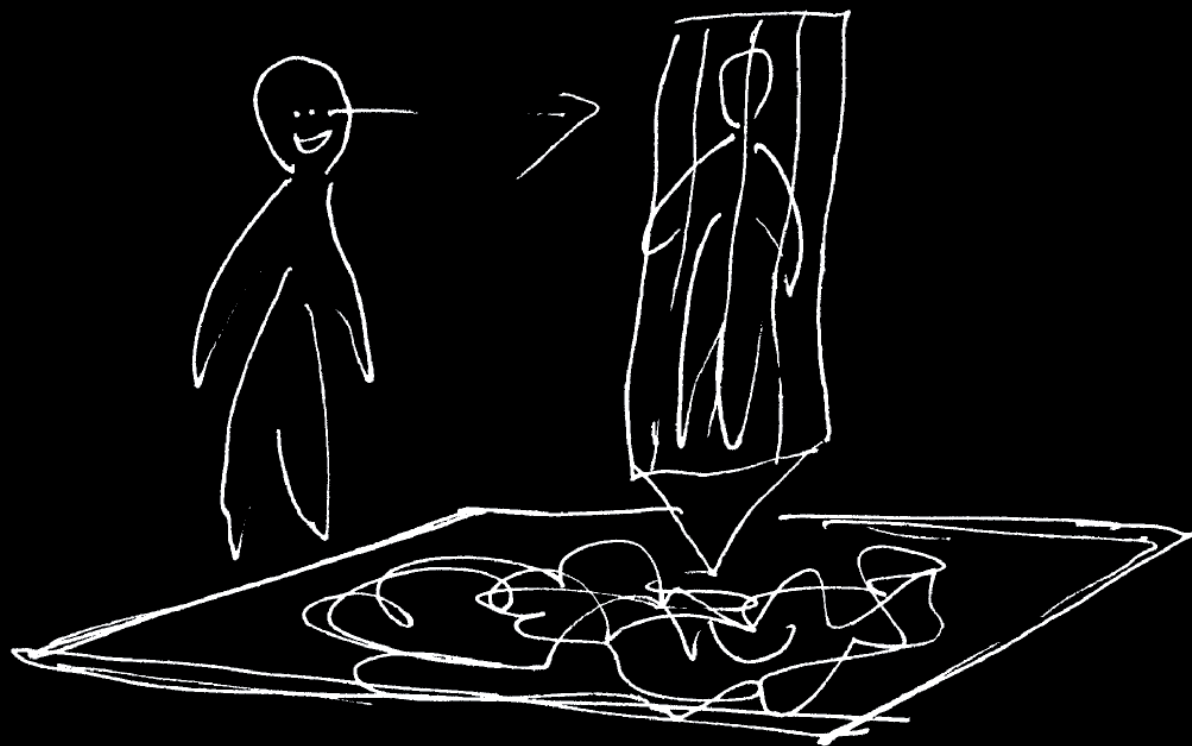
”

*I started my own special notebooks and have continued them ever since.”*⁷⁹

Lawrence Halprin

---

⁷⁹ *ibid.* s. 7

SAMTAL
OM
SKISSANDE

SAMTAL OM SKISSANDE

Två intervjuer

Pirjo Birgerstam och allt handlar om skissande

Pirjo Birgerstam är psykolog och det är som sådan hon försökte få klarhet i skissande i sin bok *Skapande handling – om idéernas födelse*, 2000. Hon intervjuade sju kända personligheter från konst-och arkitekturvärlden och deras utsagor gav svar på frågor som hur gör man, vad det är och vad det inte är. Deras tankar om skissande resulterade i en bok som beskriver skissprocessen i ord.⁸⁰

Jag möter Pirjo för en intervju en gråkall och tidig marsdag 2009 och ber henne berätta vad som har hänt efter att boken gavs ut och hur den bemöttes. Jag vill veta vad hon tänker om skissande idag, nästan nio år efter att den skrevs. Jag vill höra om denna psykologs reflekterande över vårt arbetsverktyg och kanske få ett ökat perspektiv på vad det kan vara och innebära.

Det är en starkt entusiastisk röst som sätter ord på och förklarar, ur ett psykologiskt och mänskligt fungerande perspektiv, varför skissfrågan är så öppen för alla kategorier av läsare och alla typer av arbetsgrupper. Genom att arkitekten och konstnären, som i boken kunde förklara skissprocessen blev den inte bara tillgänglig för studenter i samma yrkesgrupper, utan även för helt andra yrkesgrupper. Människor från affärsvärlden hörde av sig och ville veta mer om detta verktyg, för de hade genom boken fått ett språk på vad de höll på med, berättar Pirjo.⁸¹

Denna nya kontakt med affärsvärlden ledde till en oväntad insikt och plötsligt insåg hon ”vad skissen egentligen är för slags process och verktyg. Det handlar om folk som sysslar med en aktivitet som är framåtriktad. Alltså där man sysslar med en verksamhet som har någon typ av förändringsaspekt /.../ Som på något sätt måste gestaltas, i någon typ av gestalt om du vill kalla det språk eller bild.”⁸²

⁸⁰ Birgerstam, *Skapande handling – om idéernas födelse*, 2000

⁸¹ Birgerstam, Intervju 5 mars, 2009

⁸² ibid.

Hon är som person och psykolog ingen skissare i bild. Men hon menar att skissande som arbetsprocess användas både inom psykologi som inom arkitektur. Skillnaden är att psykologerna kanske skissar i ord. *”Alltså /.../ skissen är inte bara verktyg till arkitekter, utan det är ett generellt kunskapsverktyg som man har glömt eller inte lyft fram eller... jag kan tycka också ett livsnödvärdigt verktyg idag när allt är i förändring. /.../ Jag tror nog att det skulle kunna vara ett nödvändigt verktyg i dagens liv, kanske för var och en. Mig har det hjälpt, i mitt personliga liv.”*⁸³

Jag minns att jag läste hennes bok under mitt andra studieår. Den gjorde ett stort intryck, men jag förstod, eller snarare kunde inte relatera till en del saker som förklarades där. När jag tar upp det i intervjun säger Pirjo att detta är helt förståeligt. Kanske måste man ha erfarenheter för att kunna ta ett steg utanför sig själv och betrakta vad som sker med en själv under processen. *”Jag tror att man nästan måste ha gjort ett antal skissprocesser innan man riktigt hajar vad det är frågan om. Den typen av kunskap kan du bara... alltså den delen som handlade om att försöka hitta svar på frågor... Det är sånt som skolorna lär ut, det är lättare att handskas med och det är lättare att förstå. Men själva idén antingen tar man den given eller så förstår man inte att det /.../ är något som man kan påskynda eller arbeta /.../ fram /... / jag vet inte hur jag ska uttrycka det ens. Innan man har gjort det och förstått vandan av att: hur ska jag få en idé. Herregud liksom. Jaa, jag tror egentligen inte att det är så lätt att förstå det.”*⁸⁴

Pirjo menar att skissandet har två faser, en första som handlar om att hitta en helhetsidé, en yttre form att jobba med. Detta kan jämföras med skissprocessen, det är en intuitiv och instinktiv process. Det första sökandet börjar alltid med det som finns inuti dig själv. Sedan tar man ett kliv utanför sig och reflekterar. Det är intuitivt och analytiskt. Denna procedur att gå från att titta på något inifrån, sedan utifrån, sedan inifrån igen är skissprocessen. Det är en krävande process att medvetandegöra.⁸⁵

---

83 ibid.

84 ibid.

85 ibid.

Här vill jag påminna om Nord och Birgerstams förenklade formel som beskriver principen av en skissprocess. Provokation - reaktion - skiss - reflektion = skissprocessen ⁸⁶

Den andra fasen handlar om att fylla formen med ett innehåll. ”Först kan man komma på en fråga, en idé, där är skissandet väldigt tydligt och konstigt och det kostar på magsafterna. Men sen blir det en enklare process, när jag redan har någonting så kan jag använda min yrkesmässiga professionella kollande... Stämmer det? Jag mäter det. Håller det? Kan det här vara acceptabelt? Jag kan visa det för andra. Jag har redan ord för det, form för det. Jag kan välja saker och ting. Då kommer det då att jag får inte bara ett svar. Sedan finns det alternativa svar. Kan jag välja det bästa möjliga av de alternativa svaren som kommer. Då har ju skissprocessen kommit in i en annan fas. Men det är ju fortfarande ett skissande. /.../ Den andra delen är inte lika svettig längre. Utan den svettigaste delen är ju faktiskt den första. Hitta en formidé. Att hitta någon utgångspunkt. Att hitta en helhet. Att få det att gå ihop på något slags sätt. Men sedan börja kolla in detaljer, det är oftast inte lika jobbigt på något vis. Och den är /.../ för den som är rutinerad lite mer under tidsmässig kontroll. Medan den första fasen, det kan gå med en gång, det kan ta flera år, och ibland går det aldrig.” ⁸⁷

Pirjo förklarar svårigheterna med att som student förstå att skissprocessen innebär något som egentligen inte går att ta på.

”Jag tycker på sätt och vis att det var så bra beskrivningar av dem som arbetat som lärare. Att studenterna ofta fastnar i formen och formen blir ylig. Alltså att man inte begriper att varje linje representerar ett innehåll eller bör göra det. Utan att det kan bli vackra former, eller former som man är förtjust över... oh det här ser bra ut. Men att det inte finns något krav att detta representerar någonting. Jag tror /.../ det är en så svår tanke. Jag gör inte dekorationer. Jag gör någonting. Jag gestaltar någonting. Själen i någonting kanske som arkitekt inom trädgård, eller landskap... Det är någonting jag vill förmedla med detta. Det står för någonting. Det är inte bara fint eller fult. Utan det är en massa funktion, och det är en massa känsla, det är en massa upplevelse. Det är någonting. Formen är inte det viktiga utan det är innehållet men jag kan inte uttrycka ett innehåll utan en form.” ⁸⁸

⁸⁶ Nord & Birgerstam, 1997

⁸⁷ ibid.

⁸⁸ Birgerstam, intervju

En form som har ett innehåll skapar en helhet. Kan skissprocessen mycket förenklat jämföras med att göra en kopp japanskt grönt te?
(Bergene, 2008)

Pirjo fortsätter att förklara:

*”Det är egentligen väldigt djupt filosofiska tankar. Av kunskapens olika natur - att kunskap alltid är situationsbunden, och vad är konkret och abstrakt som är kollosalt svåra begrepp. Det är inte antingen eller; utan det är både och. Det är både abstrakt och konkret det man gör. Bara det för mig själv har varit en upplevelse och jag märker att det påverkar min undervisning. Att tänka sig att varje sak är både och... det abstrakta finns i strukturen i formen, men innehållet är alltid konkret. Bara det tycker jag är... plötsligt så inser jag /.../vad har man teorier till? Inte för att tvinga innehåll i en form som finns, utan teorierna är till för att hjälpa en med gestaltningen av formen. Formen är alltid abstrakt... formen är alltid abstrakt men innehållet är alltid konkret. Det tog mig... det var för mig en väldigt stor aha-upplevelse. Form är alltid abstrakt! (paus) Det är det alltid.”*⁸⁹

Jag avslutar vårt samtal med att fråga om datorn som skissverktyg. Vad har hon för tankar kring det, använder hon den själv så?

*”Nej, för mig är datorn inte ett skissinstrument fortfarande därför att den är fast, den är för fast i formerna. Det kan hända att de unga människorna har ett litet annorlunda förhållningssätt till datorn. Men jag ser att det är en väldigt, väldigt fysiskt process. Det som kommer inifrån mig, det har mig egen kropp som referens, alltså referens och utgångspunkt. Därför fungerar mina egna känslor, min egen kropp som den här ”spotten” från vilken skissen tar form, oavsett om det är pennstreck eller ord. Jag ser ofta mentala bilder, men det är också mig själv och de är inte färdiga så hur skulle jag kunna sätta en krumelur i datorn? För då blir det så väldigt mycket någonting yttre. Men sedan kan jag mycket väl tänka att när jag redan har någonting, att datorn kan fungera som ett senare led än skissandet som ett jättebra hjälpmedel.”*⁹⁰

Pirjo säger själv i en intervju att *”allt i livet är skissande”*⁹¹. Har man listat ut hemligheten bakom skissen är man trygghad för livet, då klarar man alla situationer.

---

89 ibid.

90 ibid.

91 ibid.

”

Allt i livet är skissande. Har man listat ut hemligheten bakom skissen är man tryggad för livet, då klarar man alla situationer.”

92

Pirjo Birgerstam

Lennart Nord och professionaliseringen av en mänsklig egenskap

Det har blivit dags för ett samtal och intervju med Lennart Nord. Vi möts i hans hem i Lund. Det är en riktigt Skåneblåsigt marsdag 2009 men inne är det varmt. Vi tar plats i den för tillfället tomma gemensamma lokalen och ber honom berätta om sina erfarenheter och tankar kring skissandet och lärandet.

Nord berättar i samtalet att han tror att landskapsarkitekter och andra skapande yrken bara lär sig specialisera en egenskap eller kunskap. *”Det är så enkelt, det handlar om hur vi människor fungerar. Jag vill hävda att vi är en skissande varelse! Och att landskapsarkitekten, arkitekten och andra liknande utbildningar professionaliserar en djupt mänsklig egenskap”*⁹³

Att alla människor egentligen är skissande varelser och att det handlar om att medvetandegöra processen. Han hänvisar till Tor Nörretranders och förtydligar:

*”Vi förhåller oss till omvärlden undermedvetet. Vi skulle inte klara oss annars. När vi promenerar på trottoaren så går vi inte och tittar efter varje spricka, eller varje lyktstolpe, eller varje mötande. Utan det funkar, det sköter det undermedvetna. Och det är bara när det händer någonting som det slår till uppe i skallen liksom. Och när det händer... också undermedvetet... när vi möter en lyktstolpe till exempel... så ska vi till höger eller vänster, så är det en provokation som man måste ta ställning till. Det åker in en information, och den informationen provocerar ställningstagande och alternativa handlingar.”*⁹⁴

I intervjun med Nord lägger han tyngdpunkten på reflektionen som den viktigaste faktorn för en vidareutveckling hos landskapsarkitekten. Vill man lära sig hur man fungerar som professionell landskapsarkitekt och förbättra sin skissprocess är det reflektion, eller ”feedback” som är den bästa vägen. Nord förtydligar: *”vi präglas av skissen som process, vi vet inte riktigt varför, och hur vi gör, utan vi skapar en erfarenhet inom oss själva, och med feedback försöker vi medvetandegöra.”*⁹⁵

---

93 Nord, intervju 5 mars, 2009

94 ibid.

95 Ibid.

”

*vi präglas av skissen som
process”⁹⁶*

Lennart Nord

---

⁹⁶ Ibid.

STUDENTER
OM
SKISSANDE

STUDENTER OM SKISSANDE

Några skissdefinitioner av studenter eller hur definierar du skissandet?

Efter att ha läst, intervjuat och funderat kring några yrkesverksamma arkitekters tankar kring skissen och skissandet flyttas nu fokus till studenters tankar kring samma ämne. I detta avsnitt får en ny generation av 19 landskapsarkitektstudenter komma till tals om skissen och skissandets definition, introduktion, användning, glädje och inspiration. Vad tänker de?

Deltagande studenter

Ett kort frågeformulär med fem frågor skickades ut via e-mail till studenter som jag kommit i kontakt med via SLU åren 2007-2009. De tillfrågade är svenska studenter och utbytesstudenter från årskurs 2-5. De svensktalande studenterna fick frågor på svenska och utbytesstudenterna frågor på engelska (se bilaga 1). Totalt tillfrågades cirka 40 personer varav 19 stycken deltar i studien (se bilaga 2). Tio svar är från utbytesstudenter varav 3 stycken män och 7 stycken kvinnor. Det kom nio svar från svenska studenter varav 2 stycken män och 7 stycken kvinnor. Deltagande studenter är från Europa och Nordamerika och Asien. Åldern spänner från 20-35 år.

De fem frågor som besvarats lyder enligt följande:

1. Hur definierar du skissandet?
2. Hur använder du dig av skissandet i ditt landskapsarkitekturyrke, eller använder du dig av det?
3. När och av vem introducerades du i skissandet? Fanns en person/skolan/böcker med?
4. Vilket är ditt bästa skissminne?
5. Har du en personlig favoritskiss? Är det din egen eller är den gjord av någon annan person?

Vad är det?

Frågan ställdes för att få reda på om åsikterna skiljde sig åt. Har man en klar definition på vad skissande är och är den baserad på skissprocessen?

Studenterna är tydligt präglade av många års studier med skissandet som en ständig följeslagare. Nästan alla är överens om att skissandet är ett arbetsverktyg. Inkluderat som skissandets funktioner finns samtalet och anteckningshjälpen. Nästan hälften säger att de använder skissandet konstnärligt, vilket kan tolkas som att man skissar i olika tekniker.

Hör skissandets definition ihop med vilket material man skissar i? Nästan alla definierar sitt skissande som något man gör med papper och penna, alltså för hand. Få nämner vilken typ av material man använder, men där finns allt från penna och papper till modellen, den svarta bläckpennan, datorn, färgpennan och collaget. Med konstnärligt menas användandet av olika skisstekniker eller ett friare skissande, utan ett specifikt syfte eller funktion.

Hur definierar du skissandet?

STUDENT	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S
Anteckningar	x	x	x		x					x	x		x		x	x	x	x	x
Collage						x													
Dator					x				x										
Färgpennor				x															
Bläckpenna				x								x							
Konstnärligt	x	x		x				x		x					x	x	x		x
Modell			x			x													
Papper & Penna	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x		x	x	x	x	x	x
Samtal	x	x				x							x	x					
Verktyg	x	x	x		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x

“Sketching for me is : expressing of your psyche, personality, like someone is doing dancing, someone poetry and someone is sketching, and sketching is also : the idea on the paper, thinking on the paper, it is a matter for yourself to catch and express an idea on the paper, at the same time it is an helping clue for your space imagination which helps you to understand and keep on the process of designing/ engineering, and it is also a form of speech, telling something to the other one”

Student A, Slovakien

”Skissande är för mig framställning av bild/modell eller liknande i undersökande, rekreationellt eller minnessyfte. Analogt eller digitalt.” Student E, Sverige

”En metod för att utveckla idéer till bild. Som en ledande och utvecklande metod i projektets idéfas, fast kanske egentligen genom hela projektet. Jag ser skissandet som en väg genom processen. Ett sökande och en utvecklande metod.”

Student G, Sverige

”Att med en penna avbilda eller undersöka någonting lite snabbt.” Student P, Sverige

“Sketching is more or less thinking than drawing. I can say that it is thinking visually using pen and paper (but all in all I like sketching with materials the most). My sketchiest can sometimes be so ugly and not understandable for others, even to myself when I look at them after longer time. Nevertheless I might forget certain important thoughts what I have been generating while ago. Sketches in that case appear as helping cues and reminders.” Student C, Estland

What is your definition on sketching?

“Drawing freely, sometimes from life, sometimes from imagination, using pencil, pencil crayon or ink pen.”

Student D, England

“Is two ways, how to make a sketch. One- you just keep a pen(sil) and you are bored and just making some shapes. Second: you have some idea, but you keep pen(cil) to make it more clear for your imagination (I don't use this method). I can imagine in my head, how it will looks like, so I am using sketches for interpretation my mind to other people..., Or day, when I have more ideas like another, I need to notice somewhere. So sketching is making some notice of some ideas.” Student B, Slovakien

“Sketching means drawing my ideas in a fast way. Mostly only using a black pen. Often changing the plan or design in the same sketch again. The key word in my definition on sketching is “fast”.” Student L, Tyskland

“I think sketching is the attempt to bring your own ideas from your mind to the real world. The goal is hereby not a final product but to elaborate your ideas during the sketching progress and keep them for the future. Sometimes the goal is also to explain your ideas to others.” Student M, Österrike

”Skissandet är en process tidigt i ett projektskede där det gäller att testa olika alternativ utan att ge/leverera färdiga lösningar. Det är en fri skaparprocess utan begränsande faktorer. För mig är det i första hand en process och inte en teknik (som att skissa för hand med tex blyerts) när det är kopplat till yrket landskapsarkitekt. Jag kan också självklart gå ut för att skissa med papper och penna för att fånga en plats känsla, rum eller en detalj. Det är dock fortfarande något som inte måste vara exakt, det handlar inte om exakt avbildning.” Student J, Sverige

”En snabb avbildning av något. Det kan också vara en idé, gestaltad genom bilder. Själva skissandet kan vara en idéprocess.” Student Q, Sverige

”Skissandet för mig är ett språk där penna och papper skapar bilder istället för text, ett språk som kan användas både deklarativt och explorativt. Det ger möjlighet att återge och redovisa för omgivningen hur ting, imaginära eller konkreta, förhåller sig till varandra. En emotionell motsvarighet till det mer logiskt baserade skriftspråket kanske. Kanske går det även att skissa i modell, men det är jag inte säker på att det är möjligt än.” Student N, Sverige

“Graph notes. transform words into graphic way.” Student S, Kina

Skissandets användningsområden

Hur använder sig landskapsarkitekten av sitt arbetsverktyg? Nästan alla studenterna använder skissandet som sitt processverktyg. Nästan hälften nämner det i kombination med samtalet, med sig själv och kollegor. Tre använder sig av det i sin skissbok. Tre använder skissen konstnärligt. Nio säger sig använda det i sina anteckningar.

Hur använder du dig av skissandet i ditt landskapsarkitektyrke, eller använder du dig av det?

STUDENT	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S
Anteckningar			x	x	x	x			x		x			x		x			x
Konstnärligt								x				x							x
Samtal	x			x		x				x		x			x		x	x	
Skissbok		x							x										x
Verktyg	x			x	x	x	x	x		x		x	x	x	x	x	x	x	

”Det är en process som man går igenom i varje projekt där det skall ges ett gestaltningsförslag. Det kan tex. handla om att med papper och penna ta fram olika lösningar eller känna på relationer mellan former och objekt med modeller.”
Student J, Sverige

How do you use it in your landscape architect profession or do you use it?

”Jag kombinerar nästan alltid skissandet med text för att hitta olika dimensioner och ta idén vidare.” *Student G, Sverige*

”Framförallt för att undersöka rumsbildningar och visuella intryck samt att finna funktionella lösningar på olika problem. Använder det i allt från plan till snitt och enklare perspektiv. Men sällan för att komma ihåg en plats eller en presentation då det många gånger stör mina andra sinnen.” *Student E, Sverige*

“For me, sketching is a great learning tool. In my degree in Canada, developing a sketchbook was encouraged. However, in my little experience working in the field, hand graphics and techniques are often skipped or glossed over for computer graphics in the development process for ease of reproduction and efficiency.”
Student I, Kanada

”Jag använder det i första hand i ett första stadie, i en analys av platser eller objekt, men även kontinuerligt under designprocessen. Sista skisserna brukar bli en analys av den förändring jag vill göra i verkligheten för att utröna hur förändringen svarar till mina analyser. Däremot kan jag känna att jag inte skissar tillräckligt mycket, utan ofta ”fastnar” i användandet av logiska analysmodeller, skriftspråk eller matematiska modeller.”
Student N, Sverige

“theory : part of the question I

reality : I am using sketching in the process of designing, because with the help of sketch I can see if the idea in the head is good, nice, possible ... it is a part of my working process,

it is a speech for discussing of ideas - with colleagues, teachers, in group work I am afraid that laic person can not understand sketching well, so by introducing of my work to laic person it is maybe better to use some computer graphic or to draw better”

Student A, Slovakien

“In site surveys - to record the site. To help generate ideas, to help thoughts flow. To communicate ideas to other members of the group, clients.”Student D, England

”Jag skissar sällan. Innan jag började på denna utbildning skissade jag alltid. Men har sedan starten blivit hämmad och inte känt mycket glädje i det. Kanske uppgivenheten när det inte ser ut som man vill att det skulle? Det är bara löjligt eftersom övning ger färdighet, men eftersom jag jobbat som illustratör vilket är en i princip motsatt sak, då man lägger ner timvis på varje illustration så är det svårt att titta på skisser som något vackert. Även ifall jag tycker andras är det. Och i Alnarp finns det väldigt många duktiga ”skissare”. Men min dröm är såklart att jag ska börja igen. Du sa åt mig när vi åkte till Japan att varför skissar du inte? Hur kan du annars komma ihåg en plats om du inte skissar? /.../ det fick mig att börja skissa. Och det var kul, och det spelar ingen roll hur det ser ut, huvudsaken är man kan fånga platsens rymd och känsla för egna notiser. Men som sagt, jag skissar inte för att jag har tappat självförtroendet i skissandet - dock hoppas jag på att hitta tillbaka snart.”

Student K, Sverige

“I certainly use it. I am reading quite a lot and while reading I do notes. These notes can be very different – words, sentences or little drawings or illustrations. Those words and illustrations are like essence of the article or book what I have read.

*In that way I remember the most important things for myself. I also draw while traveling. /.../ I use sketching also when I need to remember some kind of place. Even if those sketches can consist of only some lines it is possible to remember that situation where I was in that certain place. Again sketch works as an important essence.”
Student C, Estland*

När började du skissa och i vilket syfte?

När lär man sig att skissa, och varifrån kommer definitionerna av skissandet som arbetsverktyg? De flesta har minnen av att rita som barn. Ett fåtal studenter har gått estetisk utbildning innan de började på universitetet och några få är självlärda. När det gäller skissandet som verktyg är det för nästan alla förknippat med landskapsarkitektsstudierna.

När och av vem introducerades du i skissandet? Fanns en person/skolan/böcker med?

STUDENT	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S
Barndom		x		x	x			x			x	x					x		
Estetisk utbildning	x							x									x		
Självstudier													x						x
Universitetet			x		x	x	x		x	x		x		x	x	x		x	
Övrigt																			x

“When I decided that I want to study architecture - I was 17, in the last year of secondary grammar school- I realised that I should improve my drawing and sketching skills, so I started to visit art lessons in the institution called Basic Art School.” Student A, Slovakien

“Sketching was introduced to me when I started my studies in university as a student of landscape architecture. My first drawing teacher wanted us to sketch pot plants in school house. /.../ The first exercise in drawing lessons was nature morte. So we all wanted to draw very beautiful things in very correct way. After I really could not manage to free the hand /.../ Related to previous I believe that drawing course for landscape architects should start with sketching. It is all about freeing the mind and hand at first. From that comes self confidence.” Student C, Estland

When and by who was sketching introduced to you? Was it a person/school/book involved in this?

”Carola Wingren har inspirerat mycket med sina föreläsningar och är den person som har inspirerat mig mest till skissandet. Boken “Skapande handling” är den som jag tycker har behandlat skissandet som metod bäst, jag har för mig att den introducerades under projekt 2 med Tiina Sarap.” Student G, Sverige

“I started to sketch in my childhood, in the afternoon courses of drawing.” Student H, Tjeckien

”Två personer som jag minns väl, Pär ”Pinge” Gustavsson på Alnarp och Maria Kylin också på Alnarp. Pinge med sitt engagerande sätt att använda skissen i undervisningen, Maria med ett väldigt analytiskt skissande.” Student N, Sverige

“Sketching was introduced to me on my first year of Landscape Architecture studies, by my teachers in Estonian University of Life Sciences. My teachers had a great influence by Lennart Nord. Lennart Nord was also the person who actually explained to me the importance of sketching and the theory behind it. The teachers before him just stated, why it is important to draw plans by hand and not start learning to draw plans by computer immediately on the first years of studies.” Student F, Estland

“Sketching in the LA profession was introduced to me by my first studio professor, Maurice Nelischer, in my first studio course, 1st year university, 2004. I also had a short course with a hand graphics specialist, Pat Morello who learned from the graphics teacher Mike Lynn.” Student I, Kanada

“I don’t know who introduced me to sketching. I think you start sketching already with your first attempts of drawing when you are a little child.” Student M, Österrike

”Jag hade inte tänkt på skissandet i med den här innebörden innan jag började på utbildningen utan det är ett begrepp som fått en alternativ innebörd under utbildningens gång. /.../ Jag försöker lära mig använda skissen/skapa skisser så som jag tänker mig dem. Under utbildningen har jag utvecklat förståelsen för vad skissen kan vara och att den kan rymma väldigt mycket med endast få streck/penseldrag. Det är något som man övar upp, en ständig övning” Student J, Sverige

“Since my way to sketch doesn’t require any special knowledge in drawing styles, I don’t really know. I think it somehow developed from the drawings you do as a child.” Student L, Tyskland

”Jag tycker att det pratades mycket om skissandet och dess betydelse under de första två åren i utbildningen/.../ Men sedan har det försvunnit mer och mer. Kanske förväntas man kunna förstå nu hur viktigt det är, men jag tycker att vi borde bli uppmuntrade att forstsätta. Det blir viktigare och viktigare att kunna göra snygga datoriserade skisser i photoshop. Samtidigt som det faktiskt hänt att vi fått masskritik för våra riktigt dåliga skisstalanger. Vi borde ha mer skissövningar i utbildningen så att man utan dåligt självförtroende vågar använda detta fantastiska verktyg!” Student R, Sverige

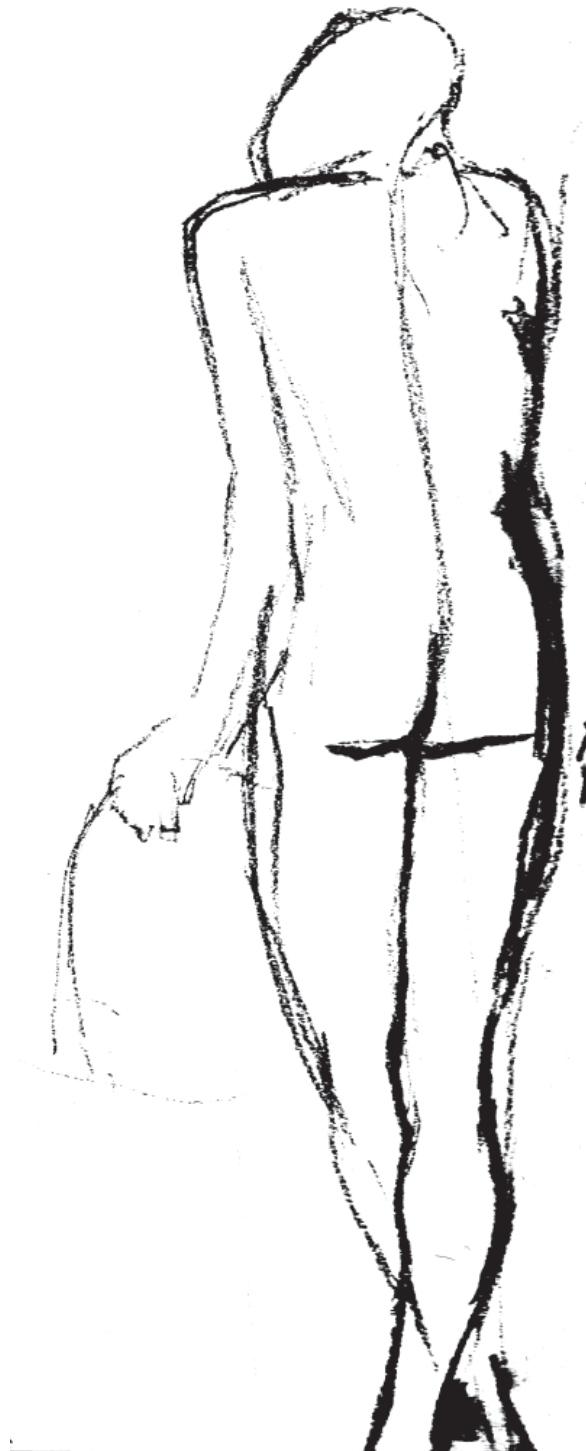
”Jag har väl alltid ritat men jag började på allvar få rutin på skissandet när jag läste på Oskarshamns Folkhögskola (Bild 1). Vi hade en lärare som hette Christian som var väldigt envis dels i att öva upp seendet genom kroki men också med att spåna idéer genom skisser.” Student Q, Sverige

Finns det glädje i skissandet?

Det finns en viktig fråga kring skissandet och glädje. Finns goda minnen förknippade med skissandet? Det råder en del tveksamhet i denna fråga, men tydligt är det konstnärliga skissandet är mest förknippat med glädje. På andra plats kommer skissandet i projekten, när man har funnit lösningen eller hittat rätt sätt att förklara något i ett samtal.

Vilket är ditt bästa skissminne?

STUDENT	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S
Konstnärligt	x	x		x	x	x		x	x		x				x	x		x	
Projekt	x		x			x	x			x			x	x			x		
Resa									x									x	
Samtal	x	x					x					x							
Ej svarat																			x

*“When someone likes my sketch :) And also me. And when someone says that its good, that he understands the idea. aaah Do you mean like moment ? I dont know, sometimes I like the process, it depends on my mood and the topic. Sometimes it is a torture :D So maybe the end, when the sketch is done and it is ok.”***Student A, Slovakien**

*“I am sketching mostly, when I am waiting for something. /.../ It is something like productive wasting of my time. But also when I am bored. Mostly in school. Teacher is talking about something, and I just sketch (them).”***Student B, Slovakien**

*”Har inget speciellt, men kanske i början när man började lära sig skissa, och jag lyckades få till en bra avbildning av en nyckel.”***Student O, Sverige**

What is your best (favorite) sketching moment?

“I really like the atmosphere while sketching ideas and discussing them in a small group. It’s fun to sketch the different ideas of each of the participating people and discuss the pro’s and contra’s. It sometimes gets a bit hectic, sometimes even a bit louder, but thats part of the fun.”
Student L, Tyskland

”På formlära 1 när jag lyckades rita ett riktigt bra perspektiv. Eller när jag förstod varför vi skulle rita luften istället för materian i projekt 1.”
Student P, Sverige

”Jag tycker fortfarande att skissandet är en jobbig process och jag känner mig fortfarande något vilsen och sökande i metoden, och är inte fullkomligt nöjd med dess utfall. Jag skulle önska att det kändes lättare än det gör nu, då det ofta känns som en trög vandring i motvind. Mitt bästa skissminne måste vara när jag gjorde en idéträdgård under kursen växtkomposition, inte för det slutgiltiga resultatet, utan för den rika skissprocessen som genererade många möjligheter och vinklingar.”
Student G, Sverige

“My favorite moment is when I draw something but actually really do not know what is that thing in that moment when I sketch it. But after some minutes I look it again and see it as a whole design.”

Student C, Estland

”Under projekt 1 då jag skissade fram ett förslag till Folkparken i Lund.” Student Q, Sverige

“Hmmm....work related moments I remember right now are the ones, when i can really feel the rush of idea overflowing. Just this special ‘i did it!’ feeling. /.../ But from far beyond in time...hmmm....i think when i was approx. 12 years old/.../ I remember sitting in car speeding on the highway and then trying to sketch the landscape which was just rushing by. It was just so wonderful - you have to sketch it fast, because these moments never come back to you and you cant stop in view-points you would wish to, because it is a highway. And well - then i didnt know I was sketching. I was just amusing myself with drawing.”

Student F, Estland

”En av mina tidigaste perspektiv skisser från högstadiet där vi hade i uppgift att avbilda en plats i närheten av/i skolan. Kommer ihåg det eftersom jag var en av få som valde ett relativt komplext motiv och att min bildlärare efteråt tyckte att jag kanske skulle ge mig på ett svårare motiv. Men sedan så är jag även den ende från den skolan det året som hamnade inom arkitekturen yrkena.”

Student E, Sverige

“When I am just sketching and suddenly find the solution for the problem I am working on.” Student M, Österrike

”Åh du, där har jag många! Det har varit mitt liv, det är då jag mediterar och mår bra! Kanske alla de gånger man får berömmelse, eller kanske de gånger när man riktigt känt att man lyckats fånga en atmosfär med små medel? ”

Student K, Sverige

Skissens inspiration

Har du en favoritskiss? Kan man genom denna fråga ta reda på om man har positiva känslor kring sitt skissande eller inte? Det handlar om tekniker i denna fråga och inte så mycket om processen. Med en röst väger jasvaren på frågan om man har en favoritskiss över och tar hem segern. Men det är bara för att en student inte tar ställning.

Har du en personlig favoritskiss? Är det din egen eller är den gjord av någon annan person?

STUDENT	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S
Ja			x	x	x	x	x	x			x								x
Nej	x	x								x		x		x	x		x		
Ej svarat									x									x	
Akvarell	x					x					x								
Alla bra		x					x												
Annans	x		x	x		x						x		x	x				x
Arkitektur	x		x											x	x				
Blyerts eller bläck	x			x		x		x						x	x				x
Datorgjod	x																		x
Egen			x		x		x	x			x						x		
Färg	x			x															
Konstnärligt	x		x	x	x	x		x			x	x					x		x
Modell			x																
Har ingen		x								x			x			x			

"Har ingen." Student P, Sverige

"I think my favourite ones were Quentin Blake's who used to illustrate Roald Dahl's books when I was a kid. Especially the ones from 'The Twits.' This is Mr Twit eating wormy spaghetti.." Student D, England

"I dont have a favourite sketch. I like when sketches have spirit , it is hard to describe, it is not only quality. Also there can be used some colour, e.g. water colors." Student A, Slovakien

Do you have a personal favorite amongst sketches? Is it your own, or by someone else?

"Dunno. I really like sketches which are very detailed and realistic. Basically I think I appreciate the patience that the drawer needs for sketching in such a way. Can't bring any particular example." Student L, Tyskland

"Nej, inte ännu. Jag känner inte mitt eget skissande tillräckligt väl för att ha hunnit få favoritskisser, men le Corbusiers skissteknik tilltalar mig på något plan." Student N, Sverige

"I have no favorite sketches. I think, every sketch is great. I found out, that you can't draw wrong or bad shape. Every shape is perfect and exact. But you can just draw shape, which doesn't pass to you. To your work. To your sketch- it doesn't meen, it is bad shape, it is just not shape for that moment" Student B, Slovakien

*“My favourite sketching moment recently was last week on a 1000km bus trip in Argentina.”
Student I, Kanada*

”Jag brukar inte se mina skisser som produkter, inte som färdiga verk. Det är svårt att tänka på någon speciell, de är alla länkar i en kedja som leder till ett resultat. För mig är en lyckad skiss, en skiss som leder vidare till en ny. Jag har svårt att tänka mig någon annans skiss som favorit, eftersom en skiss är så mycket mer än bara visuell, den innefattar också alla tankar bakom. Tankar som bara den som håller pennan känner” Student G, Sverige

*“My favorite sketch is made with materials – representations of “absence and presence”.”
Student C, Estland*

*”En skiss jag gjorde för ett antal år sedan sittandes på en sten vid havet i det samhälle vi har vår sommarstuga i den bohuslänska skärgården strax utanför Uddevalla.”
Student E, Sverige*

*”Nej jag har ingen favoritskiss.”
Student J, Sverige*

Coastline
peninsula
2.1.06

SKISSENS
MÅNGA
FORMER

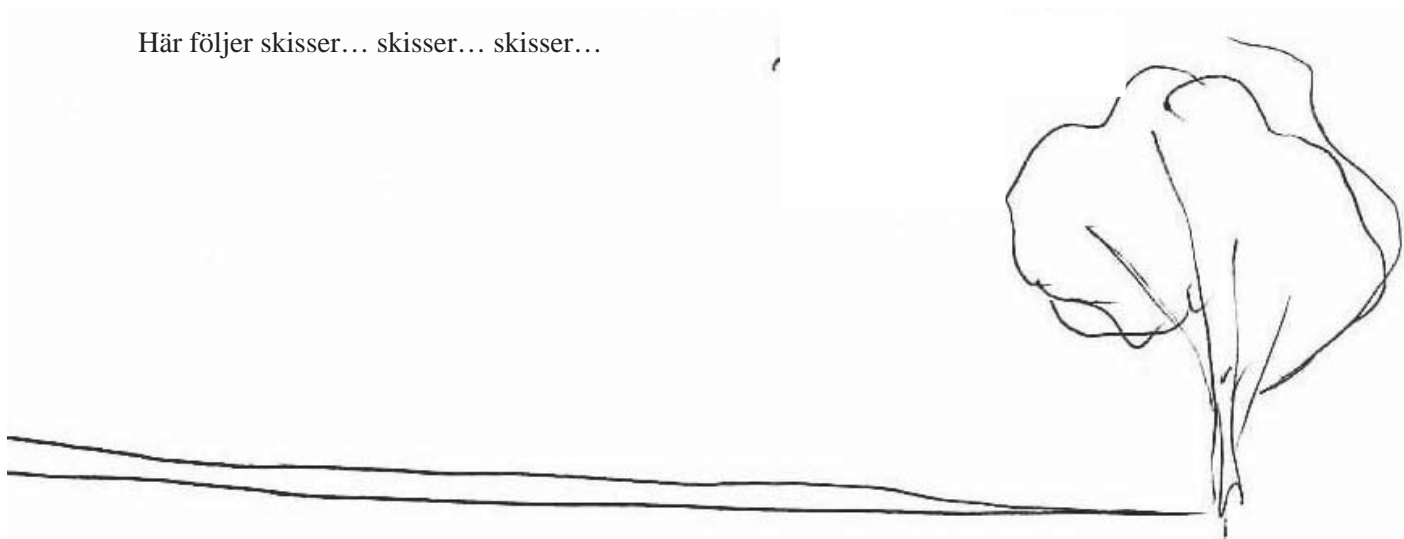
SKISSENS MÅNGA FORMER

Att hitta inspirationen till att skissa

Skissandet fyller många funktioner. De typer av skissande som nämns av författare och studenter kan sammanfattas med att skissa i projektet, för minnet och konstnärligt. Med konstnärliga skisser menar jag en typ av skisser som är gjorda med andra motiv än att de ska användas i ett specifikt syfte eller projekt förknippat med landskapsarkitektur.

Ju mer jag skissar, oavsett om det är i samband med ett projekt eller för mitt egna höga nöjes skull, så handlar det om att jag lär mig se omvärldens helheter, detaljer och mönster. Ju mer jag lär mig tolka och överföra det jag ser till papper via min hand, desto mer minnen och associationer får jag att använda mig av i framtida projekt. Tricket är att låta sig inspireras till skissande om man inte vet hur man gör. Bästa sättet jag vet att göra det på är att titta på andras skisser.

Här följer skisser... skisser... skisser...

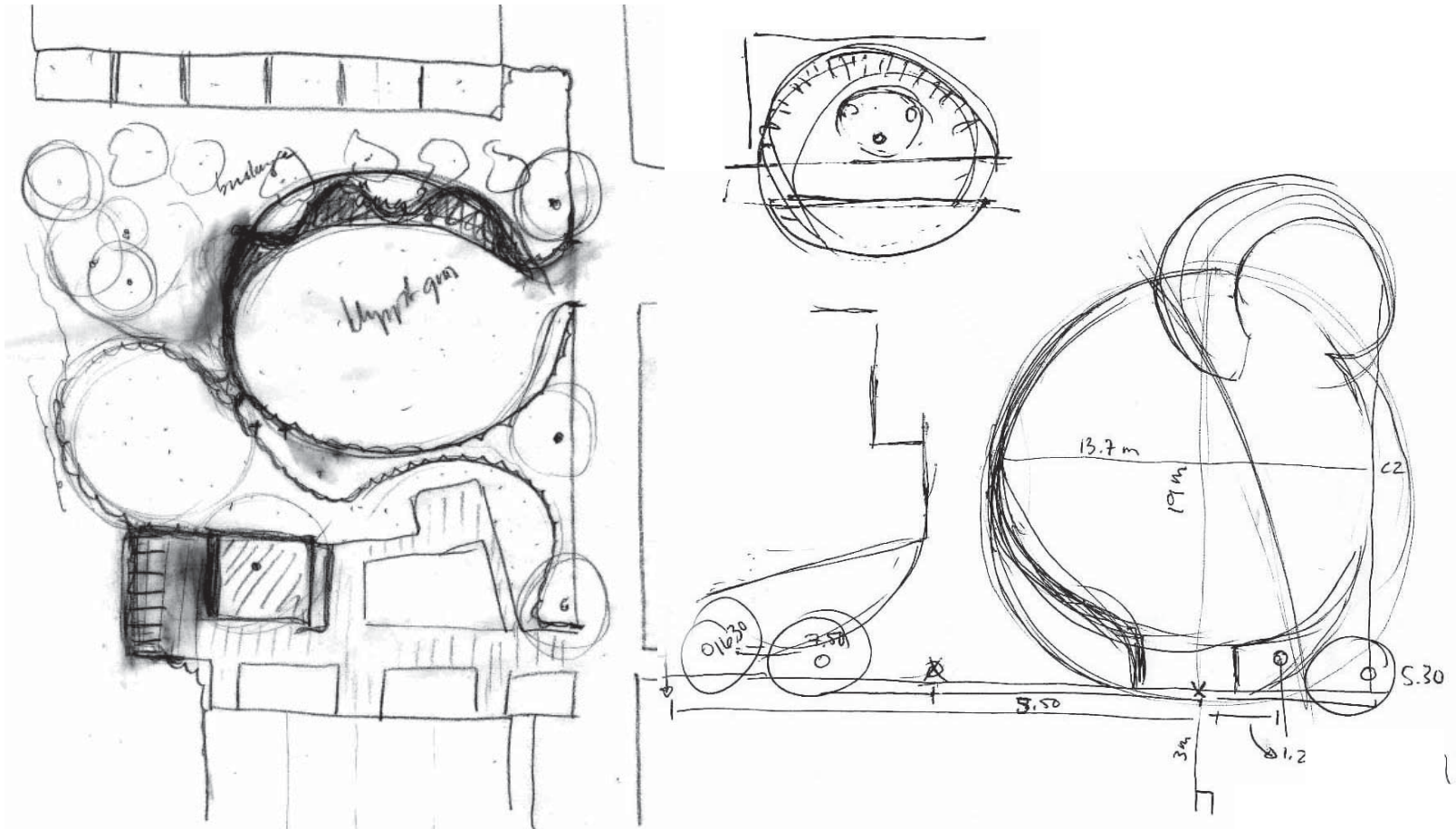

Projektskissen

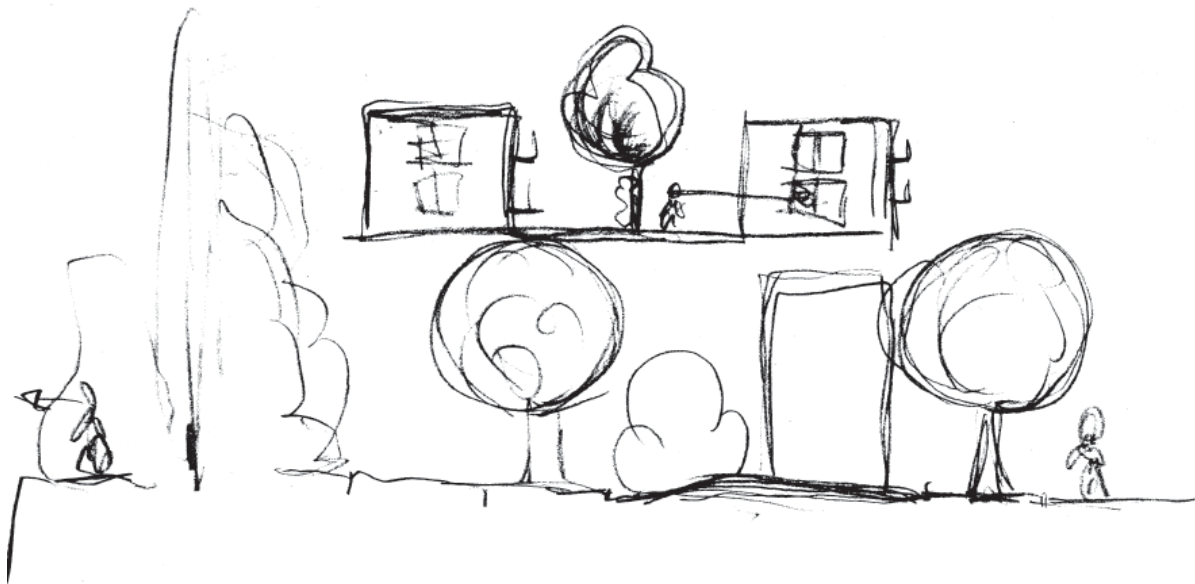
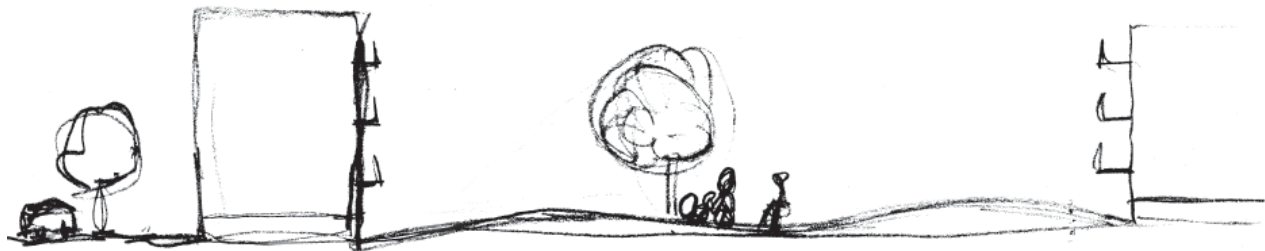
Att skissa i en process kan handla om att fortsätta skissa tills man hittar en lösning.

“For me sketching is a way to express my thoughts in drawing, schemes, writing, collage-technique and even with simple models. It is a secret language in which i express my thoughts in visual way - if you dont know the background or havent heard my explanations, it is rather difficult to understand my sketches.” Student F, Estland

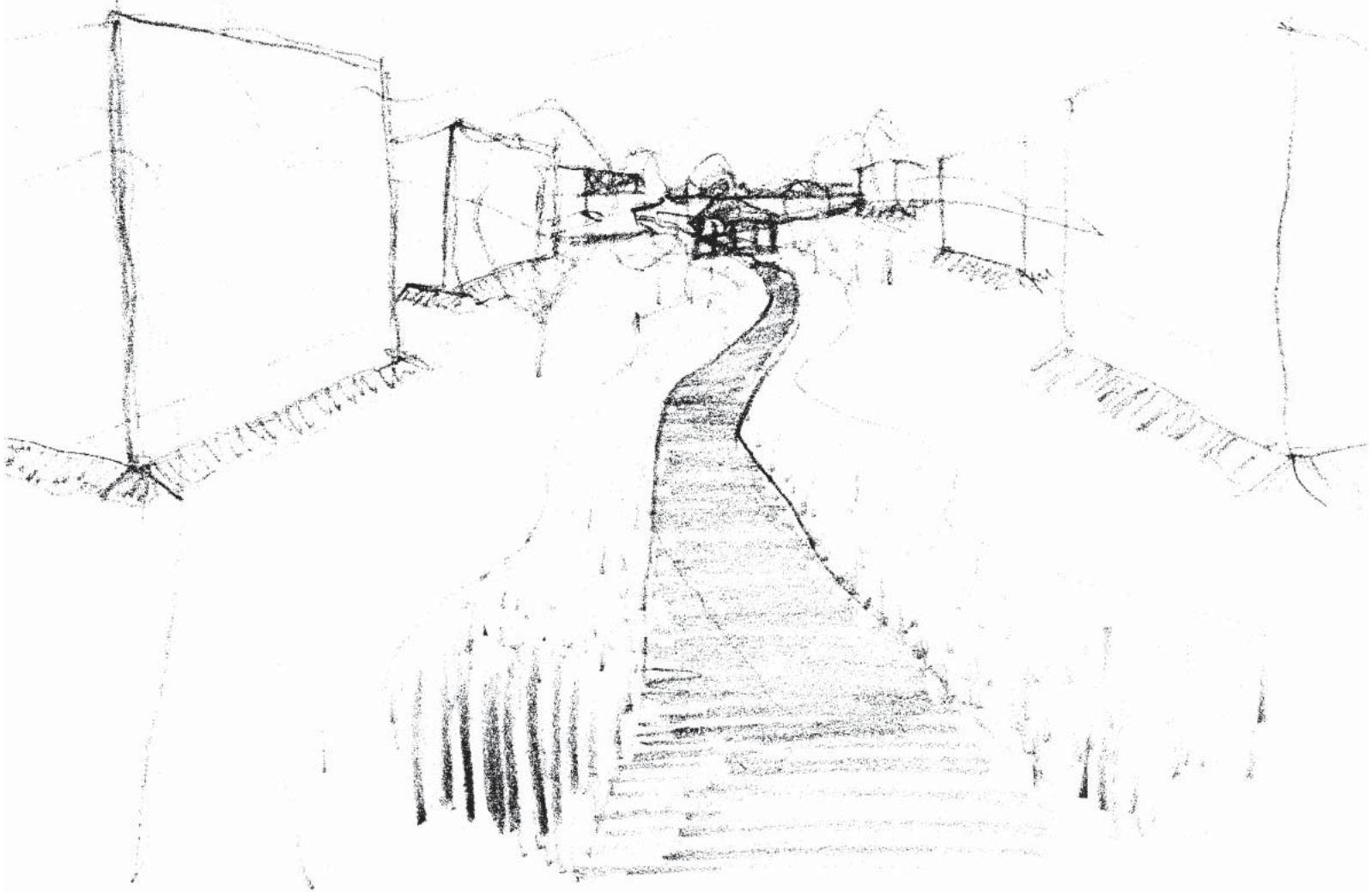
Projektskiss Lommaborgens gemensamma uteplats, ett undersökande av mellanrum och avstånd.
(Bergene och Westling 2008)

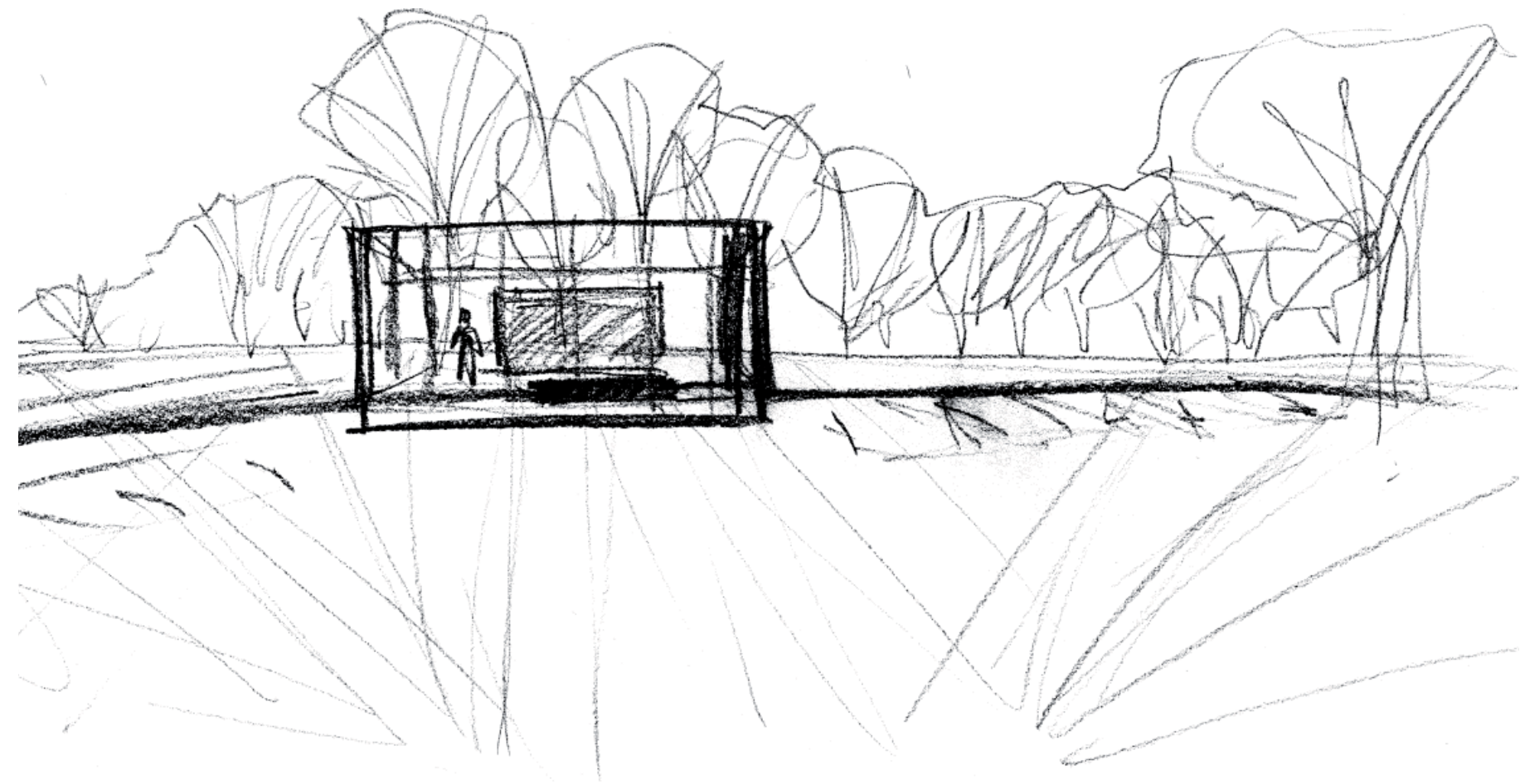
Projektskiss i kursen Projekt 2,
undersökande av mellanrum och
avstånd i snitt.
(Bergene, 2004)

Projektskiss i kursen Biotopgestaltning, undersökande av mellanrum och avstånd i perspektiv.
(Bergene, 2007)

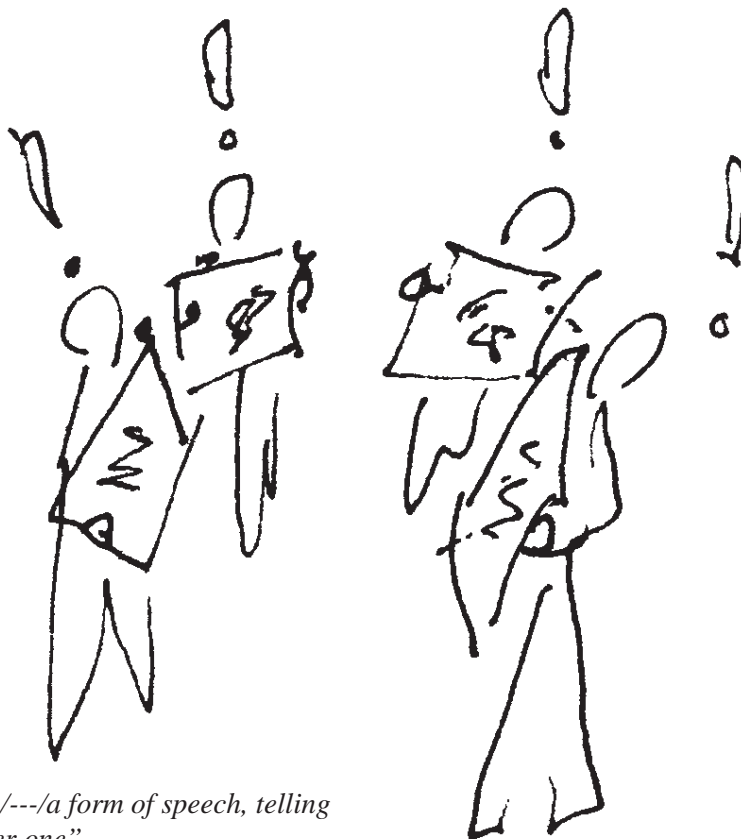
Projektskiss projekt 4,
Skiss över ett uterum.
Höger: akvarellskiss
över samma uterum.
(Bergene, 2007)

Skissen i samtal

Att skissa i samtal kan handla om att förtydliga något för sig själv eller för någon annan. Det kan också handla om att föreställa sig en situation, till exempel genom att i modell bygga upp ett tredimensionellt rum som tillåter en annan typ av närvaro.

*“Sketching for me is /---/a form of speech, telling something to the other one”
Student A, Slovakien*

*"I really like the atmosphere while sketching ideas and discussing them in a small group. It's fun to sketch the different ideas of each of the participating people and discuss the pro's and contra's. It sometimes gets a bit hectic, sometimes even a bit louder, but thats part of the fun."
Student L, Tyskland*

*“For me sketching is a way to express my thoughts
in drawing, schemes, writing, collage-technique and
even with simple models.”*

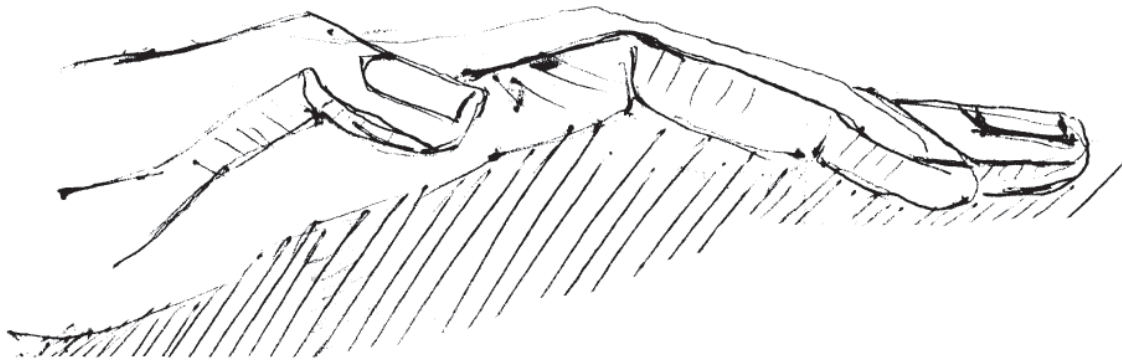
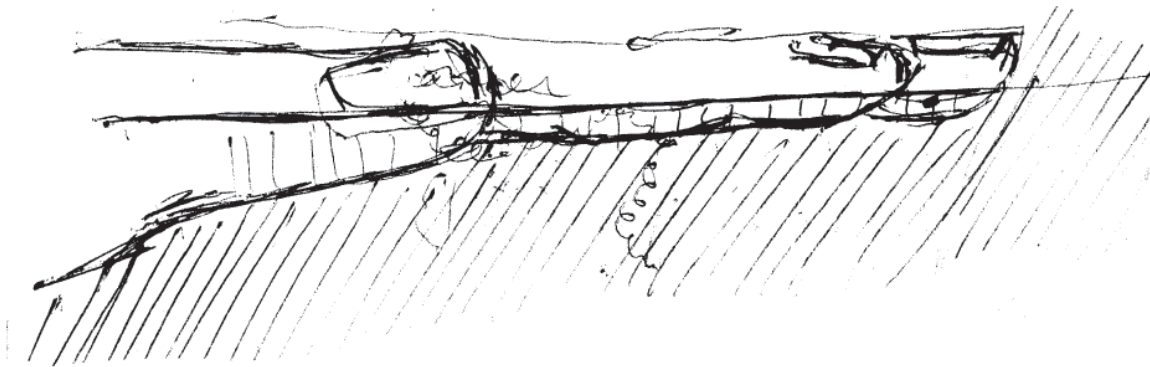
Student F, Estland

“Sometimes the goal is also to explain your ideas to others.”
Student M, Österreich

Landscape by hands, (top)
Landscape in Denmark, (below)
Landscape in Swiss.
(Sensel)

Minnesskiss & resedokumentation

Att skissa för minnet kan sammanliknas med att skapa sig en bild av vad man ser genom att observera och tolka det till en skiss.

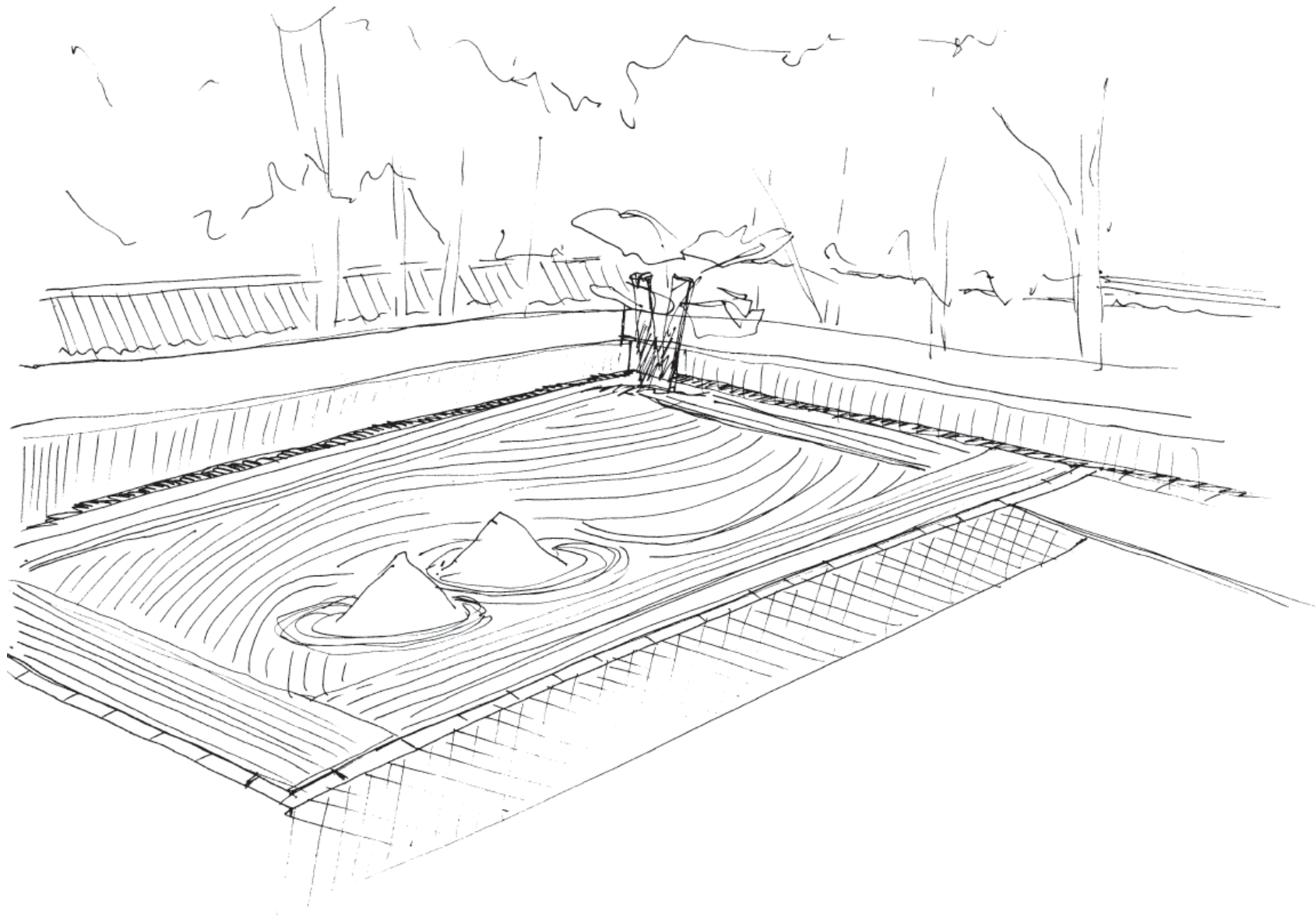
“My favourite sketching moment recently was last week on a 1000km bus trip in Argentina. I was trying to capture the feeling of texture and limitless expanse that is presented in the Pampas, a specific Argentine landscape that is very dry and grand.”
Student I, Kanada

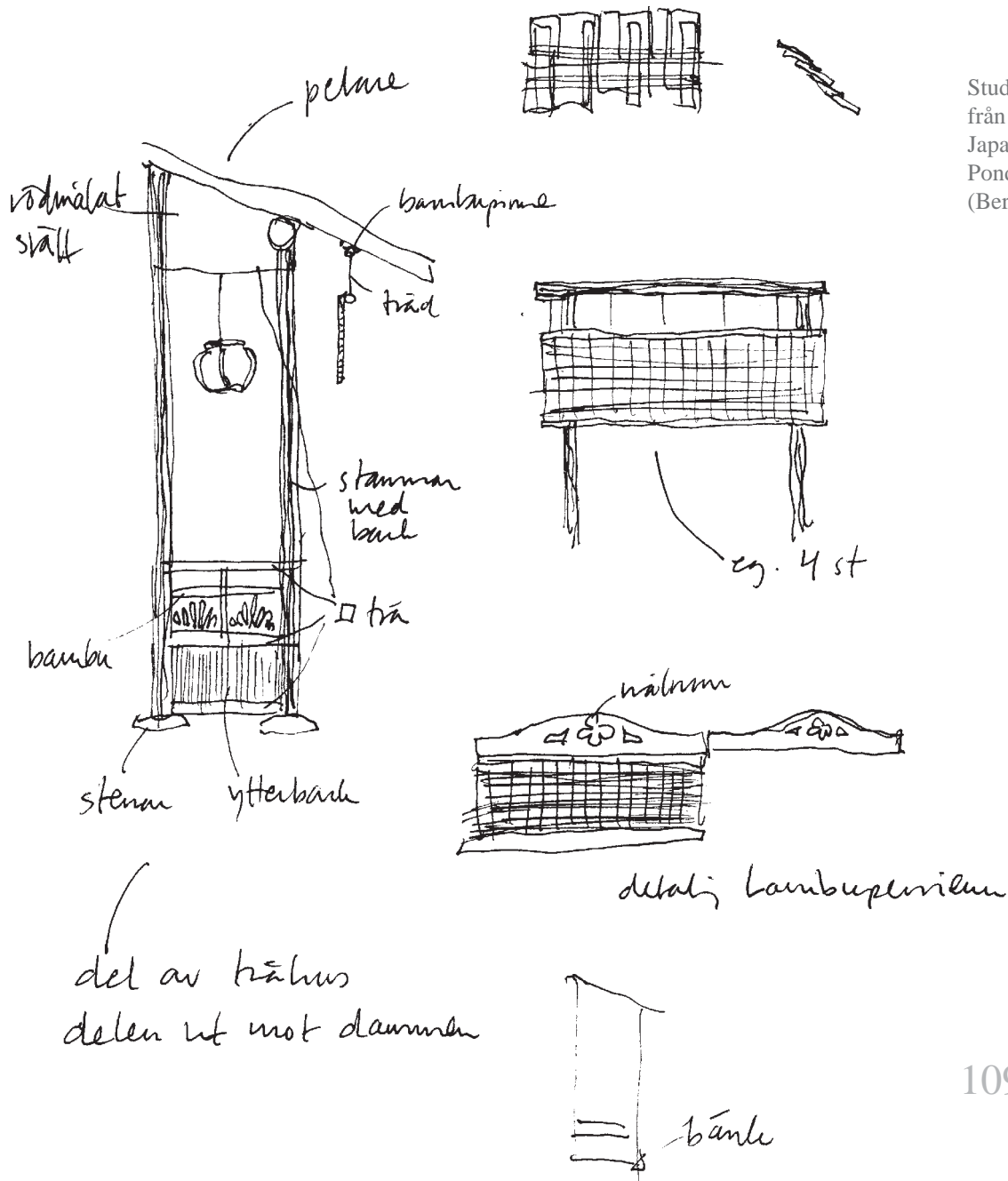
De sista smältande snöfläckarna
på en fjälltopp i Norge
(Bergene, 2009)

Daisen-in, Japan
(Bergene, 2008)

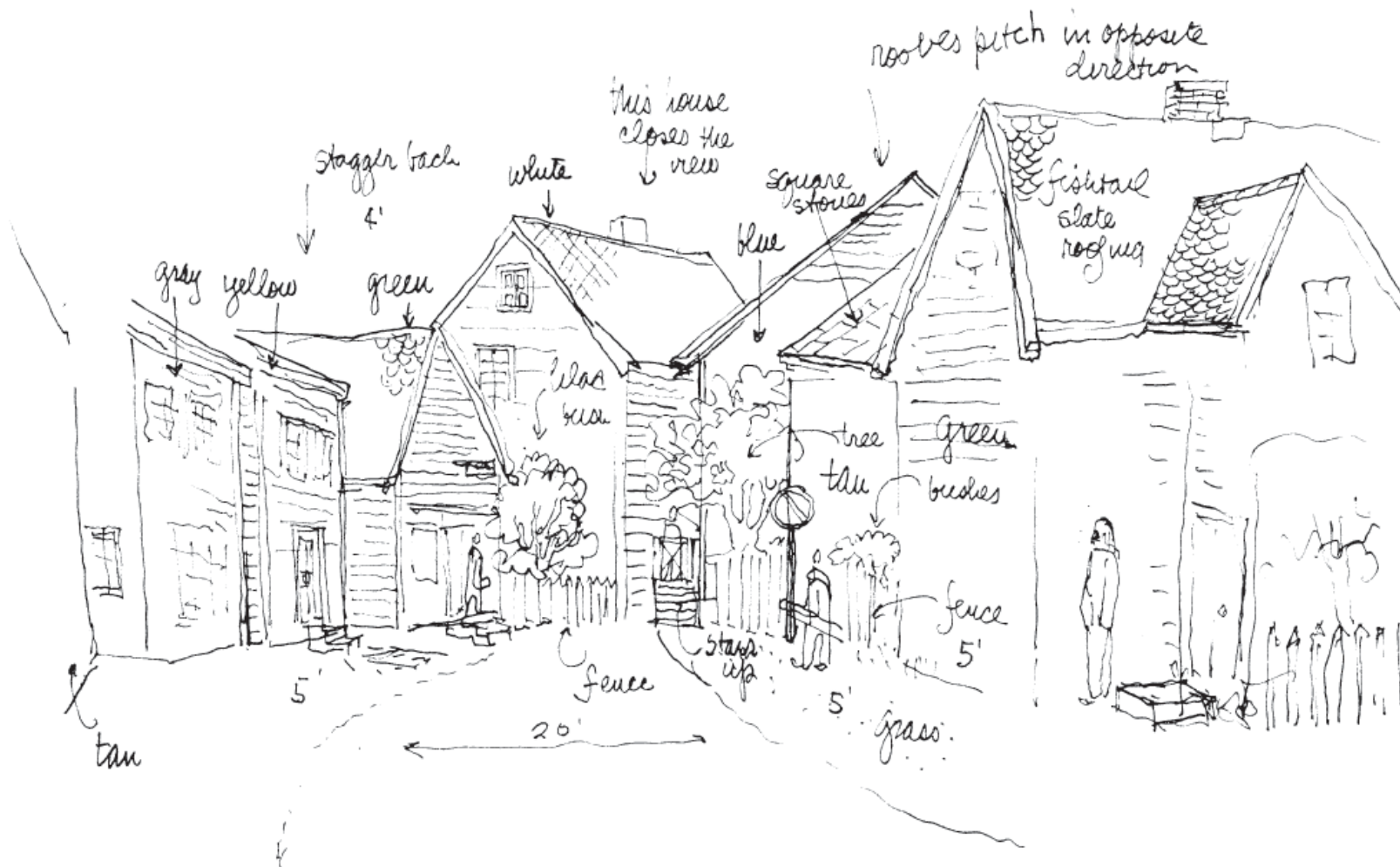

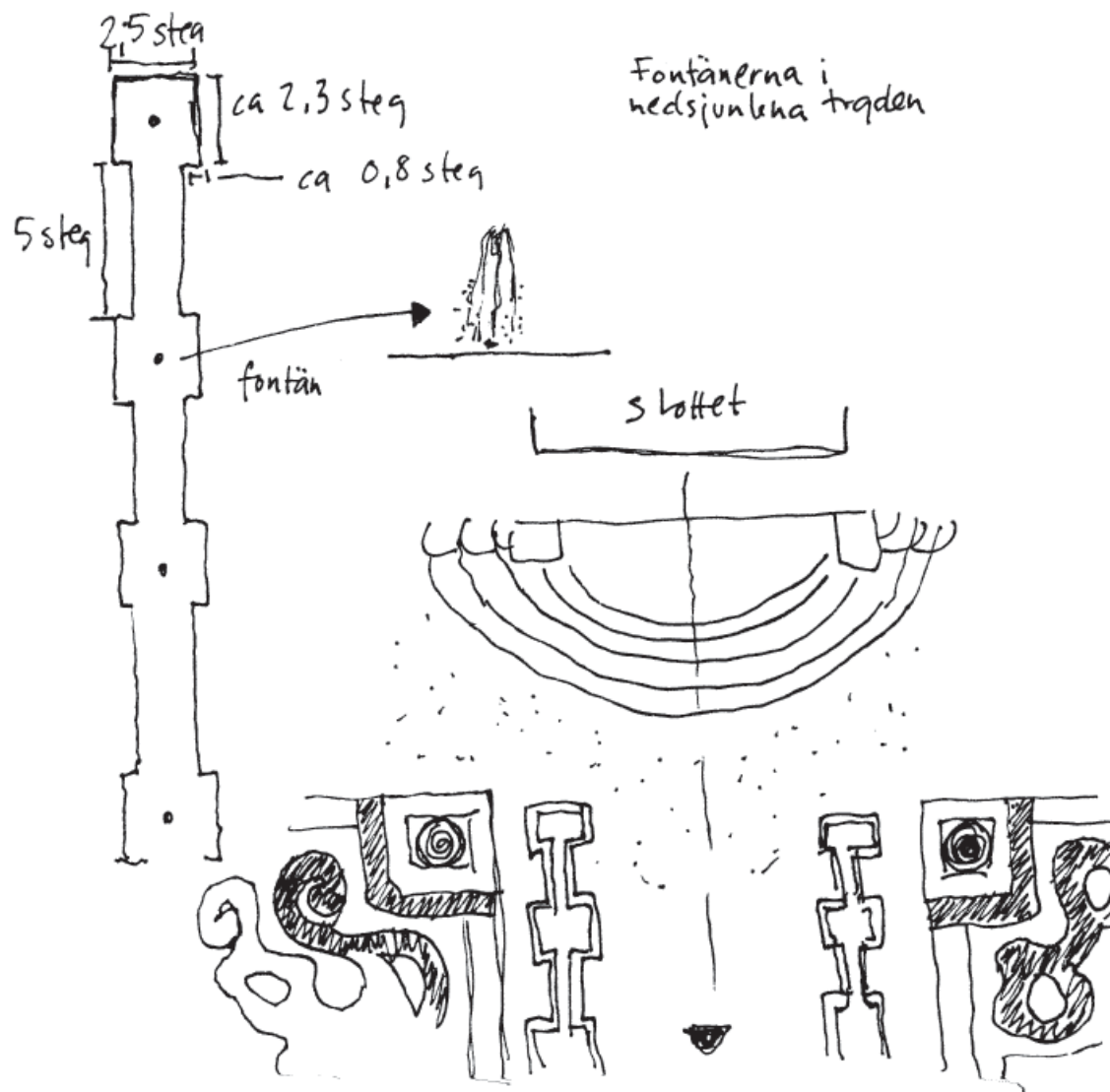
Studieresa Japan. Intryck
från Heikan Kaikan, a
Japanese styled Strolling
Pond Garden.
(Bergene, 2008)

Typical Norwegian street
from Hotel Lindström av
Lawrence Halprin,
25 aug 1965
(Källa: Halprin, 1972)

"Tränar på att skissa för att undersöka en plats el rum men är nog inte riktigt där än."
Student P, Sverige

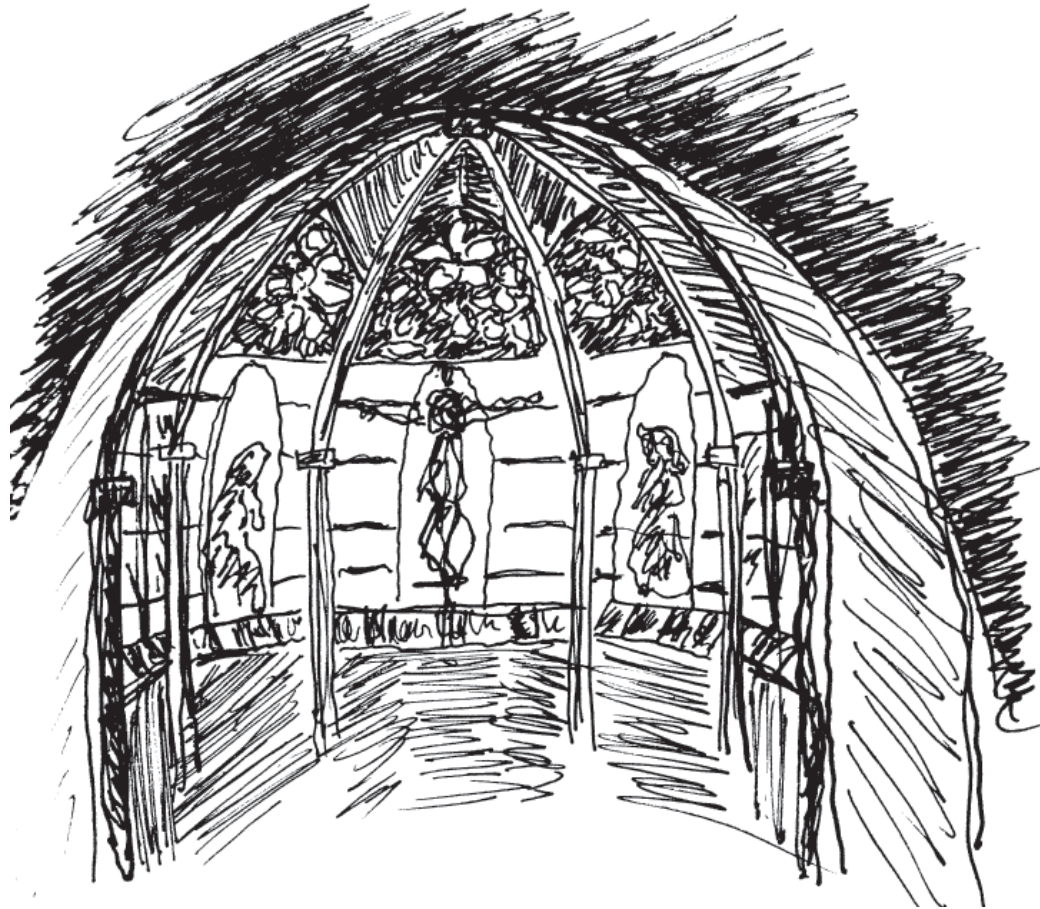

”Resan till Prag, vi hade som uppgift att fylla ett block vi fått oss tilldelade med skisser. Det gick trögt i början men sedan infann sig en glädje och det blev bättre och bättre. Man började se föremålen man fotograferat så lätt!”

Student R, Sverige

Exkurssresa i Frankrike,
Katedralen Notre Dame de Rouen
(Bergene, 2006)

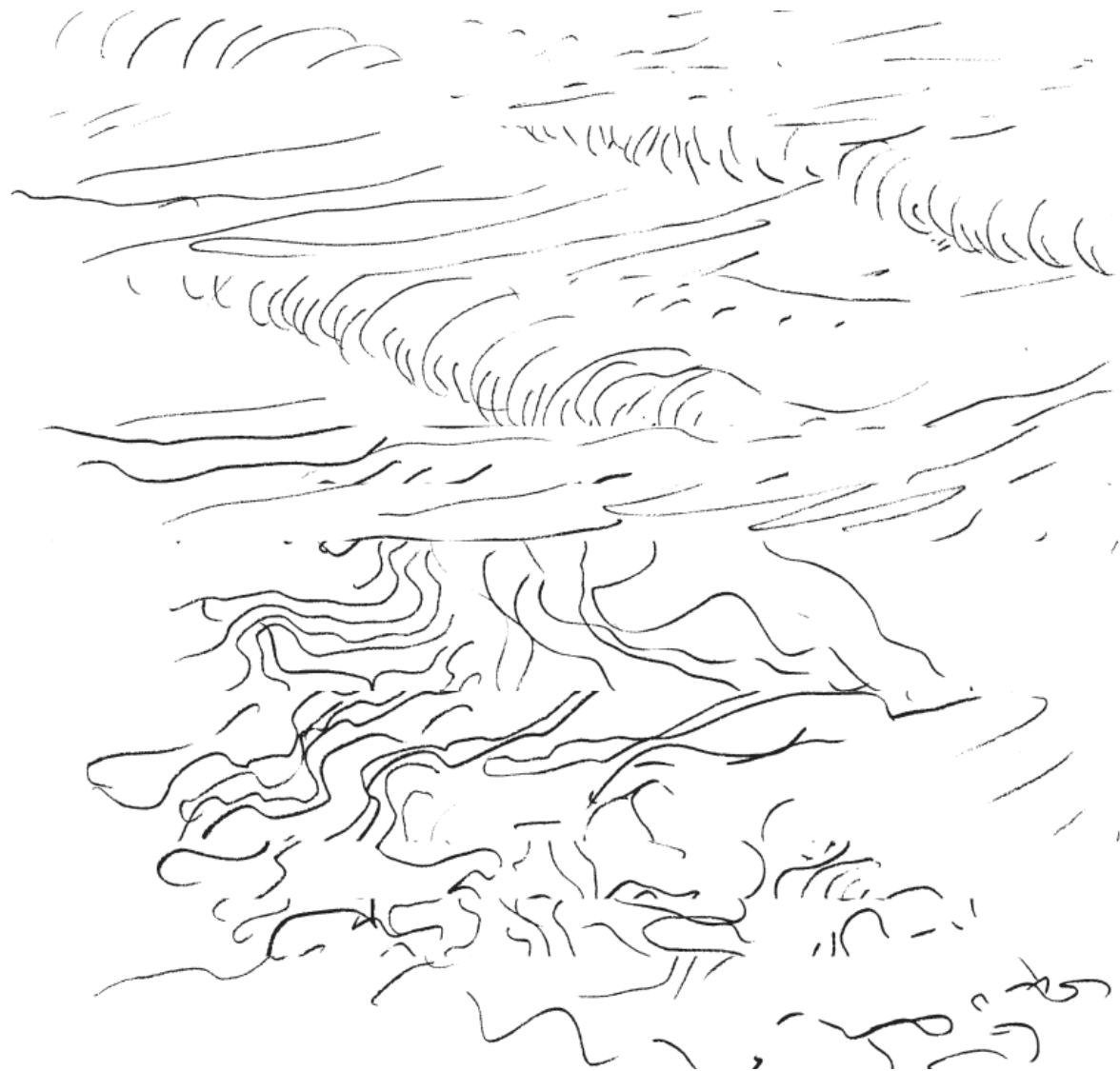
Studie av människor, Göteborg
och Dublin flygplats
(Bergene, 2007)

Studie av människor
av Lawrence Halprin
(Källa: Halprin, 1972)

Konstnärligt skissande

Att skissa konstnärligt kan vara så enkelt som att prova olika skisstekniker.

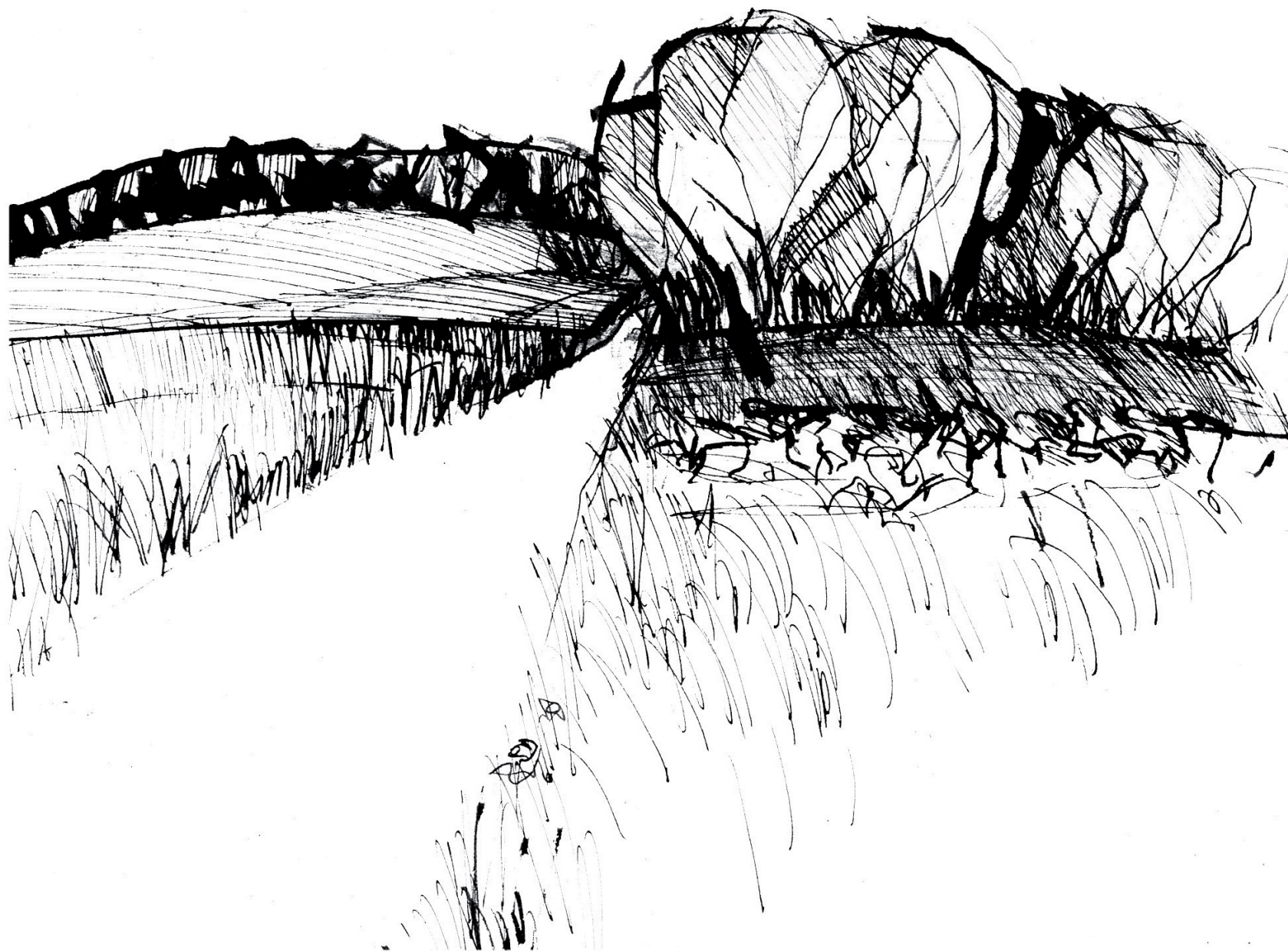
Förenkla linjerna i skissandet
(Bergene, 2008)

Vänster: Studie av vågor
av Lawrence Halprin
(Källa: Halprin, 1972)

Landskapsskiss (Matyasova)

*"it is also nice to just start sketching without any goal, which is very relaxing and can create new ideas."
Student M, Österrike*

*“Sketching for me is :
expressing of your psyche, personality, like someone is doing dancing, someone poetry and
someone is sketching”
Student A, Slovakien*

Krokiskiss med vänsterhanden
(Westling, 2009)

Skissboken

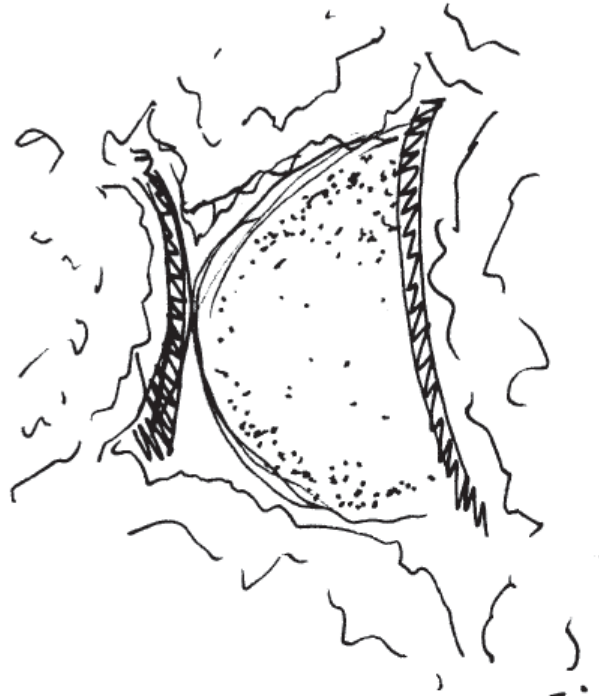
Att skissa i sin skissbok kan vara så enkelt som att börja. En utbytestudent jag känner hade som projekt sin utbytestermi i Sverige att påbörja och avsluta en ny skissbok. Den gav han sen till mig då han trodde att jag skulle få mer användning av den än han i framtiden. Inspirationen till att skissa kommer inte automatiskt, ibland behövs hjälp i form av en skissbok.

*“In my degree in Canada, developing a sketchbook was encouraged.”
Student I, Kanada*

Det händer något spännande med alleer och
trädformationer när landskapet böjer istället
för när det är platt som i Holland. Det verkar mer
levande. Varför? Vad är det som händer? Hollands
formationer var ju riktigt spännande i sig...
Det blir ett annat djup. Du ser det från ovan, under,
sidan, snett etc, igenom, anar det och får ett intryck
av avstånd.

Fram ovan

Två stigar kommer förbi en
öppring (clearing) som är halv-
måneformad (= eller cresentshaped)
och gräsbevuxen. Det blir en
slags andringspar. För ögon-
fång kan man gärna placera
tex en staty där.

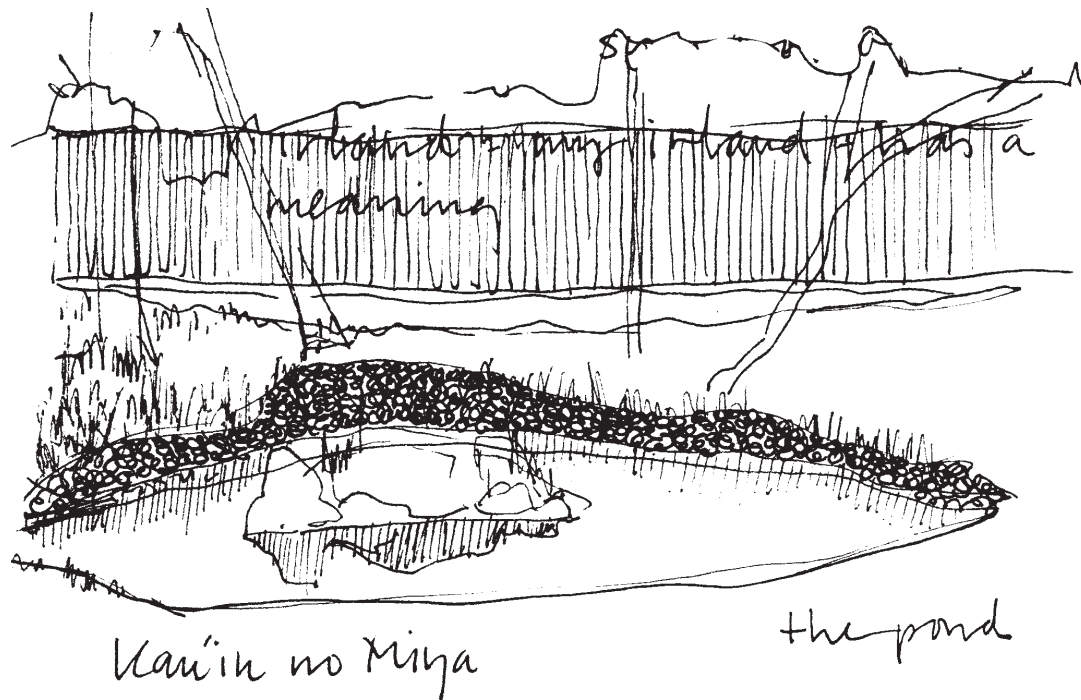

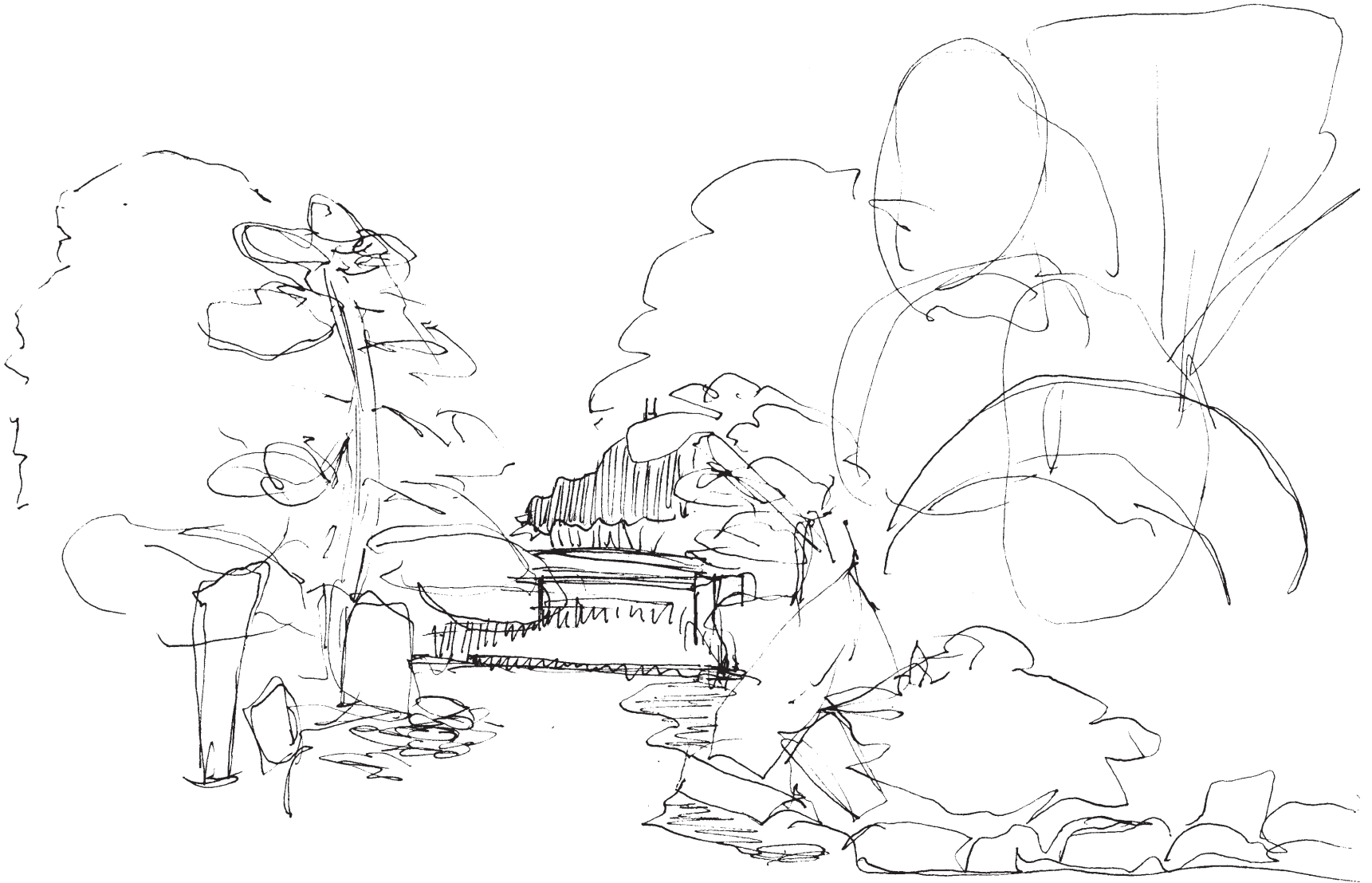
Stockholm, Dancer's workshop,
Av Lawrence Halprin
(Källa: Halprin, 1972)

Kyoto Imperial Park
Kan'in no Miya - dammen
(Bergene, 2008)

Ni-no-maru, Japan, 2009, japansk
trädgård från 1600-talet.
(Bergene, 2008)

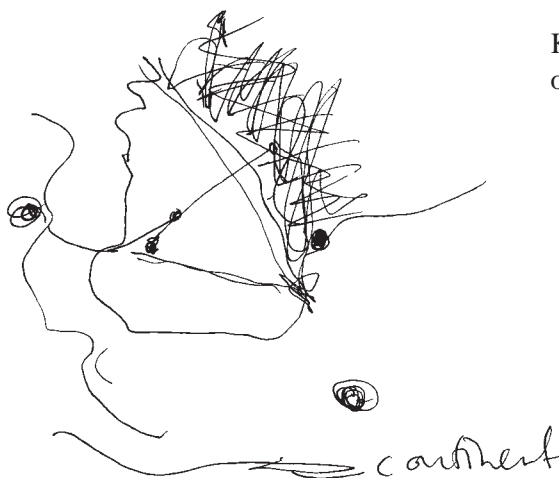
TVÅ SKISSANDE EXPERIMENT

TVÅ SKISSANDE EXPERIMENT

Pär Gustafsson eller den ständigt skissande professorn

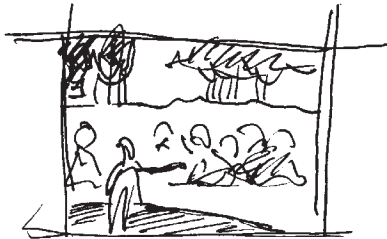
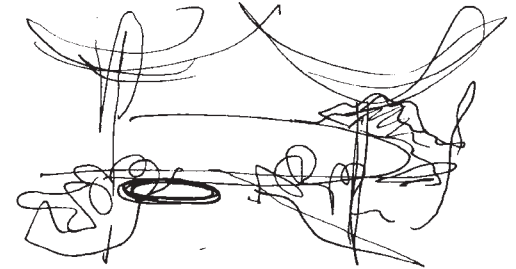
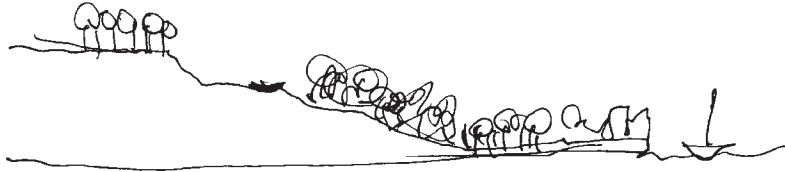
En mycket klok professor på Alnarp höll en gång en föreläsning inför Kronprinsessan Viktoria i en överfylld aula. Jag var där som åhörare och beslöt mig som skissare att genomföra ett experiment. Istället för att notera föreläsningen i ord i min skissbok beslöt jag att undersöka ett för mig annorlunda sätt att skissa. Jag skulle rita det han ritade, i samma ordning som han gjorde. Hans snabba streck på overheadplasten roade publiken i sann "Pinge" anda i den halvt nedsläckta salen. Jag minns upplevelsen mycket väl då den förstärktes av noterandet som krävde min närvaro.

Mina föreläsninganteckningar av professor Pär Gustafssons föreläsning följer nedan. De är mina, men utförda på samma sätt som han ritade dem. Denna undersökning lärde mig ett nytt sätt att angripa skissandet. Det var främst detaljer som inte syns på skisserna nu, men som i skissande stund gav tips på sätt att bygga upp en rumslighet i en beskrivande historia. En teknik som kan vara mycket användbar i ett samtal. Genom att observera en annan skissteknik lade jag märke till ett annat sätt att kommunicera rumslighet.

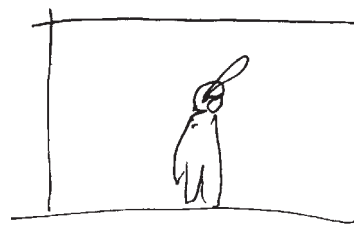

Kopplingen mellan Kivik, Skåne
och kontinenten.

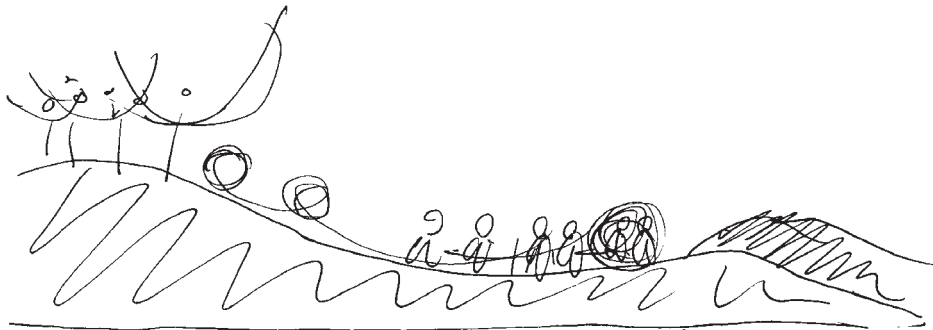
Utomhusteatern i Kivik
med utsikt över havet och
äppellundarna.

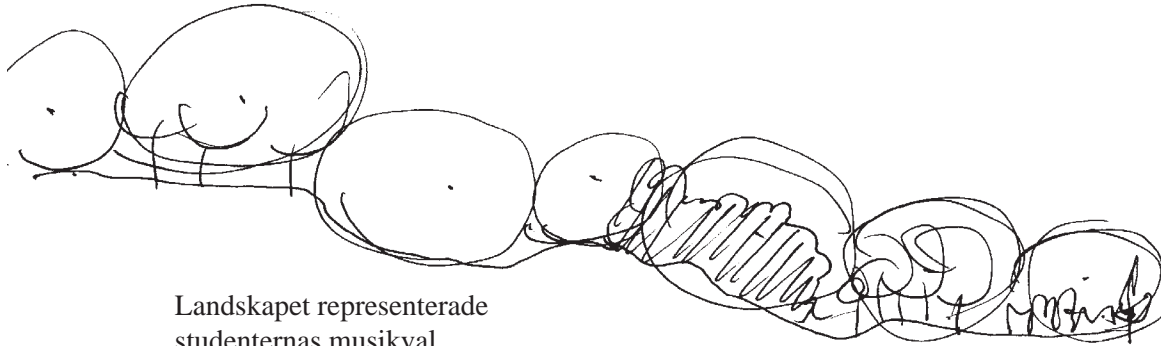
Vad är teater?

Torbjörn operasångare
sjunger rummet

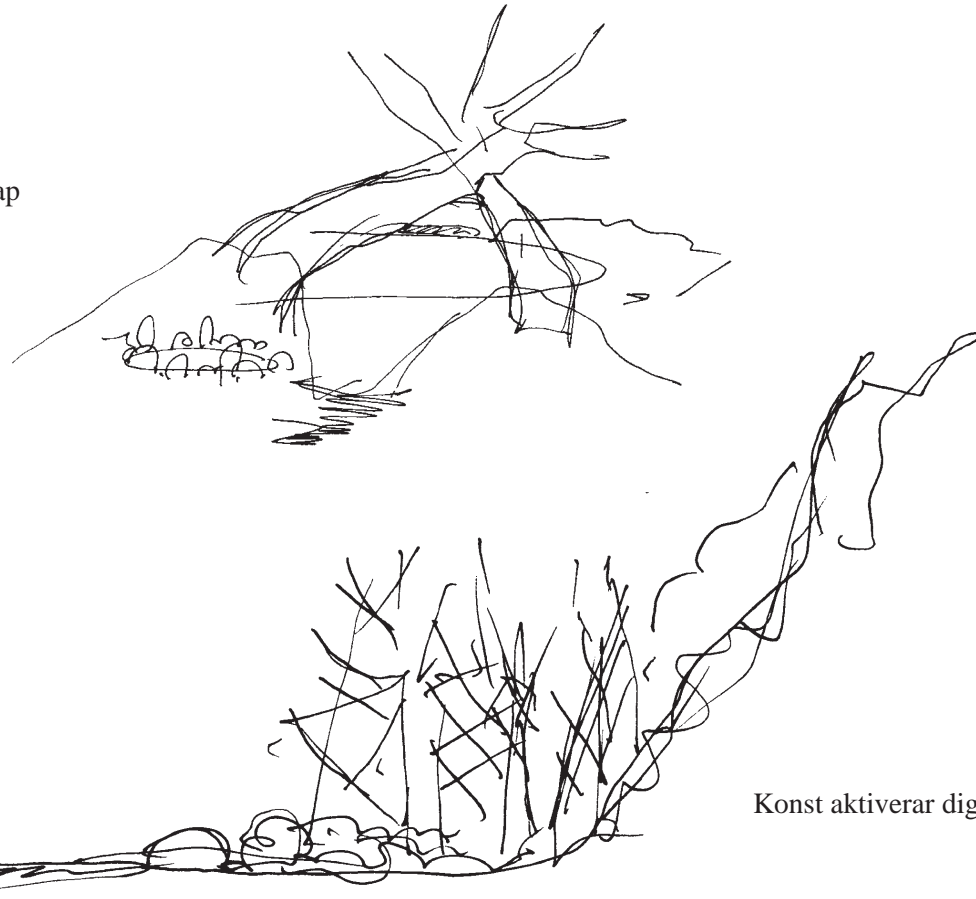

Om man låter ett äpple
rulla ner för backen, vart
landar det då?

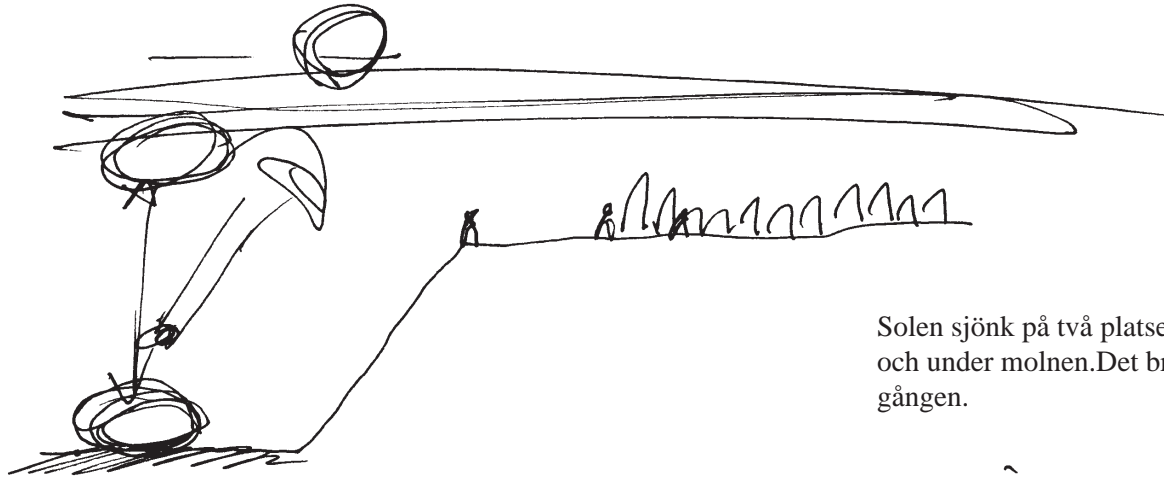
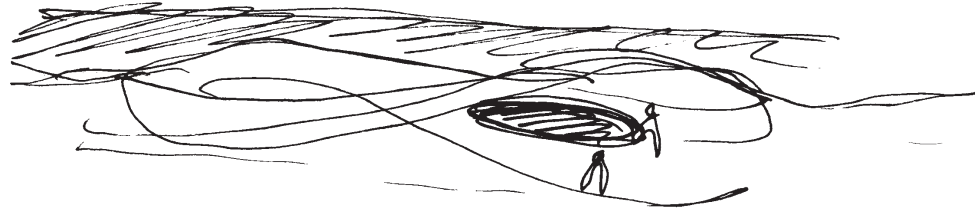
Landskapet representerade
studenternas musikval

Att bli förtrollad av landskap

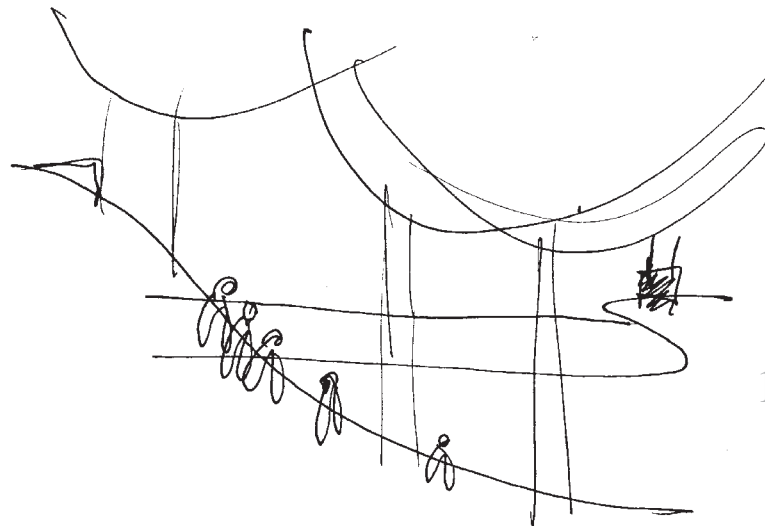

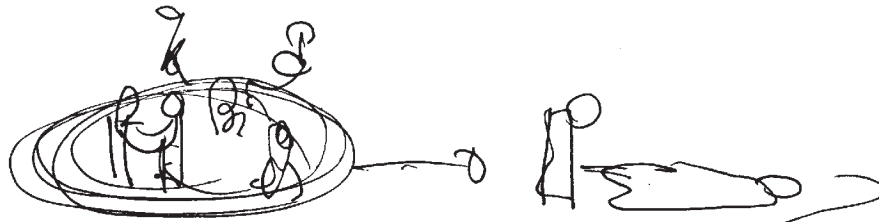
Bli medveten om landskapets
kvaliteer

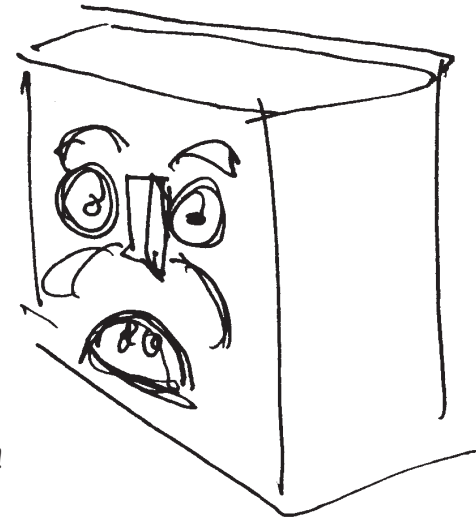
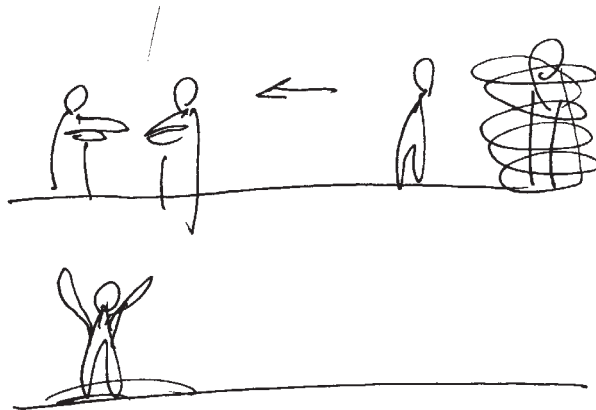
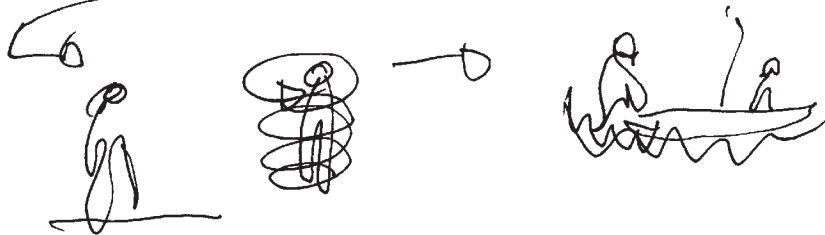
Solen sjönk på två platser samtidigt, ovan
och under molnen. Det brann av solned-
gången.

Lomma beach,
Acis och Galathea,
Barsebäck den onda

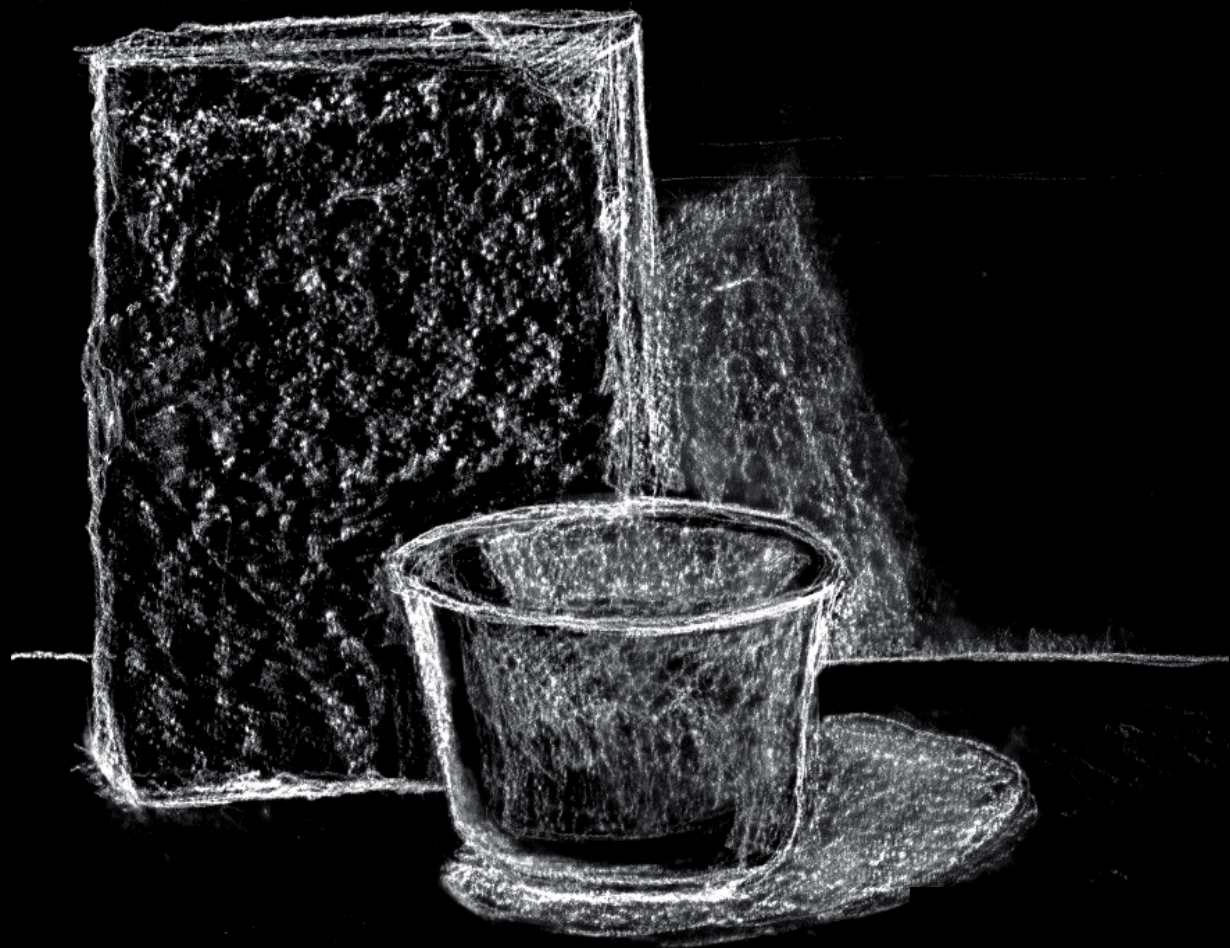

Händelseutvecklingen i operan L'Orfeo

Slut!

8
Helt stillleben 20 min

Betty Edwards eller försöket med vänsterhanden

Jag hade funderingar kring ett av Betty Edwards citat⁹⁷ och provade att byta ut ordet konst mot arkitektur och ordet konstnärer mot landskapsarkitekter. Det blev så här:

*”För det första: var inte rädd att teckna realistiskt. Källorna till kreativitet har aldrig blockerats av att man vinner skicklighet i att teckna, den grundläggande färdigheten i all **konst arkitektur**. /.../ För det andra: se till att du är på det klara med varför det är så viktigt att lära sig teckna väl. Teckning gör det möjligt för dig att se på det speciella, uppenbarande sätt som **konstnärer landskapsarkitekter** ser på, oavsett vilken stil du väljer för att uttrycka din speciella insikt. Ditt mål i teckningen bör vara att möta erfarenhetens verklighet – att se allt klarare, allt djupare.”*⁹⁸

Citatets nya innebörd inspirerade mig till att genomföra ett försök där jag skulle rita med vänsterhanden för att lära mig känna hur det känns när min högra hemisfär har kommandot.

Försöket:

Det var dags att pröva Edwards tes om jag kunde lära mig få bättre kontakt med min högra hemisfär genom att öva mig på att teckna med min vänsterhand. Jag fick hjälp av landskapsarkitektstudent Sofia Fribyter, som redan provat Edwards övningar. En eftermiddag i mars 2009 utförde vi vårt experiment.

Ett enkelt stilleben ställdes upp, mängder av papper lades i hög, favoritpenna vald och timern inställd.

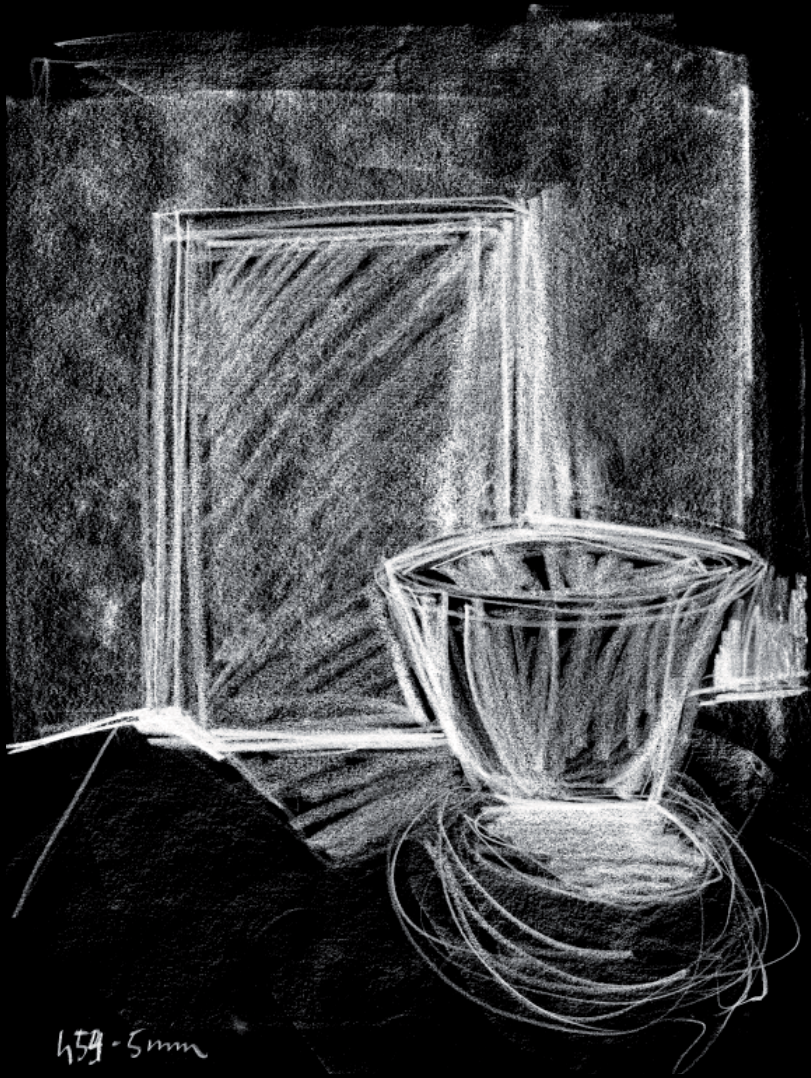
Försöken började med att jag i 20 minuter ritade av stillebenet så noga som möjligt med min högerhand (jag är högerhänt). Därefter följde korta övningar med vänsterhanden under tydliga instruktioner. Skisserna gjordes i intervaller om ca 5-30 sek/skiss. I teman fick jag öva på att bara rita linjerna, skuggorna och formerna.

Efterhand försvårades övningarna, men tiden var fortsatt 5-30 sek/skiss. Nu skulle stillebenet

⁹⁷ Edwards, Teckna med högra hjärnhalvan, 1982

⁹⁸ ibid. s 211

Föregående sida: Första ritövning, höger hand 20 min
Nästa sida: avslutande ritövning, höger hand 5 min och vänster hand 5 min.

159-5mm

143-5 min

VÄNSTER HAND 5 MIN

avbildas utan att lyfta pennan, eller ritas av från bara minnet. Först bara rita av formerna, bara skuggorna, bara mellanrummen och till sist alltihop tre i samma skiss. Skissförsöket avslutades med att jag i fem minuter ritade av stillebenet så noga som möjligt med min vänsterhand.

Utställning:

Vi beslöt efter försöket att göra en improviserad utställning och visa vårt försök för andra studenter. Det blev en enkel upphängning av försökets alla skisser i Alnarpgårdens långa korridor. Utställning varade en vecka.

Utvärdering:

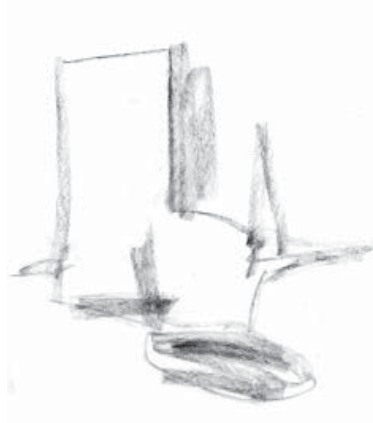
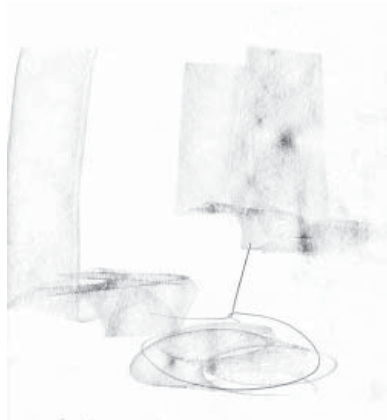
Vänsterhanden kändes ovan med pennan i handen, men detta logiska konstaterande försvann snart ur huvudet. Istället försvann upplevelsen av tid då fokus hamnade på att se och försöka avbilda stillebenet framför mig. Skiss efter skiss utan tid för reflektion. Nästa, och sen nästa igen. Byte av penna, känns det annorlunda då?

Experimentet gav mig en mycket tydlig känsla av att varit i ett kreativt ”flow”, typiskt för när den högra hemisfären dominerar. Jag känner igen känslan från tillfällen då jag lyssnar på musik, skriver eller arbetar i projekt och allt bara flyter på. Men nu fick jag en förklaring på vad det är som händer när jag känner så. Framför allt kan jag koppla den känslan till det tillståndet. Det är lättare att förstå nu. Jag kan inte teckna bättre tack vare denna korta övning. Men tack vare min utbildning och ständiga övande i att skissa kan jag fortsätta med att medvetet använda det. Det är en fin hjälp.

Nästa försök:

Inspirerad av mina positiva erfarenheter genomförde jag redan nästa dag ett nytt försök. Nu tog jag ledningen. Det var en annan landskapsarkitektstidents tur att prova, Matilda Westling. Hon säger så här om erfarenheten:

”Det var intressant och det öppnade ögonen för hur krampaktigt mitt skissande var. Du inspirerade mig till att skissa med vänster hand på kroken och det blev en av de bättre skisserna”

SLUTSATSER
OCH
TANKEGÅNGAR

SLUTSATSER OCH TANKEGÅNGAR

Om skissens definitioner...

En skiss är alltså snabb och fyller funktionen som ett utkast. Skissen kan vara två eller tredimensionell och göras i olika material som blyerts, färgpennor, vattenfärger eller byggas som modell. Den anses fylla en funktion som illustration inom arkitekturen, men kan också vara ett sätt att fånga ett ögonblick av tiden. Det går redan här att urskilja olika betydelser på ordet skiss. Det finns en konstnärlig anknytning, till både bildkonst och arkitektur. Den teknik som används till att göra ett snabbt utkast bestämmer inte om den kan kallas skiss eller inte, utan bara vilken teknik den är gjord i.

Om skissande...

Jag finner Nord och Birgerstams definitioner av skissande heltäckande. De beskriver landskapsarkitektens skissande i all sin komplexitet. Vårt arbetsverktyg är ett sätt att betrakta och registrera omvärlden som består av många delar. Dess funktioner handlar främst om att lösa problem och avbilda. Skissprocessens olika syften producerar skisser som därigenom får en stor variation i utseende.

Vårt skissade i bilder är ett sätt att tolka vår omvärld. Dahlman talar om arkitektens bildtänkande som något unikt. Det är dock inte exklusivt för landskapsarkitekten eller arkitekten, utan en kunskap som vem som helst kan lära sig. Edwards förespråkar samma sak, hon har hittat ett sätt som kan hjälpa den intresserade att hitta sin tecknarförmåga. Vi kan alla lära oss teckna, det vill säga att vi kan alla lära oss att se, och därigenom utveckla vårt bildtänkande. Det låter tryggt, tycker jag.

Med en skapande process som innehåller många delmoment är det tydligt att det krävs erfarenhet av många projekt innan man lär sig hur man fungerar och därigenom kan påverka sitt arbete i rätt riktning. Innan man lär sig denna komplicerade arbetsmetod och bemästrar den kommer ångest alltid att finnas närvarande. Jag tror att ångesten *alltid* kommer att vara närvarande, men genom att förstå varför processens olika delar påverkar en som de gör, kan ångesten hållas i schack.

Nord och Birgerstam konstaterar att landskapsarkitekter använder skissandet som arbetsmetod. Dahlman konstaterar att vårt sätt att använda bilder är det som gör att vi blir bra i vår arbetsprocess. Edwards säger att alla kan lära sig utveckla sitt bildtänkande och Zell förklarar hur vi kan göra. Mitt skissande kan alltså förbättras, genom att jag klargör varför det är viktigt att skissa. Ett viktigt steg är att komplettera mitt fotograferande med mer skissande.

Om den äldre generationen av skissare...

Björkman, Cold, Dalgas och Halprin bidrar med tankar kring skissandet i mer konkreta ord. Jag har funnit fler perspektiv i ett spännande ämne. Vad är skissande?

De är alla överens. Skissandet är ett arbetsverktyg som de använder i sin arbetsprocess. Genom skissen driver de sitt projekt vidare, utforskar motiv, för samtal och uttrycker sig. Deras historier skiljer sig åt på så vis att de har satt egna ord på egna erfarenheter, men berättelserna skildrar samma grundläggande tankar. Vad tar jag då med mig från deras berättelser?

Björkman talar om vikten av reflektion för att förstå den egna arbetsprocessen. Genom att arbeta med att försöka förstå hur jag fungerar i min arbetsprocess och studera andras kommer jag att utveckla mig. Cold vill avdramatisera skissandet för att visa att det inte är svårt. Att ha en tillåtande inställning gentemot användandet av olika skisstekniker vidgar mitt synsätt och min variation av uttryckssätt. Dalgas trycker på hur viktigt det är att inte glömma bort att skissa. Jag måste lära mig att ta färre bilder och istället producera mer handritat. Halprin talar om inspirationen till att börja skissa. Jag tror att inspirationen till att skissa är mycket viktigt. Genom goda förebilder ökar min förståelse för hur jag *kan* göra.

Historierna handlar om olika preferenser. Det finns inga större likheter i uttryckssätt mellan hur de skissat om man tittar på deras bilder. Det är inspirerande. Jag introduceras i olika skisstekniker och individuellt skissande enbart genom att observera. Halprins ord om hur han blev inspirerad att börja sina egna skissböcker genom att observera en aktiv skissboksanvändare tycker jag är befriande.

De fyra författarna uttrycker sig på olika vis i både i ord och i bild. Björkmans essäer speglar

rörliga tankegångar som likt skissandet hoppar från den ena detaljen till den andra men ändå får en slutlig helhet. Hans texter åtföljs av många skisser i blyerts med kraftig linjeföring. Colds bok fungerar som en inspirerande handbok i skissandet med korta texter och mängder av skissexempel i olika tekniker. Dalgas berättar om ett livs reseskissande genom tankar och konstnärligt utförda skisser i svart bläck. Halprin ritar med kraftiga linjer och all hans text är handskreven. Bilderna har personlig karaktär och det finns allt från personporträtt och minnesskisser till symbolanteckningar i stora projekt.

Jag sökte uttryckta beskrivningar på hur man skissar. Dessa arkitekter berättar om sina problem och möjligheter i sitt skissande men framför allt om vilka delar med skissandet som de anser vara viktigast, dels ur en pedagogisk synvinkel men framför allt ur sin egen övertygelses synvinkel. De är alla övertygade skissare, och de försöker få nya generationer att fortsätta skissa i framtiden. Jag tycker att det är intressant att ställa frågan, varför trycker de på om detta? Finns det inte en generell konsensus om att skissande är nödvändigt för arkitekten?

De fyra författarna försöker inte övertyga genom att säga att man behöver skissa för processens skull. Nej, de talar snarare om vikten av att skissa i andra sammanhang för att utveckla skissandet i processen. De inkluderar alla typer av skissande, som man gjort någonsin, oavsett anledning eller tänkt funktion, som en fördel för projektets skissande. Oavsett projekt när det än må komma. Det är som en slags kunskap som byggs upp, som man samlar på sig och liksom all kunskap så läggs den ovanpå den andra. Sedan finns alla möjligheter i världen att frossa, plocka och dra ur nya kombinationer ur kunskapen som man vill, kan och önskar. Det är kärnan som jag får ut av att ha läst dessa fyra författare. De har sett nyttan med skissandet och som alla erfarna människor med ett gott sinne, vill dela med sig av vad man har lärt sig.

Om skissen som samtal eller processen...

I frågan *vad är skissande* finns också frågor kring vad som föregår i huvudet på oss i vår arbetsprocess. Varför är det så svårt att lära sig skissa och förstå sin egen arbetsprocess? I mötet med Birgerstam och Nord fick jag en personlig möjlighet att ställa frågor till två mycket kloka och erfarna människor i skissandets psykologi, filosofi och pedagogik. Att skissande kunde vara filosofiskt blev en ny erfarenhet för mig och har gett ytterligare en dimension till det praktiska

arbetet med skissandet. Birgerstams lugna konstaterande att allt i livet handlar om skissande, förstärktes senare samma dag av Nords tankar om arkitektens skissande som inget annat än en professionalisering av en mänsklig egenskap. Detta kan jämföras med Edwards och Dahlmans tankar om att alla kan lära sig utveckla sitt bildtänkande.

När man söker på ordet skiss på Internet dyker mängder av träffar upp. Nästan alla yrken tycks använda sig av ordet och det står i samband med till exempel texter, målningar, planer, utredningar och mycket annat. Vårt processverktyg, skissandet, handlar egentligen bara om att öva upp våra instinkter, vårt helhetstänkande och vår förmåga att se mönster. Detta är något som speciellt vår högra hemisfär är bra på. Detta kan kopplas till Edwards och Dahlmans forskning kring bildtänkande. Betydelsen av skissen som snabb och ett utkast kan förklara varför Internet ger så många träffar, i samband med så många olika yrkesfunktioner.

Birgerstams tankar om vår process som går från det instinktiva och intuitiva reagerandet där vi undermedvetet gräver i vårt inre efter de halvmedvetna bilder som Björkman och Cold talar om, till ett yttre betraktande och kritiskt granskande, blir filosofiskt. Jag kan inte förstå vad det är jag behöver göra när, förrän jag lärt mig skilja ut vad det är jag gör. Här kommer vikten av reflektion in.

Om studenternas svar...

Tillsammans bildar perspektiven och detaljerna i studenternas berättelser en helhet kring tänkandet runt skissen och skissandet, våra arbetsverktyg. Även om svaren tillsammans beskriver en enkel och samstämd definition kring skissandet man utför går det att finna många nyanser. Alla använder skissandet som ett sätt att arbeta igenom ett projekt, och resultatet blir skisser. Att man nått olika långt i sin läroprocess blir tydlig vid jämförelse av studenternas svar. Den utveckling man genomgår som student i sitt förhållande till sina arbetsverktyg är lång och mödosam.

Om skissens många former

Skissens inspiration är också viktigt för att orka hålla igång. Jag har valt att visa skisser som visar på funktionsskissande under skissprocessen, men fokuserat på sådana som visar annat än

just mått och liknande. Jag finner ofta när jag tittar på skisser över platser som jag skissat av och de som jag bara fotograferat, att än idag, efter många års erfarenhet, så ger skissen den bästa minnesbilden. Det sporrar mig att fortsätta. Kanske kan jag inspirera någon annan också.

Till slut...

Vad är då skissande för en landskapsarkitekt? Ja, det är ett verktyg med vilket vi för vår arbetsprocess framåt. Det innehåller många funktioner som vi kan lära oss att göra logiskt och rutinmässigt. Men så innehåller det även en annan del. Den som handlar om skisstekniker och läroprocesser.

Skissandet som process är en mödosam läroprocess. Som studenter från andra till femte årskursen på programmet berättar genom sina svar, har man kommit olika långt i sin läroprocess beroende på utbildningstid. Det nästan helt enhetliga svaret från nitton personer om skissandets definition i samband med landskapsarkitektur visar på det är det man lär sig under utbildningen. Beroende på vilken skola man gått, har man en lite mer generös attityd gentemot att använda sig av andra skisstekniker än blyertsstift och skisspapper.

Det blir intressant att jämföra med de fyra reflekterande arkitekternas tankar om samma ämne. Det är tydligt att tankarna kring det egna skissandet växer genom åren och erfarenhet. En annan inriktning under deras utbildningsår läser jag också in i deras starka åsikter om hur viktigt det är att skissa och använda sig av olika skisstekniker.

Hur är det egentligen? Använder vi oss som landskapsarkitekter av skissandet i dess fulla potential? Kan vi genom att utveckla våra skisstekniker och skissa mer och oftare bli bättre på att se lösningar i projektens skissfas? Skissandet är en gammal välbeprövad teknik där vi använder oss av kontakten hand och hjärna. Där handens rörelser utför det som hjärnan tolkar av det vi ser. Tolkningen beror på våra tidigare erfarenheter, både erfarna och oerfarna, det vill säga de vi faktiskt upplevt i praktik men också de vi bara lärt oss genom teori. Genom att öva upp handen i olika skisstekniker blir den väl tränad i att förmedla det som hjärnan tolkar. Genom att ständigt öva oss i att tolka det sedda övar vi oss också i att tolka det som handen ritar.

Det kan tyckas som om det här med skissande för en landskapsarkitekt är enkelt. Det finns bara ett sätt att se på det. Varför gör jag det så komplicerat? Min anledning till att skriva detta arbete är att jag redan tidigt började ana flera dimensioner i skissandet. Det är det faktum att det är så lika men varje person har sin allra egna privata definition på vad skissande innebär. Att då vara i en roll där alla talar med olika ord, är det urviktigt att ha en bredd i den egna förståelsen. Annars kan jag inte förstå och kommunicera med andra om detta ämne som faktiskt inte är så lätt

Jag har hela mitt examensarbete i tid och otid ägnat alltför mycket minuter åt att reflektera kring skissandet! När jag uttryckte det för en god vän svarade han, du har inte slösat bort tiden, du har mognat i din process. Denna kloka slutsats avslutar jag med.

KÄLLOR
OCH
LITTERATUR

KÄLLOR OCH LITTERATUR

Otryckta källor Interviewer

Birgerstam, Pirjo, leg. psykolog, universitetslektor, intervju, 5 mars, 2009

Nord, Lennart, arkitekt, intervju, 5 mars, 2009

Föreläsningar

Cold, Birgit, Arkitekt, Emeritus NTNU Trondheim, Arkitekturmuseet i Stockholm, 31 mars, 2009

Elektroniska källor/Internet

Nationalencyklopedin Sverige, sökord skiss:
<http://www.ne.se/sok/skiss?type=NE> 2009-02-21

Wikipedia Sverige, sökord skiss:
<http://sv.wikipedia.org/wiki/Skiss> 2009-02-20

Wikipedia Sverige, sökord rita:
<http://sv.wikipedia.org/wiki/Rita> 2009-02-20

Wikipedia Sverige, sökord illustration:
<http://sv.wikipedia.org/wiki/Illustration> 2009-02-20

Wikipedia England, sökord drawing:
<http://en.wikipedia.org/wiki/Drawing> 2008-12-17

Wikipedia England, sökord illustrate:
<http://en.wikipedia.org/wiki/Illustrate> 2009-02-20

Wikipedia England, sökord doodle:
<http://en.wikipedia.org/wiki/Doodle> 2008-12-17

Guardian.co.uk, sökord Peter Shephard:
<http://www.guardian.co.uk/news/2002/apr/15/guardianobituaries.obituaries> 2009-07-10

Tryckta källor och litteratur

Birgerstam, Pirjo, 2000, *Skapande handling – om idéernas födelse*, Lund, Studentlitteratur, ISBN 91-44-01399-X

Björkman, Armand, 1988, *Skisser och sånt*, Arkitektur förlag, ISBN 91-86050-19-2

Cold, Birgit, 2008, *Skissen som samtale*, Trondheim, Norge, Tapir Akademisk Forlag, ISBN 82-519-2292-5

Dalgas, Vibeke, 2003, *Reseskisser - städer och landskap*, Wallin & Dalholm Boktryckeri AB, Lund, ISBN 91-631-4290-2

Edwards, Betty, *Teckna med högra hjärnhalvan*, 1982, Forum, ISBN 91-37 08136-5

Halprin, Lawrence, 1972, *Notebooks 1959 – 1971*, Halliday Lithograph Corp, USA, ISBN 0-262-08051-6

Gromark & Nilsson (red.), 2006, *Utforskande arkitektur- situationer i nutida arkitektur*, Nörhaven AS, Danmark, ISBN 91-975901-4-2

Zell, Mo, 2008, *The Architectural Drawing Course*, Thames & Hudson, England

Pedagogiska utvecklingsarbeten

Dahlman, Ylva, 1998, *Bildtänkandets pedagogik*, Uppsala, Pedagogiskt utvecklingsarbete nr 40, ISSN 0348-5994

Dahlman, Ylva, 2000, *Bildtänkandets pedagogik, 2*, Uppsala, Pedagogiskt utvecklingsarbete nr 40, ISSN 0348-5994

Nord, Lennart & Birgerstam, Pirjo, 1997, *Skissandet som didaktiskt fenomen*, Uppsala Pedagogiskt utvecklingsarbete nr 51, ISSN 0348-5994

Tidskrift

SALF, *Undervisningen i trädgårdskonst och naturvård*, nr 4 april 1966

Uppslagsverk

Bra Böckers lexikon, 1989

Encarta, World English Dictionary, 1999

Konsttermlexikonet Forum, 1995, Edward Lucie-Smith

BILAGA 1

Frågeformulär till studenterna på svenska

1. Hur definierar du skissandet?
2. Hur använder du dig av skissandet i ditt landskapsarkitekturke, eller använder du dig av det?
3. När och av vem introducerades du i skissandet? Fanns en person/skolan/böcker med?
4. Vilket är ditt bästa skissminne?
5. Har du en personlig favoritskiss? Är det din egen eller är den gjord av någon annan person? (Du får gärna skicka en kopia eller länk om det är lättare än att beskriva den i ord)

Questionnaire in english

1. What is your definition on sketching?
2. How do you use it in your landscape architect profession or do you use it?
3. When and by who was sketching introduced to you? Was it a person/shool/book involved in this?
4. What is your best (favorite) sketching moment?
5. Do you have a personal favorite amongst sketches? Is it your own, or by someone else? (Feel free to send a copy or link if it is compicated to describe in words.)

BILAGA 2

Enkät svar: Vilka är de som deltagit i studien?

Student	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S
Kön	F	M	F	F	M	F	F	F	F	F	F	M	M	M	F	F	F	F	F
Ålder	22	24	24	29	24	24	25	26	22	29	29	25	23	28	20	23	23	35	26
Land	SVK	SVK	EST	GBR	SWE	EST	SWE	CZE	CAN	SWE	SWE	DEU	AUT	SWE	SWE	SWE	SWE	SWE	CHN
G/M/E	M	M	M	M	M	M	M	E	E	M	M	E	M	M	G	G	G	M	M
Lark	x	x	x		x	x	x	x	x	x	x	x		x	x	x	x	x	
Annat				x									x						x

Studenterna är ordnade efter den ordning som deras svar lämnades in.
Totalt har 5 män och 14 kvinnor deltagit i studien.

Lark = Landskapsarkitekt

G = Grundutbildning

M = Mastersstudier

E = Examinerad landskapsarkitekt

Student D studerar en Master i Landscape Architecture

Student M studerar Spatial Planning

Student S studerar Urban Landscape Dynamics

Alla som deltagit i undersökningen har givit sitt medgivande till att vara med i arbetet i skrift.

BILAGA 3

Höger och vänster hemisfär och val av hand

Högra hemisfären

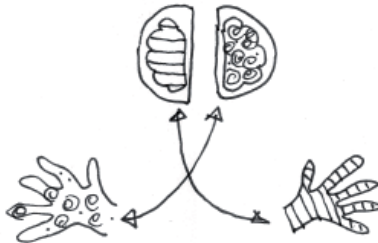
Högra hemisfären sammanställer stimuli, input till ett övergripande mönster. Den syntetiserar och är holistisk i sin natur. Handhar visuella funktioner och spatiala funktioner samt vissa aspekter av känslor. Skapar känslan i språket i uttryck genom bl.a. tonen vi använder. Skada i Högra hemisfären ger bl.a. svårighet att uppfatta humor och ironi och svårt att tolka ansiktsuttryck.

REFERENS

James W Kalat (1995) *Biological Psychology*.
Ur kapitel; *Lateralization of Function and the Corpus Callosum*.

Vänstra hemisfären

Vänstra hemisfären behandlar stimuli, input i bitar som sekvenser av enheter. Den delar upp stimuli i sina beståndsdelar. Arbetar med språk och analytiska processer.

Syntes – Sammansmälta bitar ur en mångfald till en sammanhängande helhet

Vilken hand?

För högerhänta gäller att högerhanden hand skriver bättre bokstäver och att vänsterhanden är bättre på att rita. För vänsterhänta ser det lite annorlunda ut, men inte spegelvänt. Hos 99 % av högerhänta är talet dominant i den vänstra hemisfären. Hos 70 % av vänsterhänta är också talet dominant i den vänstra hemisfären. Hos resterande 30 % av vänsterhänta har de flesta en varierande grad av tal kontroll i båda hemisfärerna. Bara ett fåtal av de vänsterhänta har talet dominant i höger hemisfär.

Corpus Callosum är det nätverk av nervtrådar som står för kommunikationen mellan hemisfärerna. Corpus Callosum är 11% tjockare hos vänsterhänta än hos högerhänta. Ger större informationsflöde mellan hemisfärerna.

(Skriven av Sofia Fribyter inför utställningen till övningen *Betty Edwards eller försöket med vänsterhanden*)

